

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1945-1960 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ
VE
ORTADOĞU'YA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

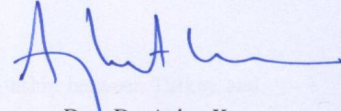
TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. AYKUT KANSU

HAZIRLAYAN
VEYSEL KARANI ŞÜKÜROĞLU

ANKARA

2008

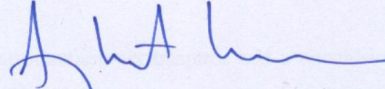
Veysel Karani Şüküroğlu tarafından hazırlanan 1945-1960 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE ORTADOĞU'YA YANSIMASI adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

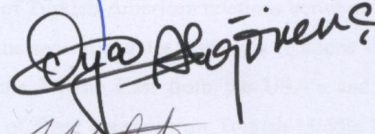
Doç. Dr. Aykut Kansu
Tez Danışmanı

Bu çalışma jürimiz tarafından oybirliği ile Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

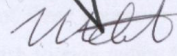
Başkan: Doç. Dr. Aykut Kansu

Üye: Doç. Dr. Oya Akgönenç

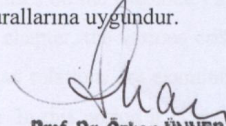

Üye: Doç. Dr. Mehmet Okyayuz

Tarih: 10 Ocak 2008

Bu tez Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Prof. Dr. Özkan ÜNER
Sos.Bil.Enstitüsü Müdürü V.

ABSTRACT

TURKISH-AMERICAN RELATIONS IN COLD WAR FROM 1945-1950 and ITS REFLECTIONS ON THE MIDDLE EAST

VEYSEL KARANI ŞÜKÜROĞLU

THESIS ADVISER: DOÇ. DR. AYKUT KANSU

The aim of this thesis is to research the relationship between Turkey and the United States and how this is reflected in the Middle East at the time when Cold War emerged in 1945 to 1950 and when it was felt deeply during the 1950's. During the mentioned period, Turkey's relations with the USA—which took up West's 'throne' from England—focused on the Middle East; and Turkey's Middle East policies focused on the West—which was dominated by the USA. The fundamentals of these policies began to take shape between the years 1945 to 1950 when İnönü was in power.

This thesis consists of an introduction, six chapters and a conclusion. In the first chapter, the fundamentals of Turkish-American relations between 1945 to 1960 is handled theoretically. In the second chapter, Turkey's relations with the Middle East, the importance of the Middle East from the USA's and Soviet Union's perspectives, the imprint of these countries on Turkish-Middle Eastern relations, and the essentials of Turkish foreign policy focusing on the Middle East between the years 1950 and 1960 (which was a turning point in Turkey's Middle East policies) are examined. In the third chapter, Turkish foreign policy from 1945 to 1950 is examined. Some important developments in this period and the effect of these on Turkish-Middle Eastern relations are also addressed. In the fourth chapter, the steps Turkey took to establish its Middle Eastern policy under American influence are examined. The fifth chapter focuses on the Baghdad Pact, the developments before it and its effects. In the sixth chapter, the various crises in the Middle East and their impact on Turkish-American relations are examined. In the conclusion chapter, a general evaluation is done. In this period it is stated

that Turkey had warm relations with the USA. It is also stated that in order to preserve its independence and sovereignty against the Soviet Union, Turkey had to determine its Middle Eastern policies through power balance policies and by staying close to the USA.

Key Words: Cold War, the USA, Soviet Union, Middle East, Democrat Party, CHP.

ÖZET

1945-1960 SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ ve ORTADOĞU'YA YANSIMASI

VEYSEL KARANI ŞÜKÜROĞLU

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. AYKUT KANSU

Bu tezin amacı, Soğuk Savaşın ortaya çıktığı 1945-1950 yılları ve yoğun olarak yaşanmaya başladığı 1950-1960 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkileri ve bunun Ortadoğu'ya yansımaları ele almaktır. Söz konusu dönemde Türkiye'nin, Batı'nın tahtını İngiltere'den devralan Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerinin Ortadoğu ekseninde ve Türkiye'nin de Ortadoğu politikalarının Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Batı ekseninde gerçekleşmişti. Bunun temelleri ise 1945 ile 1950 yılları arasında Türkiye'de egemen olan İnönü döneminde atılmaya başlanmıştır.

Tez, Giriş ve Sonuç bölümlerinin yanı sıra altı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, 1945-1960 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerinin temeli bazı kriterler ışığında teorik olarak ele alınmıştır. İkinci Bölümde; Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri, Ortadoğu'nun Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği açısından önemi, bu devletlerin Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine etkileri ve Türkiye'nin Ortadoğu politikalarının dönüm noktası olan 1950-1960 yılları arasında Ortadoğu bağlamında Türkiye'nin dış politika esasları üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölümde ise, 1945-1950 dönemi Türk Dış Politikası incelenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan bazı önemli gelişmeler ile bunların Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine etkisi anlatılmıştır. Dördüncü Bölüm; Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri idaresindeki Batı ekseninde oturmak durumunda olduğu Ortadoğu politikasının oluşum basamaklarını kapsamaktadır. Beşinci Bölüm; Bağdat Paktı, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri başlığı altında, kurulmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin önyak olduğu ve Türkiye'nin rol oynadığı Bağdat Paktı, Bağdat Paktı öncesi gelişmeler

ve Bağdat Paktı'nın etkisi üzerinde durulmuştur. Altıncı Bölümde ise, Ortadoğu krizleri ve bunların Türk-Amerikan ilişkilerine etkileri alınmıştır. Sonuç Bölümünde ise, genel bir değerlendirme yapılarak, Türkiye'nin söz konusu dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerini tüm sıcaklığı ile devam ettirdiği, toprak bütünlüğu ve bağımsızlığını korumak için Sovyetler Birliği karşısında, Amerika'nın yanında yer alıp güç dengesi politikası izleyerek Ortadoğu politikalarını bu devlet ekseninde belirlemek durumunda olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Ortadoğu, Demokrat Parti, CHP.

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden başlayıp, gerek kaynak taraması, gerekse de tezimin son aşamasına kadar benden yardımını esirgemeyen ve bana yol gösteren tez danışmanım, değerli Hocam Doç. Dr. Aykut Kansu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamı okuyup değerlendiren hocalarım; Doç. Dr. Oya Akgönenç'e ve Doç. Dr. Mehmet Okyayuz'e teşekkürlerimi sunarım. Son olarak tez çalışmam boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen anne ve babama, ablalarım; Saniye Sevgi, Selvi Gökçin ve Işıl Şüküroğlu'na, değerli büyüğüm Güzide Eğilmez ve arkadaşlarım; Emre İncecik, Orçun Cinoğlu ve Mehmet Ali Kılıç'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	II
ÖZET.....	IV
TEŞEKKÜR.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TEMELİNE BAKIŞ.....	10
II. BÖLÜM: TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ ve AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ.....	17
I. Türk- Ortadoğu İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri	19
II. 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Ortadoğu ile İlişkileri	21
III. 1950-1960 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu İlişkilerine Bakış	25
IV. Ortadoğu'nun ABD Açısından Önemi.....	27
V. Sovyetlerin Türkiye-Ortadoğu İlişkilerine Etkileri	29
VI. 1950-1960 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Politika Esasları	30
III. BÖLÜM: 1945-1950 DÖNEMİ SOĞUK SAVAŞIN BAŞLAMASI ve AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN TÜRK-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	37
I. Sovyetler Birliği'nin Durumu ve Sovyet Notaları.....	37
II. Truman Doktrini, 12 Mart 1947.....	42
III. Marshall Planı ve Türkiye'nin Marshall Planına Dahil Olmak İstemesi	54
IV. Amerika'nın Ortadoğu'da Etkin Hale Gelmeye Başlaması	56
A. 1948 İsrail'in Kurulması	56
IV. BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN AMERİKAN İDARESİNDEKİ BATI EKSENİNDEKİ ORTADOĞU POLİTİKALARININ OLUŞUM BASAMAKLARI.....	60

I. NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye'nin NATO'ya Alınmasında Amerikan Etkisi.....	60
II. Kore Savaşı.....	64
III. Ortadoğu'da Yapılmak İstenen Bölgesel Oluşumlar.....	72
A. Akdeniz Savunma Paktı.....	72
B. Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command).....	73
C. Ortadoğu Savunma Örgütü (Middle East Defence Organisation).....	77
V. BÖLÜM: BAĞDAT PAKTI, TÜRKİYE ve AMERİKA BİRLEŞİK DEVELTLERİ	80
VI. BÖLÜM: ORTADOĞU KRİZLERİ ve BU KRİZLERİN TÜRKİYE-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	112
I. Süveyş Krizi.....	112
II. Eisenhower Doktrini.....	123
III. 1957 Suriye Krizi.....	129
IV. 14 Temmuz 1958 Irak Devrimi.....	133
V. 1958 Lübnan Krizi.....	141
A. Amerika'nın Lübnan'a Girmesi ve Türkiye'nin Tepkisi	141
VI. 1958 Ürdün Krizi ve İngiltere'nin Ürdün'e Müdahalesi.....	145
VII. CENTO'nun Kurularak Bağdat Paktı'nın CENTO Adını Alması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü	150
VIII. 5 Mart 1959 Türkiye Cumhuriyeti-Amerika Birleşik Devletleri İşbirliği Anlaşması.....	152
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA.....	163
EK 1: 4 Ağustos 1946 Sovyet Notası.....	170
EK 2: Boğazlar Konsunda Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne 19 Ağustos 1946 Tarihli Notası.....	173
EK 3: Truman Doktrini.....	175

EK 4: 12 Temmuz 1947 Anlaşması.....	183
EK 5: Türkiye ve Pakistan Dostane İşbirliği Anlaşması.....	187
EK 6: Türkiye & Irak Karşılıklı İşbirliği Anlaşması.....	191
EK 7: The Eisenhower Doctrine on The Middle East: A Message to Congress, January 5, 1957.....	195
EK 8: 28 Temmuz 1958 Londra Deklerasyonu.....	202
EK 9: Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında İşbirliği Anlaşması.....	204

GİRİŞ

Dünya'nın Soğuk Savaş'a geçiş dönemini yaşadığı ve Türkiye'de tek parti döneminin devam ettiği 1945-1949 yılları ile Dünya'da Soğuk Savaşın yoğun olarak yaşanmaya başlandığı ve Türkiye'de sonradan darbe ile neticelense de çok partili döneme geçiş olan 1950'li yıllar, modern Türk siyasal yaşamında anlayış, nitelik ve uygulama bakımından farklılıklar, değişimler ve bununla beraber bir takım kırılmalar meydana getirmiştir. Bu farklılık, değişimler ve kırılmalar iç siyasete göre daha çok dış siyasette kendisini hissettirmiştir. Özellikle de Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki Batı ekseninde izlenilmiş olan ve Nasır ile birlikte ortaya çıkan Arap Milliyetçiliği'nin bölgeye olan etkilerinin görmezden gelindiği, Ortadoğu politikalarında bu kırılmaları rahat bir şekilde görmek mümkündür. Soğuk Savaş'ın yoğun olarak görülmeye başlandığı bu dönemde, Türkiye'de egemen olan tek parti iktidarı ve onun akabinde Demokrat Parti, Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan, bütün Arap ülkelerini kapsamayı hedef edinmiş Arap Birliğine karşı, Amerika ve onun önderliğinde Batı dünyasına yakın bir duruş belirlemiş ve dış politikasını da bu temeller üzerine oturtmak durumunda kalmıştır.

1945-1960 yıllarını kapsayan dönemde, Türkiye'yi, "Kemalist dönemdekilerden ayıran bazı farklılıklar olmuştur."¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika anlayışını, "Türkiye'nin bütün uluslarla barış içerisinde olması, hepsi ile kardeşçe ilişkiler kurması, bunun yanında kendisini her türlü potansiyel tehlikelere karşı savunmak amacıyla iç hazırlıklar yapıp alt yapı oluşturması"² olarak özetleyebiliriz. Bu dönemde Türkiye'nin iki temel siyasi amacı vardı: dış tehditlere karşı ve dışarıdan yardım almaksızın kendi bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını sağlamak ve Batı Avrupa ülkeler topluluğunun bir üyesi haline gelmektir. Eğer bu politikayı Ortadoğu açısından olayı ele alırsak, bölgedeki olaylara karışmamak olarak nitelendirebiliriz. Yani, Araplar kendi hallerine

---

¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* ... , s.321.

² Bilge Criss ve Pınar Bilgin, "*Turkish Foreign Policy Toward The Middle East*," ..., s.2.

birakılmışlardır. Sadabat Paktı buna güzel bir örnek oluşturmuştur. Paktın amacı işbirliği olarak yorumlansa da asıl gaye birbirlerinin iç işlerine karışmamak olmuştur. Türkiye, bölge ile bağlarını koparmamış ve ilgilenmemiştir. Asıl amacı Batı'ya yakınlaşmak olmuştur.³ Kısacası bu dönemde, dengeli bir Türk dış politikası izlenmeye gayret edilmiştir. Eğer o dönemin şartlarını göz önünde tutarsak, gerek Türkiye'nin Kurtuluş Savaşından yeni çıkması ve gerekse de Türkiye'nin iç yapılanmaya gitmesinden dolayı Atatürk zamanında dengeli bir dış politika izlenmiştir, diyebiliriz.

Türkiye'de, 1945 ile 1960 arası dönemde Sovyet tehditleri ve bu tehditler karşısında kendi güvenliğini sağlamak amacıyla Amerika'nın desteğini arkasına almak için aktif bir dış politika izlenmiştir. İzlenilmiş olunan bu aktif dış politikayı daha çok Amerikan önderliğindeki Batı ekseninde Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerde görebiliriz.⁴ Amerika Birleşik Devletleri, gerek kendisi ve gerekse Batı açısından büyük bir öneme sahip olan ve özellikle petrol bölgesi olması nedeniyle, kendilerinin büyük bir bağımlılık duyduğu Ortadoğu bölgesinde, savaş sonrasında zayıflayan Batı egemenliğini yeniden yapılandırmak ve Sovyet Rusya'yı bu bölgeden uzaklaştırmak için Truman Doktrini'ni ilan etmiş ve uygulama alanını bu bölgeye de kaydırmıştır. Sovyetlerin bu bölgede olması demek, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Batı dünyasının petrol kaynaklarının tehdit altına girmesi anlamına geleceğinden Amerika Birleşik Devletleri böyle bir uygulamaya gitmiştir. Bundan dolayı Amerika Birleşik Devletleri, daha sonrada açıklanacağı üzere Ortadoğu bölgesi ile ilgilenmeye başlarken, Türkiye'nin bu bölgede yaklaşık dört yüz yıl süren egemenliğin bir mirasçısı olduğunu, bölgenin önemli bir stratejik devleti olduğunu ve Batı ile ilişki kurmaya yatkın tek ülke olduğunu bildiği için bölgeye egemen olmakta, Türkiye'den yararlanmayı uygun görmüştür. İsmet İnönü döneminde başlayan bu anlayış ile Türkiye'nin uygulamak istediği politikalar örtüştüğü için ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Türkiye'nin İnönü döneminde Amerika'ya yakınlaşma süreci, Türkiye'nin 11 Mart 1947 tarihinde Dünya Bankası, bir gün sonrada 12 Mart'ta Uluslararası Para

---

³ A.g.m, s.3-4.

⁴ A.g.m, s.3-4.

Fonu'na üye olmasıyla hız kazanmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, 28 Mart 1948'de İsrail Devletini tanımıştır.⁵ Tek parti döneminde Türkiye, Filistin sorununda Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında yer almış, Arap ülkelerinin karşı çıkmasına rağmen Filistin ile alakalı bir komisyonda görev almış, böylelikle Ortadoğu politikalarında Amerika Birleşik Devletleri ile aynı paralelliğe girmeye başlamış ve Ortadoğu'dan uzaklaşmıştır.⁶

Türkiye'nin söz konusu dönemde, İsrail devletini tanıyarak ve Arapların şiddetle karşı çıktığı Filistin ile alakalı komisyonda görev alarak taraf ülke haline gelmesi, bunun yanı sıra Truman Doktrini ve Marshall Planı'na dahil olması, İngiltere'nin baskısıyla aktif bir oyuncu olarak Ortadoğu Komutanlığı çerçevesinde bölgeye ilk girişi ve bunun kendisinin NATO üyeliğine kabulünün bir karşılığı olarak gündeme gelmesi, 1950'lerin ortalarında Bağdat Paktı'nın imzalanmasıyla, Türkiye'nin, Batı politikaları çerçevesinde bölgede etkinliğinin artacağını ilk ciddi sinyalleri verilmiştir.⁷

Türkiye'nin, dış politika yaklaşımının Amerikan ekseninde olma sebeplerine değinmeden önce neden 1945-1960 Soğuk Savaş dönemi Türk-Amerikan ilişkileri ve bunun Ortadoğu'ya yansımaları ele aldım bunu açıklamak istiyorum. Çünkü bu açıklamam tezimin diğer tezlerden olan farkını ve amacımın ne olduğu noktasının anlaşılması için de önem teşkil etmektedir.

İncelemiş olduğum bazı eserlerde, Türkiye'nin Demokrat Parti döneminde aktif bir dış politika izlemeye başladığı, Atatürk'ün tarafsızlık ilkesinden sapmaya başladığı ve hatta Demokrat Parti'nin Amerika'ya yönelik teslimiyetçi politikalar izleyip Batı'nın uydusu görünümüne geldiği belirtilmekte, Sovyet tehditlerinin çok abartıldığı söylenerek Demokrat Parti yönetimi eleştirilmektedir. Örneğin; Cem Eroğul'un Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi adlı eserinde Türkiye'nin DP yönetiminde emperyalist devletlerin uydusu konumuna geldiği ve temelinin de yine aynı dönemde oturtulduğunu vurgulamış, bu dönemde Demokrat Parti'nin

⁵ Mustafa Albayrak, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları," ... , s.9-10.

⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası* ..., s.30.

⁷ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu* ..., s.11.

Mustafa Kemal Türkiye'sini, Milli Kurtuluş Savaşlarının baş düşmanları arasına sokulduğu ileri sürülmüş,⁸ Doğan Avcıoğlu'nun Milli Kurtuluş Tarihi adlı eserinin dördüncü cildinde, Atatürk döneminde izlenilen tarafsızlık politikasının Menderes döneminde terk edildiği vurgulanarak Demokrat Parti yönetimi eleştirilmiştir.⁹ Metin Toker'in DP'nin Altın Yılları adlı eserinde Demokrat Parti yönetimi teslimiyetçi olmakla suçlanmış ve Demokrat Parti'nin ilk dört yılı "kayıp yıllar" olarak belirtilmiştir¹⁰. Namık Behramoğlu'nun Türkiye-Amerikan İlişkileri adlı eserinde, 1950'den sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin ilginç bir gelişim gösterdiği, Türkiye'nin Amerikan güdümüne girdiği ve Türkiye'nin emperyalizmin çirkin oyununun içine sürüklendiği vurgulanarak¹¹ Demokrat Parti yönetimi eleştirilmiştir. Kısacası bu dönem ile ilgili incelemelerin yapıldığı eserlerde 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi ve İnönü yönetiminin Batı ile başlattığı ve bazılarının teslimiyetçilik olarak nitelendirdiği ilişkiler nedense gözden kaçmaktadır.

Türkiye'nin, dış politikasını Amerikan ekseninde oturttuğu, Amerikan paralelinde dış politika izlediği ve bunun daha çok Ortadoğu ile olan ilişkilerde görüldüğü doğrudur; ama unutulmaması gereken şey, yukarıda da değinildiği üzere, bu politikaların 1945'li yıllardan sonra yani İnönü önderliğindeki tek parti yönetiminin olduğu zamanda başlamış olması ve temellerinin o dönemde atılmış olduğudur. Türkiye'nin, Atatürk döneminin tarafsızlık politikalarından İsrail'i tanıyıp Arapların karşı çıkmasına rağmen, Filistin ile alakalı komisyona aktif bir şekilde katılarak saptmaya başlaması, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na üye olup beşyüz milyon dolar isteyerek Atatürk'ün ekonomi politikalarından kesin bir şekilde saptması, Marshall Planına dahil olmak için Amerika'ya baskı yapması ve davetli olduğu halde 1949'daki Asya-Afrika Konseyi toplantısına katılmayı reddetmesi gibi Türkiye'nin, Amerika önderliğine girdiğini gösteren bir çok politikalar, İnönü önderliğindeki tek parti yönetimi tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitekim İsmet İnönü'nün, Türk Dış politikasının amacının

⁸ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi* ..., s.115-154.

⁹ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi(1838-1995)*..., s.1619-24.

¹⁰ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları(1950-54)* ... , s.10.

¹¹ Namık Behramoğlu, *Türkiye Amerika İlişkileri(Demokrat Parti Dönemi)* ..., s.7-8 .

“Birleşik Amerika ile temas ve münasebetleri, yeni dünyanın bu büyük ve şanlı demokrasisi ile dostluğu her gün daha da ziyade kuvvetlendirmek, karşılıklı gayret ve hamlelerle genişletmek”¹² şeklinde belirtmesi, Peker’in Hükümet programında “Türkiye-İngiltere ittifakı mazide olduğu gibi istikbalde de dış politikamızın başlıca temeli olarak kalacaktır” diyerek dış politika anlayışını belirlemesi ve Amerika ile olan ilişkilerin gelişmesi için hükümetinin bütün gayretleri sarf edeceğini, İran’daki Sovyet varlığından duyduğu rahatsızlığı¹³ belirterek batı yanlısı politika izlemeye başlayacağını vurgulaması, söz konusu politikaların Hasan Saka tarafından kendi hükümetlerinin de uygulanacağını belirtmesi¹⁴ ve Günaltay’ın da hükümet programında “memleketin kuvvetli olmasının Amerikan Hükümetinin yardımıyla olduğunu...”¹⁵ belirterek Türkiye’nin bundan memnun olduğunu söylemesi, bu dönemde (sonraki konularda da üzerinde durulacağı gibi) Türkiye’nin Amerikan ve Batı yanlısı politikalar izlediğinin en güzel örnekleridir.

Hasan Saka’nın Birinci Hükümet programında, dış politikanın bütün partilerin ortak birer malı olan, milli bir politika olduğu söylenmiştir.¹⁶ Buradan da yola çıkarak Demokrat Parti yönetiminde de dış politika bağlamında bir değişiklik olmamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin bıraktığı yerden devam etmiştir. Hatta Amerika ile olan ilişkiler artmış, Ortadoğu ülkelerine dönük politikalar izlenilmiş ama bu politikalar Amerikan perspektifi ile değerlendirilmek durumunda kalmıştır. Değerlendirilmek durumunda kalmıştır diyorum çünkü; bir ülkenin yöneticilerinin kendi politikalarını belirlerken, bilerek ve isteyerek başka ülkelerin bakış açısıyla olayları değerlendireceğini düşünmemekteyim. Aslında ben, geçmiş politikaların değerlendirilirken, değerlendirilmek istendikleri dönemin uluslararası yapısının dikkate alınması gerektiğini savunuyorum. Bu bağlamda gerek 45-50’li yıllar arasındaki Cumhuriyet Halk Partisi döneminde ve

---

¹² Ramazan Gözen, “Türk Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı” ,*Türkiye’nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik ...*, s.86.

¹³ www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm

¹⁴ www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm

¹⁵ www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm

¹⁶ www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm

gerekse de 50 ile 60 yılları arasında Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin dış politikasını, Batı ve özellikle de ABD paralelinde belirlemek durumunda olduğunu ve hangi parti gelirse gelsin aynı şeyi yapacağını düşünmekteyim. Söz konusu eserlerde Türkiye'nin ve özellikle de Demokrat Parti İktidarının Sovyet tehditlerini çok abarttığı vurgulanmıştır. Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır; Sovyet tehditleri Türkiye'de 1945'ten sonra önemsenmiştir. Bazı akademisyenler arasında da tartışma olan bu konu, Amerika Birleşik Devletleri'nin 52 yıl sonra kamuoyuna açtığı resmi belgelerde de geçmiştir. Söz konusu belgelere göre Sovyet lideri Stalin, Kars ve Ardahan'ın kendi topraklarına katmak istediklerini ve Çanakkale ile İstanbul Boğazlarından ise üs istediklerini İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin'e iletmiştir. İngiltere'nin Amerika'ya iletildiği ve Amerikan kayıtlarına 740,00119 Council/12-1745 kayıt numarasıyla giren görüşmenin tutanaklarına göre Rusya'nın, istediği Kars'a ve Ardahan'a Ermenileri yerleştirmeyi planladığı ve bunun için dünyanın çeşitli yerlerinden Ermenileri 1946'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne getirdiği vurgulanmıştır. Yine aynı tutanaklara göre Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Edwin Wilson, Türkiye'den de 1500 Ermeni'nin Sovyetler Birliği'ne gitmek için Sovyetler Birliği'nin İstanbul Konsolosluluğu'na başvurduğunu belirterek şunları söylemiştir: “Sovyet Ermenistan'ı bu kadar nüfusu kaldıramaz. Yaratılan suni nüfus sorunuyla Türkiye'nin doğu topraklarına yönelik taleplere zemin hazırlanmak istenmektedir”, demiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin ile Amerika Birleşik Devletleri dışişleri Bakanı Byrnes da Sovyet taleplerini rahatsız edici bulmuşlar ve bu konuda Türkiye'yi yalnız bırakmayacaklarını ifade etmişlerdir.¹⁷ Dolayısıyla Türkiye, az önce de belirttiğim gibi, kendi güvenliğini sağlamak için ve Sovyetlerin, Ortadoğu'yu da ele geçirerek kendisini güneyden kuşatmasına ihtimal vermemek için dış politikasını Amerikan paralelinde tanımlamak durumunda kalmıştır.

Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikası realist perspektif etrafında gelişmiştir. Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra Doğu ve Güney Avrupa'da

---

¹⁷ *Vatan*, 2 Aralık, 2007.

komünist ve sosyalist partileri desteklemesi, Doğu Almanya'dan ve İran'dan askerlerini çekmemesi ve diğer pek çok gelişmenin yanında yukarıda da değinildiği gibi Türkiye'den de Boğazların ortak savunulması ve Kars ve Ardahan'ın kendisine devredilmesini talep etmesi karşısında, Türk dış politikası yapıcılarının “realist” politika izlemekten başka alternatifleri yoktu. Önlerindeki iki gerçekçi tercihten birini seçeceklerdi ya gelen Sovyet taleplerini kabul edecek ve bu devletle işbirliğine gidecekler ya da bu gücü dengelemek amacı ile alternatif bir güce yaslanacaklar yani “güç dengesi politikası” uygulayacaklardı. Üçüncü bir alternatif olan “yalnızcılık” ve “tarafsızlık” politikası, uluslararası sistemin mevcut şartları ve güç yapısı dikkate alındığında, uygulaması olanaksız bir alternatifti.¹⁸ Türkiye'nin Sovyetler'e karşı koyacak herhangi bir gücü olmadığına göre, Amerika'nın yanında olması en ideal olanıdır. Zaten Türkiye, Atatürk zamanından beri yüzünü Batı'ya çevirmiş ve bunu kendisine amaç edinmiştir.

Yine Soğuk Savaş'ın yoğun olarak yaşandığı bu dönemde, Sovyetler'in Ortadoğu'ya doğru bir yayılma politikası izlediği gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur.¹⁹ Bilindiği üzere, Sovyetler İran'ın kuzeyini işgal etmişler, yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit edip ve Yunanistan'da ise komünizmin yayılması için büyük çaba sarf etmişlerdir. Son olarak da Arap Doğu'sunda Sovyet etkisini artırmışlardır. Dolayısıyla Ortadoğu politikalarını etkilemeye devam etmişler ve bunu Arap Ortadoğu'sunda başarmışlardır.²⁰ Sovyetler'in bu girişimleri ve Ortadoğu'da izlemiş olduğu politikalar, Amerika'ya harekete geçirmiştir. Amerika 2 Aralık 1823 tarihinde ilan edilen Monrea Doktrini ile başlayan ve kendisinin Avrupa'nın içişlerine karışmaması olan “izolasyonist” politikadan sıyrılarak, daha aktif bir politika izlemiştir. Amerika bu dönemde çevreleme politikasını ortaya atarak Sovyetleri ve onun temsil ettiği komünizmi hapsetmeye çalışmış ve onların Ortadoğu'ya inmelerini engellemeye gayret etmiştir. Amerika'nın dünya barışını korumayı hedefleyen bu politikası

---

¹⁸ Ramazan Gözen, *a.g.e.*, s.76.

¹⁹ Majid Khadduri, “The Problem Of Regional Security In The Middle East:An Appraisal”, *Middle East Journal* ..., s.12.

²⁰ Harry J.Psomiades, “Soviet Russia And The Orthodox Church In The Middle East”, *Middle East Journal* ..., s.371.

Türk dış politikasını da etkilemiş ve daha İnönü zamanında olumlu yankı uyandırmıştır. Nitekim İsmet İnönü, önceden de belirttiğim gibi bu konuda TBMM’de yapmış olduğu bir konuşmasında Türk Dış Politikasının amacının “Birleşik Amerika ile temas ve münasebetleri, yeni dünyanın bu büyük ve şanlı demokrasisi ile dostluğu her gün daha da ziyade kuvvetlendirmek, karşılıklı gayret ve hamlelerle genişletmek” olduğunu açıklamıştır.²¹ Bu gelişmeler, Türkiye’nin dış politikasını da etkilemiş ve Ortadoğu’daki gelişmelere de Amerika Birleşik Devletleri’nin gözü ile bakıp, bu olayları ona göre değerlendirdiği gibi, uluslararası kuruluşlarda da Amerikan politikası doğrultusunda oy kullanmak durumunda kalmıştır. Mesela bunun bir etkisi olarak Türkiye’nin Asya-Afrika devletleri ile bir soğukluk yaşadığı görülmektedir. Daha önce Asya Konferansına katılmaması ile belli olan durum, 1955 yılından başlayarak daha açık bir biçimde ortaya çıkacak iki düşman bloğa bölünmüş olan dünyada tarafsız bir politika izlenemeyeceği görüşü, Türk dış politikasının temel unsurlarından biri haline gelecektir.²² Önceden de belirttiğim gibi Türkiye tercihini Batı’dan yana koymuş ve Ortadoğu’da ki Arap Birliği gelişmeleri ve diğer olaylar karşısında ki politikasını, Batı’nınki ile aynı eksende yürütmeye gayret etmiş ve dış politika yaklaşımını da bu sistem üzerine oturtmuştur.

Türkiye’nin en büyük amaçlarından biri, Ortadoğu bölgesinde komünizmin egemen olmasını önlemek ve Rusya’nın sıcak denizlere inme politikasını başarısızlığa uğratmaktır. Böylelikle Rusya, Ortadoğu’ya da egemen olamayacaktır. Böylelikle Türkiye, hem kendi güney bölgelerini güvenlik altına almış olacak ve bu konuda Amerika’nın desteğini sağlamış olacak Amerika’da kendisi için en önemli stratejik noktalardan birisi olan Ortadoğu’ya Rusya’nın girmesini önlemiş olacaktır. Bundan dolayı Türkiye, ABD’nin çıkarları ile kendi çıkarlarını bir görmüştür. Aslında bu dönemde ki Türk-Amerikan ilişkileri ile Türkiye’nin Ortadoğu politikasını birbirinden ayrı göremeyiz. Her ikisi de aynı çerçevede ilerlemiştir. Mesela Türkiye’nin Ortadoğu politikalarından olan İsrail’i

---

²¹ Ramazan Gözen, *a.g.e.*, s.86.

²² Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964 ...*, s.121.

tanınması, Truman Doktrinine dâhil olması, Bağdat Paktı veya Einsenhower Doktrini aynı zamanda Türkiye'nin Amerika ile olan ilişkileridir ve bunlar Sovyetler'in bölgede ilerlemesini engellemek amacı ile ortaya çıkmıştır. Hatta Türkiye'nin NATO'ya üye olmak istemesinin en önemli nedenlerinden birisi de Sovyetler'in tehditleridir.

Türkiye'nin Batı ve özellikle de ABD ile yürüttüğü bu ortak politikalar, o dönemde Ortadoğu'da ortaya çıkan Arap Milliyetçiliğinin yarattığı sorunlar yüzünden amacına ulaşamamıştır. Hatta 1958 yılında Irak'ta yapılan devrim sonucu Irak Haşimi Kralı Faysal, Veliht Prens Abdulillah ve Başbakan Nuri Said Paşa'nın öldürülmeleri ve akabinde ki rejim değişikliği, Türkiye'nin ve referans almak durumunda olduğu Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Batı'nın Ortadoğu politikasına en büyük darbelerden birini indirmiştir. Bu darbe sonucu ileride de göreceğimiz gibi Bağdat Paktı'nın tek Arap ülkesi olan Irak, paktan ayrılacak ve bu pakt CENTO adını alacak olan başarısız bir organizasyona dönecektir.

Bu çalışmada, İsmet İnönü döneminde başlayan Türk-Amerikan yakınlaşmasının Ortadoğu ekseninde ve Türkiye'nin de Ortadoğu politikalarının Amerika liderliğindeki Batı ekseninde gerçekleştiği belirtilmiştir. Ayrıca bazı eserlerde "teslimiyetçilik" olarak nitelendirilen bu yakınlaşmanın Demokrat Parti döneminde olmayıp 1945 yılında başladığı vurgulanmıştır. Türkiye'nin önünde, o devrin uluslararası yapısını da göz önüne alarak başka alternatifini olmadığı tezi çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkileri ve bunun Ortadoğu'ya yansısı ele alınmıştır.

I. BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TEMELİNE BAKIŞ

Türk- Amerikan ilişkileri İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde belirli dalgalanmalara karşın, sürekli yükselen bir çizgi biçiminde gelişmiştir. Bunu sağlayan en önemli unsur, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki stratejik coğrafi konumu ve İkinci Dünya Savaşından sonra ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı girişmiş bulunduğu küresel kuvvet mücadelesinde Ortadoğu bölgesinin artan stratejik önemi olmuştur.²³ Bu da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Amerikan yakınlaşmasına zemin teşkil etmiştir.

1947'de açıklanan Truman doktrini çerçevesinde verilmeye başlanan Amerikan yardımından beri Türkiye ve Amerika genel olarak sıkı ve samimi ilişkilere sahip olmuşlardır. Bu ilişkilerin temel çerçevesi, iki devletin üye olduğu NATO ittifakı tarafından çizildi ve ilişkiler NATO'yla ilgili gelişmelerin etkisi altında bulundu. İki ülkenin siyasi ve askeri münasebetlerinin temel ilkeleri de NATO çerçevesinde imzaladıkları değişik anlaşmalar tarafından belirlendi. Dolayısıyla NATO'nun en büyük gücü olan Amerika Birleşik Devletleri ile NATO içinde nispeten daha az öneme sahip olan Türkiye arasındaki ilişki, ittifaklarla ilgili teoriler göz önünde bulundurularak açıklanabilir.²⁴

Türk-Amerikan ilişkilerini güvenlik, Türkiye'nin stratejik konumu, ekonomik, askeri ihtiyaçlar ve ideoloji temellerine bağlayabiliriz.

Güvenlik unsuru 1945 ile 1960 yılları arasında Türkiye-Amerika ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Rothstein'e göre, iki devlet arasında ittifak kurmanın temel nedenlerinden biri ortak bir dış tehdidin varlığıdır. Yani herhangi bir iki devlet benzer bir ortak tehdit algılamasına sahip olduklarında ve dışarıdan bir saldırı olması durumunda askeri güçlerini bir araya getirerek ortak

---

²³ Oral Sender, *a.g.e.*, s.4.

²⁴ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri ...*, s.17.

tehdidi bertaraf etmek isterler ve bunun için askeri bir ittifak kurarlar.²⁵ Türkiye ve Amerika için bu ortak tehdit ise o devirde Sovyetler Birliği idi. Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarının statüsünün yeniden görüşülmesini istemesi ve Doğu Anadolu'da bazı toprak taleplerinde bulunması, Türk yöneticilerini telaşa sevk ederek onların bu gücü dengelemek için Amerika'nın askeri ittifakını elde edebilme yönünde yoğun çaba harcamalarına neden olmuştu.²⁶

İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde Amerikan yöneticileri, Türkiye'yi global Sovyet yayılmacılığını durdurma politikalarının önemli bir parçası olarak gördüler. Sovyet saldırganlığının önünü kesmek için Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımda bulunmaya karar verdiler. Onlar, Amerikan desteğinin sağlanmaması durumunda Sovyetlerin Türkiye'yi Yakın ve Ortadoğu'daki siyasi ve askeri yayılması için bir atlama tahtası haline getirebileceğinden korkuyorlardı.²⁷ Bu korkular ve Türkiye'nin sahip olduğu güvenlik kaygılarından dolayı Türkiye, çevreleme politikasının en önemli halkası olmuştur. Türkiye, Amerika'nın mutlak güvenliğini sağlamak ve perçinleştirmek için NATO'ya üye olmak istiyordu. Bunun yanı sıra Amerika'da, Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne üyeliğini destekliyordu. Çünkü, Sovyet saldırısının Avrupa'ya ulaşmadan engellenmesi ve Ortadoğu petrolünün korunmasının ancak Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ile sağlanacağına inanıyordu.²⁸ Nihayetinde Türkiye NATO'ya üye oldu ve güvenlik bağlamında Türkiye'nin önemi biraz daha arttı. Böylelikle Sovyetler'e karşı Amerika'nın desteğini sağlamış oluyordu. Bu dönemde Türkiye "ulusal çıkar" kavramının tanımını yeniden yapıp bunu Amerika'nınkiyle özdeşleştirmiştir.²⁹

Olson'a göre, zayıf bir devlet büyük bir devletle ittifak kurma ihtiyacı duyarsa genellikle coğrafi olarak kendisinden uzak olan bir devleti tercih eder. Bununla beraber, zayıf olan devletin tehditkar olarak büyük bir gücün yakınında

---

²⁵ A.g.e, s.17'den R. L. Rothstein, *Alliances and Small Powers ...*, s.24-25-26.

²⁶ A.g.e, s.87.

²⁷ A.g.e, s. 18.

²⁸ Oral Sander, *a.g.e*, s. 57-60.

²⁹ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası* ..., s.156.

bulunması, coğrafi ve stratejik konumunun büyük devletler açısından önem arz etmesi de bu devletin ittifaklara katılmasında önemli bir rol oynar.³⁰

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında ki ilişkilerin temelinde dikkate alınması gereken en önemli faktör Türkiye'nin stratejik konumu olmuştur. Örneğin, Yunanistan veya İsrail'in Amerika ile olan ilişkilerinin temelinde diasporaların, lobi gruplarının yoğun emeği geçerken, Amerika ile Türkiye arasında ki ilişkilerde Türkiye'nin jeopolitik konumu önemli rol oynamıştır.³¹

Türkiye'nin coğrafi konumu, Boğazları ve askeri potansiyelinden dolayı Batı İttifakı ve Amerika için taşıdığı önemi, Türk-Amerikan ittifakının güçlü, etkili ve dayanıklı olmasını sağlayan en önemli faktörlerden biriydi. Türkiye coğrafi konumu gereği Sovyetler'in Akdeniz ve Ortadoğu'ya inmesini engelleyecek tek yerdirdi.³² Türkiye boğazlarında NATO için ayrıca büyük bir öneme sahipti ve NATO'nun Güneydoğu kanadını güçlendirme vazifesini görüyordu.³³ Çünkü Sovyet donanması Akdeniz'e inmek için söz konusu boğazları kullanacaktı. Böylelikle Türkiye Sovyet askeri ve siyasi etkisinin Doğu Akdeniz'e kolay akabileceği bir bölgede şişenin ağzındaki tıpa vazifesini görüyordu.³⁴ Bu gibi sebeplerden dolayı Türkiye Amerika için çok önemliydi. Oral Sander'e göre stratejik konumu bağlamında Türkiye'nin Amerika açısından önemini iki şekilde incelemek gerekir. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Ortadoğu açısından önemi ve diğeri ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne olan coğrafi yakınlığıdır.

Türkiye, coğrafi konumuyla Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu politikası açısından gerçekten büyük bir öneme sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri, bölgedeki İngiliz gücünün 1956 Süveyş Savaşı ile birlikte en alt

---

³⁰ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.19'dan W. C. Olson, *The Theory and Practice Of International Relations ...*, s.220.

³¹ Ekavi Athanassopoulou, "American-Turkish Relations Since the End of the Cold War", *Middle East Policy ...*, s. 144.

³² Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.88.; Oral Sander, *a.g.e.*, s.117.

³³ Robert S. Chase, Emily B. Hill, Paul Kennedy, "Pivotal States and U.S. Strategy", *Foreign Affairs ...*, s. 47.

³⁴ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.88.

düzye inmesinden sonra, Sovyetlerle global savaşımında Ortadoğu'yu da yükümlülüğü çerçevesine aldı. Çünkü bölge Sovyet tehlikesine açık bir nitelik göstermekte ve Batı için hayati öneme sahipti. Özellikle Batı Avrupa, Ortadoğu petrollerine ve bölgenin ulaşım yollarına bağlıydı. Böylece Amerika Birleşik Devletleri için Türkiye, Ortadoğu petrolünün Avrupa'ya serbestçe akıtılması ve Ortadoğu ilişkilerinde yararlı bir kanal olması açılarından büyük bir önem arz ediyordu.³⁵ Türkiye'nin bölge ülkesi olması, halkının çoğunluğunun Müslüman olması ve bölge ülkeleriyle olan bağları da olumlu özellikler arasında sayılmıştı.³⁶

Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'ne olan coğrafi yakınlığı saldırı üsleri, radar tesisleri ve İstanbul ile Çanakkale Boğazlarının önemi açısından değerlendirilmelidir.³⁷ Amerikalı dış politika karar vericileri, Türkiye'nin bölgede Sovyetler Birliği lehine kaybedilmesi durumunda, Sovyetler Birliği'nin değerli bir müttefik kazanacağını ve Batı'nın Körfez'deki petrol çıkarları ile Avrupa'nın ekonomik gereksiniminin tehlikeye gireceğini düşünmüşlerdir.³⁸ Dolayısıyla Türkiye'ye büyük önem vermişlerdir. Türkiye'nin NATO'ya katılması ile birlikte, NATO çerçevesinde Türk topraklarında kurulan Amerikan askeri üsleri, depolama tesisleri Amerika tarafından Ortadoğu'ya silah sevkiyatı gibi lojistik yardımlar için kullanıldı.³⁹ Bu üsler aynı zamanda Sovyetlerden Avrupa'ya yapılması muhtemel olası saldırılara anında cevap vermek içinde kurulmuştur.⁴⁰ Bu gibi sebeplerden dolayı Türkiye Amerika için stratejik anlamda daima önemsenmiştir.

Holsti'ye göre, ekonomik ve askeri gereksinimler zayıf devleti daha güçlü bir devletin ittifakını elde etmeye iter. Gelişmekte olan ekonomilerini güçlendirmek, ekonomik yapılanma ve gelişme planlarını uygulayabilmek için

---

³⁵ Oral Sander, *a.g.e*, s.117.

³⁶ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.88.

³⁷ Oral Sander, *a.g.e*, s.119.

³⁸ Bruce R. Kuniholm, "Turkey and the United States: Views and Expectations", *Turkish-American Relations: Forty Years of Continuity and Change ...*, s. 32.

³⁹ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.88.

⁴⁰ Oral Sander, *a.g.e*, s.119.

küçük devletler geliştirmekte olan ülkelerden yardım alırlar. Düzenli yardım elde edebilmek için de bu gelişmiş ülkelerin kurdukları ittifaklara girerler.⁴¹

Soğuk Savaş dönemi boyunca Amerika realist bir politika izlemiştir. Realist politikanın en büyük savunucuları ise Morgenthau, Kennan ve Kirkpatrick gibi isimlerdir. Bu isimler Amerika'nın üçüncü dünya ülkelerinin içişlerine karışarak ve onlara bazı baskılar uygulayarak temel demokratik standartları onlara benimsetmek gerektiğini savunmuşlardır. Ama bu isimler bu benimsetmenin kısa sürede gerçekleşmeyeceğini belirterek bunun Amerika'nın bu ülkelerde başarısız olmasına neden olacağını bundan dolayı ise komünizmin bu ülkelerde yaygınlaşacağını altını çizmişlerdir.⁴² Bu olumsuzluk ve istikrarsızlığı önlemek için ekonomik ve askeri yardımlar hayati önem taşımaktadırlar.⁴³ Örneğin, Kore Savaşı'ndan sonra Eisenhower bu politikayı uygulamış ve Güneydoğu Asya ülkelerine ekonomik yardımda bulunmuştur.⁴⁴

Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardıma ihtiyaç duyması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ihtiyacı karşılamaya istekli olması iki ülke arasındaki ilişkilerin 1950'lerde pürüzsüz devam etmesine katkıda bulunmuştur.⁴⁵ Türkiye'nin, Amerika ile arasındaki ilişkilerde ekonomik yapılanma ihtiyacı duyması ve Amerika'nın bunu sağlaması 1944 yılına rastlar. 1944 yılında 44 ülkenin katılımıyla toplanan ve sonuçta Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nı doğuran Bretton Woods Konferansı'nda oluşturulan anlaşmaya imza atarak Türkiye Uluslararası Kapitalist sistem içerisinde yer alacağını belli etmiştir.⁴⁶ Bu süreç zarfında Türkiye 1946 yılında Amerika'dan beşyüz milyon Dolarlık borç istemiş, Mart 1947'de Uluslararası Para Fonu'na ve Dünya

---

⁴¹ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s. 19'dan O. R. Holsti, *Unity and Disintegration in International Alliances ...*, s.13.

⁴² Batu Kesmen, "US Foreign Policy Towards The Third World Countries During The Cold War", *Uluslararası İlişkilerde Olaylar Ve Yorumlar ...*, s.105.

⁴³ Batu Kesmen, *a.g.m.*, s.106.

⁴⁴ Batu Kesmen, *a.g.m.*, s.106.

⁴⁵ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.89.

⁴⁶ Sait Aşgın, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Uluslararası İlişkileri", *Yeni Türkiye ...* s.563.

Bankası'na üye olmuştur.⁴⁷ 1947'deki Truman doktriniyle Amerika yardım yapmağa karar verince İsmet İnönü, kararı Amerika'nın Türkiye'ye karşı hissettiği hakiki dostluk ilişkilerinin bir göstergesi olarak alkışlamış, Başbakan Recep Peker de Amerika'nın Türkiye'nin dünyadaki konumunu desteklemeye yönelik istekli olduğunu gösterdiğini vurgulamıştır.⁴⁸ Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'yi Marshall Planı'na davet ettiğinde ise 16 Nisan 1948'de Dışişleri Bakanı Sadak duyduğu memnuniyeti Türkiye'nin acil ekonomik ihtiyacını görerek dostluk hislerinin göstergesi olarak bu kararı alan Amerika Birleşik Devletleri'ne minnettar olduklarını ifade ederek dile getirmiştir.⁴⁹ 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti iktidarı da Amerikan yardımlarını ekonomik planlarının ve dış politikalarının ayrılmaz birer parçası olarak görmek durumunda olmuştur.⁵⁰

Amerika içinse Türkiye; Amerika Birleşik Devletleri, NATO, Avrupa ve Ortadoğu'ya karşı bir Sovyet saldırısının önlenmesi bağlamında kilit konumda bir ülke olmuştur. Çünkü herhangi bir caydırıcılık sağlanamadığı takdirde, etkili bir savunma için Amerika Türkiye'de yeterli güç bulundurabilecekti. Böylelikle NATO'nun güney kanadı koruma altına alınmış, Ortadoğu'daki istikrar korunmuş, hür dünyanın Akdeniz'deki ulaştırma yolları korunmuş, İsrail'i desteklenmiş ve Ortadoğu petrolünün akışı sürekli sağlanmış olacaktı.⁵¹ Bu gibi nedenlerden dolayı önemli olduğundan dolayı, Türkiye Amerika ilişkilerinde ekonomik ve askeri yardımlar daima önemli yer teşkil etmiştir.

Olson'a göre ortak ya da benzer ideoloji ittifakların kurulmasında güvenlik ihtiyacından sonra gelir. İdeoloji ittifakların kurulmasında ve dağılmasında görece olarak daha az rol oynar.⁵² Türkiye'nin, yönetici kadroları her zaman Türkiye'nin Batı dünyasıyla ortak değerler paylaşan demokratik ve laik bir ülke

---

⁴⁷ Recep Şükrü Apuhan, *27 Mayıs'tan Yastada Mahkemelrine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler ...*, s. 67-68.

⁴⁸ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.89.

⁴⁹ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.89.; Ayrıca b.k.z, *Aydın Tarihi*, 173 (Nisan 1948), s. 21-25.

⁵⁰ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.89.

⁵¹ Oral Sander, *a.g.e*, s.118.

⁵² Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.20'den W. C. Ols W. C. Olson, *The Theory and Practice Of International Relations ...*, s.220.

olduğunu vurgulamışlardır.⁵³ Türkiye topraklarının sadece yüzde 3'ü Avrupa'da bulunmakla birlikte, ülkede çok büyük bir Batı etkisi vardır. Türkiye Ortadoğu'nun Batı'ya her bakımdan en yakın, en Batılılaşmış ülkesi ve İsrail'le birlikte tek demokrasisidir. Türkiye dünya'da laiklik politikası uygulayan tek Müslüman devlettir. Türkiye, kapitalist ülkeler içinde görülen en radikal ve en başarılı yukarıdan devrimle üst yapısını iradi olarak Osmanlı tarihinden, dilinden, kültüründen koparmış, Türkiye'nin bütün seçkin yöneticileri Batılılaşmıştır.⁵⁴ Türk yöneticiler açık bir şekilde Batıyla olan ilişkilerinde ideolojiye yani Batılılaşmaya daha fazla önem vermişler ve ABD ile kurulan askeri ittifakın Batıyla ilişkilerini sıklaştıracağını ve ülke içinde Batılılaşma politikalarını uygulamalarına yardımcı olacağını düşünmüşlerdir.⁵⁵ Amerika açısından Türkiye'nin Batı uygarlığını benimsemiş, özellikle demokrasi rejimini sürdüren bir devlet olması Amerika Birleşik Devletleri'nin değerlendirdiği ve başarısını istediği bir şey⁵⁶ olarak baksalar da, onlar daha çok Türkiye'yle sürdürdükleri ilişkilerinde Amerikan çıkarlarının ne derecede korunduğu ile alakalıydılar.⁵⁷

Amerika ile olan ilişkilerimize Türk yöneticilerinin ideolojik olarak yani Batılılaşma penceresinden bakması, İsmail Soysal tarafından eleştirilmiş, Amerika ile sürdürülecek ilişkilerde gerçekçi olmak gerektiğini, ideolojik yaklaşımın Türkiye'yi hüsrana uğratacağını vurgulamıştır.⁵⁸ Esasında, Türkiye'deki yöneticiler ne kadar Amerika ile aynı ideoloji, siyasi ve ekonomik değerleri paylaştıklarını söyleseler de Türk-Amerikan uluslarının kültür, din ve demokratik deneyim açılarından farklılık göstermesi ve ideolojik farklılıklardan dolayı Türk halkının zaman zaman Amerika'ya kızgınlık beslemesi yadırganamaz bir gerçektir. Fakat bu kızgınlık ilişkilerin genel gidişatını etkilememiştir.⁵⁹

---

⁵³ A.g.e, s.20.

⁵⁴ Baskın Oran(ed), *Türk Dış Politikası ...*, s.21.

⁵⁵ Nasuh Uslu, a.g.e, s.20.

⁵⁶ İsmail Soysal, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkileri", *Bellekten ...*, s.262.

⁵⁷ Nasuh Uslu, a.g.e,s.20.

⁵⁸ İsmail Soysal, a.g.m, s.263.

⁵⁹ Nasuh Uslu, a.g.e, s.21.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE - ORTADOĞU İLİŞKİLERİ VE ABD

Dünyadaki üç büyük semavi dinin ortaya çıktığı ve peygamberlerinin geldiği bölge olan Ortadoğu'yu şu şekilde tanımlayabiliriz: Ortadoğu, batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'dan başlayarak, doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan Irak'ı da içine alan, kuzeyde Türkiye ve Kafkasya'yı, bunun yanı sıra İran ve Pakistan'ın da dahil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan'a kadar uzanan Arap Yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir bölgedir.⁶⁰ Dünyanın en eski kültür ve yerleşim merkezlerinden birisi olan Ortadoğu Bölgesi, insanlık tarihi boyunca önemini korumuş ve tarih sahnesi içinde birçok mücadelenin odak noktası olmuştur. Yirminci yüzyıla girilmesi ile birlikte Ortadoğu'nun stratejik konumunun daha belirgin hale gelmesi, Ortadoğu'yu yüzyılın büyük devletlerinin dikkatlerini kendine çeken bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Osmanlı Devleti'ni parçalayan güçler, Ortadoğu'yu oluşturdukları suni sınırlar ile bölebildikleri kadar bölmüş ve Arapları kendi içlerinde ayrı uluslar halinde getirmeye çalışmışlardır.⁶¹

Jeopolitik açıdan önemli olmasından dolayı bütün dünya'nın gözünün üzerinde olduğu bu bölgenin adı olan Ortadoğu kavramının fikir babası Alfred Thayer Mahan'dır. Bu kavramı, 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, *National Review*'de yayınlanan ve Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır.⁶² Bölge için iki alan mevcuttur: Merkez, Bu alana Mısır, İsrail, Doğu Akdeniz, Arap devletleri, Arap Yarımadası ve Türkiye dahildir. İkinci alan

⁶⁰ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu ...*, s.25.

⁶¹ Halis Çevik, *Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Ortadoğu ...*, s.13.

⁶² Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Subjektif bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi"
(www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html)

olan çevre ise Kuzey Afrika'nın geri kalan bölümü, Sudan ve İran oluşturmaktadır.⁶³

Ortadoğu'nun, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir "aracı" konumda olması, bu bölgenin önemini artırmıştır. Bunun yanı sıra, yirminci yüzyıldan sonra Ortadoğu petrolünün Avrupa ve Asya'nın enerji ihtiyaçlarını karşılaması, Avrupa'da tüketilen petrolün yüzde yetmiş'inin ve Japonya'da tüketilen petrolün yüzde doksan'ının da bu bölgeden sağlanması, Ortadoğu'yu büyük devletler arasında bir rekabet alanına sokmuştur.⁶⁴ Bu devletler açısından, bu bölge dünyanın adeta bir enerji bankası konumunda olduğu için buraya hakim olmak, dünya politikasına hakim olunacağı anlamına gelmektedir. Bundan dolayı bu bölge, dünya'nın iki kutba ayrıldığı bir dönem olan Soğuk Savaş döneminde, Amerika ve temsil ettiği Batı dünyası ve Sovyet Rusya tarafından devamlı olarak göz altında tutulmuş ve buradaki gelişmeler daima izlenmiştir. Bundan dolayı bu dönemde, iki güç arasındaki çekişmeler hep bu bölge çerçevesinde cereyan etmiştir. Rusya'nın amacı, daha önceden de olduğu gibi, sıcak denizlere inmekti. Buna ekonomik sebepleri de ekleyecek olursak bu bölge Rusya için çok önemliydi ve bu emeline ulaşmak için bazı Arap devletlerini etkilemeye başlamıştı. Hatta Rusya'nın etkisi Arap Ortadoğu'sunda artmaya başlamıştı.⁶⁵ Komünizmin bu coğrafya'da yaygınlaşması için elinden geleni yapıyordu. Bunun yanı sıra, Amerika ve temsil ettiği Batı dünyası ise Sovyetlerin amacının hayata geçirilmesini engellemeyi kendilerine görev bilmişlerdi. Bu konuda bütün fırsatları değerlendirmişler ve her türlü önlemi almışlardır. Tabii bütün bunların kökeninde ise Batı'nın, Ortadoğu'nun petrollerine bağımlı olması gelmektedir. Bu bağımlılık dereceleri ise ülkelerin dış politikalarını bu bölge endeksli sürdürmelerini sağlamıştır.⁶⁶ Bütün bu çekişmelerin içerisinde Türkiye, daha önceden de belirttiğim gibi tercihini Batı'dan yana kullanmak durumunda kalmış ve Ortadoğu politikasını bu ölçüde belirlemiştir. Türkiye, daha 40'lı

---

⁶³ Oral Sander, *Siyasi Tarih(1918-1994) ...*, s.72.

⁶⁴ Oral Sander, *a.g.e*, s.74.

⁶⁵ Harry. J. Psomiedes, *a.g.m*, s.371.

⁶⁶ Oral Sander, *a.g.e*, s.295.

yılların ikinci yarısında belirlediği tercihinden dolayı Ortadoğu'nun merkezi ülkeleri konumunda olan Mısır ve Suriye ile arasını açmıştır.

1. Türk- Ortadoğu İlişkileri'nin Tarihsel Kökenleri

Arap ülkeleri, Yavuz Sultan Selim'in Memlukları yıkmasından, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında kalmışlardır.⁶⁷ II. Abdülhamit zamanında, İslamcılık akımından dolayı, Arapları konumu hayli artmıştır. Bu akımda amaç, milliyetçilik akımlarının İmparatorluğun bütününe zarar vermeden engellenmesi idi. Ama bu amaç gerçekleşmemiştir. Çünkü, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren Ortadoğu'da batılı devletlerin siyasi ve iktisadi etkileri hissedilmeye başlanmıştır. Burada en önemli rolü İngiltere oynamıştır.⁶⁸ İngiltere, I. Dünya Savaşından önce ve savaş yıllarında bölgedeki Arap ülkelerinde askeri hareketle birlikte önemli siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. İngiltere, bu faaliyetler kapsamında önce, Osmanlı yönetimi içinde Hicaz'da hüküm süren Haşimi Şerif Hüseyin oğlu Abdullah vasıtası ile Kahire'de görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmelerde Şerif Hüseyin'e Türklere karşı isyan etmesi durumunda büyük Arap Birliği kurulacağı ve bunun başına onun geçeceği garantisini verilmiştir. Daha sonra ise, 1916'da İngiltere müttefiki Fransa ile Sykes-Picot anlaşmasını imzalayarak Ortadoğu'yu bazı siyasi nüfuz bölgelerine ayırmıştır. Bu ayırma sonucunda Lübnan ve Suriye'yi içine alan "Mavi Bölge" dedikleri yer Fransa'nın ve Irak'ın içine alındığı "Kırmızı Bölge" adı verilen yer ise kendisine bırakmıştır. İngiltere bununla birlikte 1897 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde toplanan dünya Yahudi Kongresinde alınan vaat edilen topraklarda bir Yahudi devleti kurma düşüncesine destek vermiştir. Son olarak ta, İngilizler Irak cephesinde Türklerle savaşırken bir yandan da Irak Körfezi kıyılarına hakim olan Suud'la bir anlaşma yapmış ve yardım etmesi durumunda düşmanları olan Şammar kabilesine karşı destek göreceğini vaat etmişlerdir. Böylelikle batılı devletlerin bölgede etkisi artmış ve 400 yıldan beri Osmanlı egemenliğinde kalan

⁶⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi ...*, s.3.

⁶⁸ Tufan Karaaslan, *Orta Doğu'nun Coğrafyası ...*, s.43-44.

topraklar, Osmanlı'nın elinden gidiyor ve yerine yeni dengeler ortaya çıkmaya başlamıştı.⁶⁹

Atatürk önderliğinde 19 Mayıs 1919'da başlayıp 9 Eylül 1922'de sona eren Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra imzalanan Lozan Anlaşması ile yeni bir Türk Devleti ortaya çıkmıştı.⁷⁰ 1923 sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin, Arap ülkelerine yönelik politikasını “eylemli bir yardımda bulunmamak kaydıyla bağımsızlıklarını istemek” olarak tanımlayabiliriz. “Eylemli yardımda bulunmamak” kaydının tarihsel mirastan kaynaklandığını söyleyebiliriz. “Bağımsızlık istemek” yaklaşımın altında ise hem ideolojik hem de stratejik sebepler bulabiliriz. İdeolojik bakımdan Türk devriminin, bir model olarak bütün İslam dünyasına ve Arap ülkelerine örnek olması arzusunu görebiliriz. Stratejik bakımdan ise Suriye ile Irak'ın, Türkiye ile araları 1920'li yılların sonuna kadar iyi olmayan İngiltere ve Fransa'nın mandası altında kaldıkça Türkiye'nin güvenliği bakımdan bir tehdit unsuru teşkil etmesidir.⁷¹ Bu konuda Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920 tarihinde, meclisin gizli bir oturumunda yaptığı bir konuşmada, iç ve dış politikaya değinirken, Ortadoğu konusuna önemli bir yer ayırmıştır. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, 1914 öncesinde Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Suriye ve Irak'ın bağımsızlıklarını kazanmak için; “Hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanla teşrik-i mesai ettiler. İngilizler, Fransızlar kendilerinin hayali olan gayelerini mevkiî fiile çıkaracak diye onların eteklerine sarıldılar” diye bölge ülkelerinin liderlerini yermiş ve bunların umdukları gayeye ulaşamadıklarını belirtmiştir. Hatta emperyalist devletlerin bunları aşağıladıklarından sonra bunların “pek büyük bir hataya duçar olduklarını kabul ettiklerini...” anlayıp Osmanlıya bağlanmak istedikleri için kendilerine başvurduklarını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu isteğe şu şekilde cevap verdiklerini söylemiştir: “Dedik ki, artık hudud-u millimiz dahilinde bulunan menabi-i insaniyeyi ve menafi-i umumiyyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat kuvvet teşkil edeceğinden, bütün alem-i İslam'ın manen

⁶⁹ Tufan Karaaslan, *a.g.e.*, s.45-46.

⁷⁰ Bilge Criss ve Pınar Bilgin, *a.g.m.*, s.2.

⁷¹ Gökhan Çetinsaya, “Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Yönelik Politikasına Bir Bakış (1923-1998)”, *ATA Dergisi* ..., s.43.

olduğu gibi, maddeten de müttehit olmasında şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılız ve bunun içindir ki, bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dahilinde ve hakimiyeti milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle ittifak veya ittifakın fevkinde bir şekil ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisi ile irtibat peyda edebiliriz,” şeklinde cevap verdiklerini söylemiştir. Mustafa Kemal, Iraklılara da “Kendi dahilinizde, kendi kuvvenizle, kendi mevcudiyetinizle müstakil bir devlet olunuz. Biz her şeyden evvel kendi istiklalimizi temine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiç bir mani kalmaz...” demiştir.⁷² Kısacası, Atatürk döneminde, Araplara yönelik olan davranışımızı, Haşimi ve Suud kabilelerinin Türklere karşı olan olumsuz tutumu ve bu kabilelerin İngilizlerle anlaşması sonucu, Birinci Dünya Savaşı’ndan dolayı uğradığımız arkadan vurma olayının kafalardan silinmeyen etkisinin egemenliği altında, bir ilgisizlik yani ne düşmanlık gösteren ve ne de dostluk kuran bir politika olarak belirtebiliriz.⁷³ İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyet tehdidinin de artması ile birlikte, bölgesinde yalnız kalmak istemeyen Türkiye ile bölge ülkelerinin ilişkilerinde bazı gelişmeler olmuştur. Irak ile 1946’da bir dostluk anlaşması imzalanmıştı. Suriye ile Hatay gerginliği ve Mısır ile de Türkiye’nin bölgeye lider olmak istemesi sorunundan dolayı ilişkiler bu dönemde normale dönmüştür.⁷⁴ 1946’da Lübnan ile Türkiye’nin diplomatik ilişkileri başlamış, 11 Ocak 1947’de de Ürdün ile aramızda ‘Dostluk Anlaşması’ imzalanmıştır.⁷⁵

II. 1945-50 Yılları Arası Türkiye’nin Ortadoğu İle İlişkileri

Daha önceden belirtildiği gibi Türkiye, Atatürk döneminden İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru Ortadoğu ülkeleri ile fazla ilişki kurmamıştır. Bu ülkeleri kendi başlarına bırakmış ve ilgisiz bir siyaset izlemiştir. Ne bu ülkeler ile

⁷² Mustafa Albayrak, *a.g.m*, s.4-5’den *TBMM Gizli Celse Zabıtları ...*(1985), s.2-3.

⁷³ Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları ...*, s.11.

⁷⁴ İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz (1919-1993) ...*, s.18.

⁷⁵ Ayşegül Sever, *a.g.e*, s.217-221.

yakınlaşmış ve ne de ilişkilerini koparmıştır. Bu dönemde -özellikle Atatürk döneminde- Türkiye'nin iç reformlarla uğraşması ve Arapların içindeki Haşimi ve Suud kabilelerinin İngilizler ile anlaşıp Türkiye'ye karşı hareket etmelerinin, Araplara karşı izlenen siyasette büyük rolü olmuştur.

1938'den 1945'e kadar olan dönemdeki Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri de, Arap ülkeleri ile sürekli olarak kendini sorumluluklara sokacak askeri ve siyasi ilişkilere girmekten kendini alı koymuştur.⁷⁶ Ama İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olan Soğuk Savaş Dönemi'nin kendine has özelliklerinden dolayı Türkiye bu politikasından vazgeçmek durumunda olduğunun farkına varmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, gerek kendisi ve gerekse Batı açısından büyük bir öneme sahip olan ve özellikle petrol bölgesi olması nedeniyle, kendilerinin büyük bir bağımlılık duyduğu Ortadoğu bölgesinde, savaş sonrasında zayıflayan Batı egemenliğini yeniden yapılandırmak ve Sovyet Rusya'yı bu bölgeden uzaklaştırmak için Truman Doktrini'ni ilan etmiş ve uygulama alanını bu bölgeye de kaydırmıştır. Sovyetlerin bu bölgede olması demek, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Batı dünyasının petrol kaynaklarının tehdit altına girmesi demek olacağından, Amerika Birleşik Devletleri böyle bir uygulamaya gitmiştir. Türkiye'nin, bu bölgede yaklaşık dört yüz yıl süren Osmanlı egemenliğinin bir mirasçısı olduğunu ve Batı ile ilişki kurmaya yatkın tek ülke olduğunu bildiği için bölgeye hakim olmakta Türkiye'den yararlanmayı uygun görmüştür. İsmet İnönü döneminde başlayan bu anlayış ile Türkiye'nin uygulamak istediği politikalar örtüştüğü için ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Önceden de belirttiğim gibi, Türkiye'nin İnönü döneminde Amerika'ya yakınlaşma süreci, Türkiye'nin, 11 Mart 1947 tarihinde Dünya Bankası bir gün sonrada 12 Mart'ta Uluslararası Para Fonu'na üye olmasıyla hız kazanmıştır. Daha sonra ise Türkiye, 28 Mart 1948'de İsrail Devletini tanımıştır.⁷⁷ Tek parti döneminde Türkiye, Filistin sorununda Amerika'nın yanında yer almış, Arap

---

⁷⁶ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.40.

⁷⁷ Mustafa Albayrak, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* ..., s.9-10.

ülkelerinin karşı çıkmasına rağmen, Filistin ile alakalı bir komisyonda görev almış, böylelikle Ortadoğu politikalarında Amerika Birleşik Devletleri ile aynı paralelliğe girmeye başlamış ve Ortadoğu'dan uzaklaşmıştır.⁷⁸ Amerika karşısında güvenilir bir müttefik olduğunu kanıtlayan Türkiye 4 Temmuz 1948 Marshall Planı kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nden daha fazla yardım almıştır.

Her ne kadar Menderes Hükümeti dış politikasında batılılaşmanın Türkiye'nin temel felsefesi olduğunu vurgulamış ise de bu Menderes Hükümeti'nin doğu komşuları ile ilişki kurmaması anlamına gelmiyordu. Demokrat Parti iktidara gelmeden önce Cumhuriyet Halk Partisi hükümetini eleştirerek, Türkiye'nin yanlış ve gereksiz bir şekilde Doğu komşuları ile ilişkilerini ihmal ettiğini vurguluyordu. Türkiye'nin 1949 yılında Avrupa Parlamentosu'na alınması "bir Avrupa ülkesi olarak" resmen tanındığını kanıtlaya da, Türkiye'nin aslında Yakın Doğu'ya ait olduğu coğrafi gerçeği de inkar edilemezdi. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak TBMM'de yaptığı bir konuşmasında, Türkiye'nin bir Avrupa mı yoksa Asya ülkesi olduğu sorusunun cevaplandırıldığını açıklıyordu. Ona göre Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişi, bu şüphelere son veriyordu. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti'nin Ortadoğu'yu ihmal eden bu dış politikası, ama her şeyden evvel bu hükümetin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, kamuoyu ve basın tarafından sürekli bir biçimde eleştiriliyordu. En büyük günlük gazetelerden Hürriyet'te 13 Mart 1950'de yayınlanan bir yorumda Necmettin Sadak, Ali Paşa ile karşılaştırıyordu. "Necmettin Sadak'ımız Ali Paşa'yı (1815 - 1857) taklit ederek Batı ülkelerine daha ziyade meyilli olup doğudaki devletleri ihmal etmektedir; ama Türkiye'nin coğrafi durumunu göz önüne alınca politikasını Asya'ya doğru yöneltmesi gerekir. Bununla beraber komşumuz olan ülkelerden başlayarak bize kardeş gözü ile bakan Hindistan ve Pakistan gibi uzak ülkeler de dahil olmak üzere sırtımızı hemen hemen doğu ülkelerine çevirmiş durumdayız.

---

⁷⁸ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası ...*, s.30.

Az nüfusumuza rağmen bizi lider sayan bu büyük Müslüman alemine kayıtsız kalmak politika sanatını toptan bilmemek demektir,⁷⁹” diye belirtmiştir.

24 Mart 1946’da Irak ile ‘Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması’ imzalanca da Cumhuriyet Halk Partisi bölgeye duyarsız kalmıştır. Çünkü, NATO’ya üye olmak Cumhuriyet Halk Partisi için en önemli konulardan biriydi. Nitekim İsmet İnönü bu konuda ; “Benim gözümde memleketin en büyük meselesi, bütün dünya için de en mühim olan, dış emniyet meselesidir. Şuna kainiyim ki bu mesele bütün dünya ile müşterekti,”⁸⁰ demiştir.

Türkiye’nin Güney Asya’daki pasif siyasetinden de aynı şekilde şikayet ediliyordu. Yeni bir aktif doğu politikası öneriliyordu. Böyle bir aktif doğu politikasını destekleyenler arasında yorumlarıyla kamuoyunun düşüncesini etkileyen Ahmet Emin Yalman da vardı. Menderes Hükümeti’ne takip edeceği politikada temel çizgi teşkil eden bir yorumda şöyle yazıyordu: “Bizim güvenlik sahamız Ortadoğu ülkelerinininki ile aynıdır. Balkanlar’da kurmaya çalıştığımız dayanışma halkamız çok uzun bir zaman önce yıkılmıştır. Yunanistan ile dostluğumuza gelince, bunun da temeli sarsılmış bulunmakta ve tamiri için her iki tarafın da mantalitesinde değişiklik yapılması ve çok gayret sarf etmesi gerekecektir. Bu sebepten, eğer Ortadoğu’da istikrar ve güvenlik sağlanmazsa, bir güvensizlik ve istikrarsızlık kuşağı içinde tecrit edilmiş olacağız’ ”⁸¹ şeklinde belirtmiştir. Kısacası bu 1945’ten sonraki dönemde, CHP’nin NATO’ya girmeyi temel amaç edinmesi, Amerika’nın tam anlamı ile Ortadoğu’da batı liderliğini ele almamış olması ve bu zamanda Türkiye’nin İsrail Devleti’ni tanıması, Ortadoğu ülkeleri ile aramıza soğukluk girmesine sebep olmuştur.

---

⁷⁹ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.41.

⁸⁰ Rıfıkı Salim Burçak, *Yassıada ve Öncesi ...*, s.194.

⁸¹ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.41.

III. 1950-60 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu İlişkileri'ne Bakış

Türkiye'nin, asıl Ortadoğu politikası aktif anlamda bu dönemde ortaya çıkmıştı. Daha önce de belirtildiği gibi, Atatürk dönemi Türk dış politikasının temel parametrelerinden olan tarafsızlık ve Ortadoğu'nun iç işlerine karışmama politikası, Soğuk Savaş'ın egemen olduğu ve Türkiye'nin Sovyet tehditlerine maruz kalmaya başladığı 45-50 arası dönemde, terk edilmişti. Daha sonraki dönemde Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin başarılı olamadığı NATO üyeliğini gerçekleştirmiştir. Birinci Menderes Hükümeti'nin Başbakan yardımcısı ve Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu, Menderes döneminin dış politika temellerini kısaca şu şekilde özetlemiştir: “Türkiye bir taraftan NATO'ya girerek Avrupa içinde bulunacak, diğer tarafta da Doğu ile çatışmaya sebep vermeyecektir.”⁸²

Geleneksel Türk dış politikasının köktenci bir şekilde değiştirildiği dönem olan Soğuk Savaş dönemi, 1940'lı yılların ikinci yarısında bu kritik bölgede kendini göstermeye başlamış ve 1950'li yıllarda ise tamamen bu bölgeye kaymıştı. Batı'nın ve Amerika'nın Yakın ve Ortadoğu'daki çıkarları, Menderes Hükümeti tarafından Türkiye'nin kendi güvenlik çıkarlarına özdeş olarak algılanmış, bu algılama Menderes Hükümeti'nin ordu tarafından iktidardan düşürülmesine kadar geçen süre içinde aldığı tüm kararlarda genel olarak geçerli olmuştur. Menderes Hükümeti dış politika kararlarında, özellikle bu bölgede “bilinçli olarak Batı kulübünün bir aktif üyesi rolünü” üstlendi. Çünkü gerçekten de bu dönem içinde (1950-1960) Türkiye “Ortadoğu'nun sismografi” idi. Menderes Hükümeti komünist olmayan ülkelerin bulunduğu bölgedeki “anahtar rolünü” sürekli olarak korumak istedi. Yakın ve Ortadoğu ülkeleri Türkiye'ye bu olanağı sağlamıştı.⁸³

Ancak Sovyetler Birliği'nin de bölgede Mısır, Suriye gibi belli hedeflere yönelik yayılmacı politikalar izlemesi Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini tamamen zorlaştırmıştı. Bunun yanı sıra, 1946'da İsrail'in tanınması olayı Arap ülkelerinin tepkisini çektiğinden, Başbakan Menderes'e bir önceki

⁸² Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes ...*, s.115-16.

⁸³ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.37.

hükümet tarafından bırakılan bir dış politika yükü olmuştu ve bu yük ancak ileriki yıllarda ortadan kaldırılabilecekti. Menderes, Arap ülkeleri ile olan ilişkileri düzeltmek için yeni bir politika geliştirmeden önce, Sovyetler Birliği'nin kendisinin Ortadoğu'da uygulamak istediği süreklilik diplomasisi için bir engel teşkil ettiği gerçeğini de kabullenmek zorunda kalıyordu. Çünkü, Sovyetler Birliği İsrail'i tanımış olduğu halde, taktik değiştirerek Arap tezini destekliyor, İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini de 1950'li yılların başında kesiyordu. Menderes Hükümeti ise İsrail ile olan diplomatik ilişkilerine devam ederek Arap ülkelerinin İsrail ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerden kaynaklanabilecek tepkileri hesaplayamamıştı. Tüm bu tepkiler, Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı takındıkları kızgınlık politikasının önemli bir faktörünü teşkil etmişti. Menderes Hükümeti “dengeli” bir siyaset izlemeye çalışırken “tek taraflı ve ters” bir yol takip etmişti. Bunun da gerçek nedeni Menderes Hükümeti'nin başlarda Ortadoğu ile ilgili belirgin bir politikasının olmayışı olmuştu. Aslında Menderes'in belirli bir politikasının olmayışı bir gerçektir ama, onun diplomasisi ve ulaşılabilecek olanı görebilme yeteneği burada özellikle vurgulanmak zorundadır. Onun diplomasisinin temeli, Batı'lı ülkelerin ve özellikle de Amerika'nın, Ortadoğu'da gelişen siyasi olaylara mümkün olduğunca katılımlarını sağlamaya dayanmıştır.⁸⁴ Böylelikle Türkiye, herhangi bir gelişme karşısında diğer devletleri de yanında görmek istemiştir.

Türkiye'nin, Ortadoğu ülkeleriyle askeri ittifaklar kurma düşüncesi, 1950'li yılların başında sadece kurulması düşünülen ittifakların ya NATO Paktı ile, ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin veya İngiltere'nin de üyeleri bulunduğu veya katılımlarının olacağı paktlara ilgi göstermek şeklindeydi. Menderes'in, Akdeniz'de ya da Ortadoğu'da askeri ittifakların kuruluşunda ulaşmak istediği gerçek hedef, NATO Paktı dışında Türkiye'nin güvenliği için özel garantiler elde etmektir. Menderes Hükümeti'nin Ortadoğu politikasını ana hatlarıyla açıklamadan önce, bu hükümetin dış politikasına yön veren iki temel hedefe işaret etmek gerekmektedir. Bu iki temel hedefi, Arap ülkeleri ile

---

⁸⁴ A.g.e,s.39.

İsrail arasındaki anlaşmazlığın tatmin edici bir çözüme ulaştırılması, komünizmin bu hassas bölgeye girmesini engellemek için etkili bir güvenlik sisteminin yaratılması ve böylelikle Ortadoğu'da istikrar ve güvenliğin korunması⁸⁵ olarak tarif edebiliriz.

IV. Ortadoğu'nun Amerika Birleşik Devletleri Açısından Önemi

Ortadoğu'nun Amerika Birleşik Devletleri açısından önemini, Başkan Truman'ın 5 Nisan 1946 tarihinde Chicago'da yapmış olduğu konuşmasından çıkarabiliriz. Başkan Truman bu konuşmasında şunları söylemektedir: “Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman, vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşyoruz. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki ulusların hiçbiri ne yalnız, ne de beraberce kendilerine yöneltilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdürler. Böyle olunca da Yakın ve Ortadoğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında önemli bir rekabet alanı olacağını ve bu rekabetin birdenbire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir,”⁸⁶ demiştir. Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere, bölgede geniş doğal kaynakların olması işlek deniz, kara ve hava yollarının bulunması Amerika için buranın feda edilmemesi anlamına gelmektedir. Hele buranın Sovyetler Birliği'nin inisiyatifine bırakmanın, affı mümkün olmayacak bir hata olacağı düşüncesi Batılı devletlerde ve özellikle de o grubun lideri olan Amerika'da mevcuttu. O zaman bu bölgenin Amerika açısından önemini toparlamamız gerekirse; Bölge'nin stratejik özelliğinin olması yani Süveyş Kanalı'nın ve Hint Okyanusu'na açılan yolların bu bölgede olması.⁸⁷ Bölge'nin doğal kaynaklar bakımından zengin olması yani dünya petrol rezervlerinin yüzde doksan'ı ve

---

⁸⁵ A.g.e,s.40.

⁸⁶ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995) .....*, s.203.

⁸⁷ Halis Çevik, *a.g.e*, s.27.

doğal gaz kaynaklarının yüzde elli'sinin bu bölgede olması.⁸⁸ Son olarak da İsrail faktörünü verebiliriz.⁸⁹

Bu gibi sebeplerden dolayı ve özellikle ekonomik sebeplerden dolayı Ortadoğu daima Amerika için önemli olmuştur. Truman Doktrini ile başlayan Amerikan yardımının amacı bölgede Amerika Birleşik Devletleri için “güçlü bir konum” yaratmaktı. Bunu oluşturmak için Batı'lı devletlerin göz önünde tutması gereken üç önemli nokta vardı: Bölgenin doğal zenginliklere, stratejik noktalara ve ulaşım yollarına sahip olması, tüm bunların Sovyetlerin eline geçmesini önlemek için Batı'nın büyük önem taşıyor olmasına rağmen, bütün bunların Batı'nın ekonomik gelişimi için korunması gerekiyordu. “Önleme Politikasının” bir parçasının bu bölgede uygulanması ve Sovyet Bloğu'nun koruyucu engeller yaratılarak yayılmasının engellenmesi zorunluluğu vardı. Herhangi bir Sovyet saldırısına karşı harekette bulunabilmek için bölgenin bir üs teşkil etmesi gerekiyordu. Batının tüm bölge ülkeleri üzerindeki askeri ve ekonomik etkinliklerine rağmen bölgede batının her ihtimale karşı güvenebileceği ülkelerin olması gerekiyordu.⁹⁰

Bu bağlamda Türkiye, o dönemin uluslar arası yapısından dolayı, dış politikasını Batı'dan yana geliştirmek durumunda olduğu için, Türkiye'nin jeostratejik özelliği yani bu ülkenin Sovyetlerin komşusu olması ve safını Batı'dan yana kullanması ve Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan dini, kültürel ve tarihi bağlarından dolayı, Amerika Ortadoğu politikasında, Türkiye'ye özel bir önem vermiştir.

---

⁸⁸ Oral Sender, *Siyasi Tarih ...*, s.67.

⁸⁹ Burada Amerika'nın dış politikasında ki “Mesihçi” anlayışın etkileri mevcuttur. Evanjelist felsefe'ye göre, Mesih'in bir gün dünya'ya geleceği ve bunun vaat edilmiş topraklarda - Ortadoğu- gerçekleşeceği, bunun için ise Yahudi'lerin bu topraklara yerleşmesi gerektiğine inanmışlardır. Böylelikle “golden age” denilen bir devirin başlayacağına inanmışlardır. Bunun içinse seçilmiş topluluğun Amerikalılar olduğuna inanmışlardır (Maxime Lefebvre, *a.g.e* ,s.73-74.)

⁹⁰ Hüseyin Bağcı, *a.g.e*, s.38.

V. Sovyetlerin Türkiye-Ortadoğu İlişkilerine Etkisi

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son devreleri ve Demokrat Parti'nin iktidarı boyunca Sovyetler hep düşman olarak algılanmış ve bir dış tehdit olarak görülmüştür. Bunda daha önceden değindiğimiz Sovyetlerin Türkiye'den istekleri büyük rol oynamıştır. Başbakan Menderes ve Kabinesi için önemli olan tek şey “Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasi oluşumlarda belirleyici bir etken” olmasını engellemektir. Aslında bu sadece iktidar için değil, muhalefet içinde önemli olan bir şeydi. Yani burada Türk dış politikası bir ulusal uzlaşmaya dayanıyordu. Üç temel prensip vardı. Bunları, Sovyet yayılmacılığının önlenmesi, Batı ile ekonomik ve siyasi alanlarda ortak işbirliği, Kıbrıs'ın taksimi olarak belirtebiliriz.

Sovyetler Birliği, Türkiye için güvenliğini sarsan ve ciddi bir tehdit oluşturan ülke konumuna gelmiştir. Nitekim Sovyetlerin Ortadoğu ülkelerine yapmış oldukları yardım Türkiye tarafından hep şüphe ile karşılanmıştır.⁹¹ Sovyetlerin bölgede etkisinin artması ile birlikte bizim Mısır ve Suriye ile olan ilişkilerimiz de olumsuz etkilenmiş ve ayrıca Batı'lı devletlerin Mısır'a uyguladıkları baskı, onları Sovyetlere yaklaştıran başka bir olay olmuştur. Bu da Türkiye'yi endişelendirmiştir.⁹² Menderes'in hedefi “ortak bir güvenlik zinciri” oluşturarak bu bölgedeki “Kızıl Tehlikeye” karşı koymaktır.⁹³ Menderes'in Batı ile aynı blokta yer alması ve kurulan paktlarda yer alması ve hatta kurulmalarını desteklemesi bu amacın hedefine ulaşmasıdır. Demokrat Parti'nin Sovyetlerin bölge üzerindeki etkisinin kırılması konusunda ki kararlılığını, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı Kuniholm ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülünün görüşmesi esnasında, Fuat Köprülünün konuşmasından da anlayabiliriz.

Köprülü bu konuşmasında şöyle demiştir: “Şimdi yatıştırma siyaseti uygulama zamanı değildir. Eğer şimdi boyun eğsek bizim için fena olur. Halihazırdaki nazik durum (Sovyetlerin Ortadoğu'ya yönelik yayılmacı politikası) şimdiye

---

⁹¹ *A.g.e.*, s.38.

⁹² Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.12.

⁹³ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.39.

kadar gördüklerim içinde en tehlikelidir ve bunu atlatmak ve devam edebilmek için bütün cesaret ve kararlılığımız ile hareket etmemiz gerekmektedir. Hatlar şimdilik kesin olarak çizilmemiştir ve zayıf olduğumuz birçok alanlar vardır ki, bu da bizler için büyük tehlike arz etmektedir. Eğer gözümüzü açmaz isek Ruslar bu bölgede bir zayıf düşünceye kadar sürekli baskı yapacaklardır. Eğer biz Ruslara yatıştırma siyaseti uygulamaya devam edersek, onlar bir bir bu zayıf ülkeleri ellerine geçireceklerdir; Çünkü Batıda savaşa karşı genel bir isteksizlik nedeniyle alttan alacak isek topyekun mağlup olmamız kaçınılmaz olacaktır.”⁹⁴ Bu kararlılıktan dolayı on yıl boyunca Ruslar ile Türkler arasında ki ilişkiler hep soğuk olacaktır.

VI. 1950-60 Yılları arası Türkiye'nin Dış Politika Esasları

Söz konusu yıllarda egemen olan Demokrat Parti'nin tüzüğünü incelediğimiz zaman dış politika konusunda 18.maddesi dikkat çekmektedir. "Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığı ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve en realist yol olduğuna inanıyoruz.”⁹⁵ Dikkat edilirse burada Atatürk dönemi dış politika parametrelerine bağlı kalınacağı vurgulanmış ama bunun yanında “açık bir dış siyaset” denilerek, 1945'ten beri izlenilmiş olan aktif dış politikanın takip edileceği vurgulanılmıştır.

Demokrat Parti, kurmuş olduğu hükümetlerin programlarını TBMM'de açıklarken, dış siyasetini de açıklamıştır. Birinci Menderes Hükümeti'nin dış siyaseti şu şekilde ifade edilmiştir: “Bugün herhangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimi bağlılığımızı tekrara lüzum

---

⁹⁴ A.g.e, s.43.

⁹⁵ Baside İcra, *Demokrat Parti Tüzük ve Programı ...*, s.125.

görmüyoruz. Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan, uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklâl ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olan dış siyasetimizin sulhçu mahiyeti bütün dünyaca malumdur. Bu açık ve samimi siyasetimizin coğrafi durumumuzun ehemmiyet ve nezaketi ve milletimizin en ağır şartlar altında dahi tebarüz eden yüksek ruhi kudreti itibariyle, demokrasi cephesi ve cihan sulhu için mühim bir amil olduğuna inanmaktayız. Truman Doktrini ve Marshall yardımıyla bu sulhçu siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisâdi kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir. Bu arada, cihan sulhu için haiz olduğu ehemmiyet her gün daha iyi anlaşılan şarki Akdeniz emniyetini maddi ve manevi bakımlardan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefiklerimizin dikkat ve alâkalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk rabitaları ile bağlı bulunduğumuz Yakın Şark devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan samimi bir dostluk ve tesanüt havası yaratmak lüzumunu duymaktayız. Kanaatimize göre, bu neticenin süratle elde edilmesi yalnız bu bölgelerin değil hatta orta şark memleketlerinin, bin netice dünyanın emniyeti bakımından da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Dış siyasetimizden bahsederken, iç ve dış emniyetimizin en büyük istinatgahı olan milli müdafaamız meselesi üzerinde de ehemmiyetle durmak lazımdır. Çok şerefli tarihi ananelerin sahibi ve milli varlığımızın koruyucusu olan askeri kuvvetlerimizi, son tecrübelerin ve teknik terakkileri neticelerine göre en yeni silahlar veren modern usullerle teçhiz ve takviyeye bütün kuvvetimizle çalışacağız. Memleketin maddi ve manevi bütün kudret kaynaklarına dayanmak ve sulhta olsun harpte olsun bu kaynakların birbiri ile ahenktar ve mütenasip bir surette çalışması imkânlarını sağlamak suretiyle, iktisâdi bünyenin istitaati içinde, milli müdafaamızı, en sağlam esaslara istinat ettirmek kabildir. Büyük dostumuz Birleşik Amerika'nın askeri sahadaki maddi ve teknik yardımlarından, aynı zihniyet ve anlayış daha

geniş mikyasta ve daha süratle istifadeler temini tahakkuk ettirmeye çalışacağız.”⁹⁶

Bu programa göre Menderes hükümeti, Batı ve özellikle de Amerika ile olan müttefikliğine büyük önem vermekte ve dış politikasını onların çerçevesinden geliştirmeye çalışmaktadır. “Yakın Şark” olarak ifade ettiği Ortadoğu devletleri ile olan ilişkilerini dahi Amerikan perspektifinden belirlemeye büyük önem vermiştir. Menderes’in Ortadoğu ilişkilerine Amerikan perspektifinde bakmak durumunda olması, Birinci Hükümet programı görüşmeleri yapılırken Demokrat Parti Meclis Grubunda Antalya Milletvekili Burhanettin Onat tarafından eleştirilmiş ve Onat şunları söylemiştir: “Bugünkü vaziyetimiz şudur; 18 milyonluk bir kitle, bütün nüfusu ile ve bütün coğrafi vaziyetiyle mukadderatını garplılara bağlamış ve ne verseler ana şakir, ne kılsılara ana şart denebilecek bir şekilde, para verirlerse, bize yardım ederlerse kalkınacağız, yardım etmezlerse boynumuzu büküp kendi mukadderatımızı kendimiz tayin etme durumuna düşmüşüz arkadaşlar... yine o Arap alemine bakıyorsunuz, ellerini, kollarını Türkiye’ye açmışlardır. Mısır’da, orta tabakadan esrarkeş kahvelerine kadar, asılmış Türk Bayrakları görüyorsunuz. Mustafa Kemal’in resimlerini görüyorsunuz... Şimdi bunlardan istifade ederek, geniş bir şark ittifadının başına geçip, hiç şüphesiz yine garp demokrasileriyle beraber dünyayı tehdit eden büyük tehlikeye karşı omuz omuza, el ele aynı kuvvet ve aynı söze sahip olarak gitmek varken, böyle bir coğrafi vaziye üzerinde yalnız 18 milyona dayanan bir rolle, onlara muhtaç bir kitle olarak kalmağa gönlüm razı olmuyor”⁹⁷ diyerek Ortadoğu komşularıyla daha yakın siyasi ilişkiler kurulmasını ve bunun için de bir “Şark Birliği” kurulmasını istemiştir. Tabi o dönemde Türkiye, içinde bulunduğu uluslararası konjüktürel yapıdan dolayı Sovyetleri kendisine tahdit olarak algıladığı için söz konusu itiraz dikkate alınılmamıştır.

İkinci Menderes Hükümeti’nin dış politika programı ise şu şekildedir: “Dış siyasetimiz, daha ilk Hükümet programımızda teferruatıyla tespit edilmiş olup

⁹⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm>

⁹⁷ *Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları ...* (28 Mayıs 1950), s.23-26.

muhtelif zamanlarda ve son defa Dışişleri Bütçesinin müzakeresi sırasında muhterem Heyetinizin yüksek tasvibine mahzar olmuş bulunan istikamette yürüyecektir. Birleşmiş Milletler idealine samimiyetle bağlı bulunan Hükümetimiz, umumi bir müşterek emniyet sisteminin kuvvetle teşekkülüne kadar, ancak hür milletler cephesinde birbirini tamamlayacak ve arada gedik bırakmayacak mevzii emniyet anlaşmaları sayesinde tecavüzleri önlemek kabil olacağına inanmaktadır. Bir taraftan eski dostlarımız İngiltere ve Fransa ile aramızda mevcut ittifakımızı, diğer taraftan büyük dostumuz Birleşik Amerika ile her gün daha inkişaf eden samimi iş birliğimizin, dış siyasetimizin iki mühim mesnedi addetmekteyiz. Büyük küçük bütün komşularımızla ve yeryüzündeki bütün hür milletlerle karşılıklı iyi dostluk münasebetleri tesis ve idamesine gayret eden Hükümetimiz, milletimizin her türlü tecavüzü önlemek hususundaki kati azim ve kararına imtisalın, Birleşmiş Milletlerde takip ettiği dürüst ve tereddütsüz hareket hattıyla kendi kudreti dâhilinde dünya sulhunun korunmasına hizmet ettiği kanaatindedir.”⁹⁸

Anlaşılacağı üzere bu program, birinci programın aynısıdır. Batı ile ittifakın yine önemi vurgulanmıştır. Üçüncü Menderes Hükümeti'nin dış politika programı ise şu şekildedir: “İktidara geldiğimiz zaman, dünyanın yegâne müşterek emniyet teşkilâtı olan Atlantik Paktı dışında bırakılmış bulunan memleketimiz, iki yıldan az bir zaman zarfında bu teşkilât içinde yer almış ve böylece kendi emniyetini ve müdafaa imkânlarını çok geniş nispette sağlamakla beraber NATO'ya da mühim bir kuvvet unsuru temin etmiştir. Hâlbuki bizden evvelki iktidar, bu hususta sarf ettiği mesai hiçbir netice vermeyince, Türkiye için bu Pakta girmek imkanı olmadığını son başvekilinin lisamı ile itiraf zorunda kalmıştı.

Biz NATO Teşkilâtı içinde, müşterek dünya emniyetinin sağlanması hususundaki faaliyetimizi devam ettirirken, diğer taraftan da cihan sulhunun yeni tertiplerle temin ve takviyesi hususunda çalışmaktan geri durmadık. Yunanistan ve Yugoslavya ile akdettiğimiz Ankara Adlaşmasını her imkân ve şeraitin

---

⁹⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP20.htm>

müsaadesi nispetinde daha kuvvetlendirmeye sarfı mesai etmekteyiz.”⁹⁹ Daha sonra Pakistan ile yapılan anlaşmaya değinerek, bu anlaşmanın Atlantik Paktı gibi Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlı ve dünya barışına katkıda bulunmaya yönelik olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰

Menderes daha sonra dünya barışının korunması için bütün devletlerin katılımının gerektiğini vurgulamış ve şöyle demiştir: “Müşterek emniyet meselesinden bahsederken, bu hususta şimdiye kadar maddi ve manevi büyük fedakarlıklar yapmış ve yapmakta olan Birleşik Amerika’ya karşı şükran ve muhabbetlerimizi ifade etmek ve karşılıklı itimat ve görüş birliğine dayanan bu münasebetlerin her gün daha kuvvetli inkişafından duyduğumuz bahtiyarlığı belirtmek isteriz.”¹⁰¹ Burada da yine Amerika ve onun önderliğindeki Batılı devletler ile olan ilişkilerden duyulan memnuniyetlik vurgulanmış ve diğer programlarda ortaya konan hedeflerden taviz verilmeyeceği vurgulanmıştır. Dördüncü Menderes Hükümetinin dış siyaset programında ise: “... Harici siyasetimiz şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da müşterek emniyet ve topyekun sulh esaslarına istinad edecektir. Sulh ve emniyet cephesinin müdafaasını sağlamak üzere dâhil bulunduğumuz ve kurduğumuz mıntakavi müşterek müdafaa paktlarının gittikçe daha kuvvet bulmasına matuf gayretlerimize hızla devam edeceğiz. Bu maksatla bir yandan Birleşmiş Milletlerdeki yapıcı faaliyetlerimize devam ederken diğer taraftan da kurucularından bulunduğumuz Balkan Paktı ile Bağdat Anlaşmasının her an biraz daha inkişafına çalışacağız...”

“...Geçen yıl iştirak ettiğimiz Bandung Konferansı neticesinde Asya-Amerika Camiası içinde alacağımız mevkiin icaplarını imkânlarımız nispetinde ve samimi surette yerine getirmeye çalışmaktayız. Bir taraftan bu vazifeyi yaparken diğer taraftan da öteden beri ehemmiyetli bir uzvu bulunduğumuz Arap Camiası içindeki rolümüzün daima daha kuvvetli bir şekilde devamına ihtimam etmekteyiz. İşte bu suretle, dış siyasetimiz, Dünya sulhunun menfaatine olarak

⁹⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP21.htm>

¹⁰⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP21.htm>

¹⁰¹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP21.htm>

Avrupa ile Asya ve Amerika arasında telif edici ve uzlaştıracı bir hüviyet arz etmekte bulunuyor. Dış siyasetimiz hakkındaki bu kısa izaha son verirken bütün dost ve müttefiklerimizle ve bu mayanda bilhassa Birleşik Amerika ve İngiltere ile olan sıkı münasebetlerimizi ve iş birliğimizi daima kuvvetlendirmekten de geri kalmayacağımızı arz ederim...” şeklinde açıklanmıştır.¹⁰²

Her hükümet programında olduğu gibi burada da Başbakan Menderes, Amerika ve İngiltere ile olan ilişkilerden ödün vermeyeceğini ve hatta daha da çok geliştireceğine vurgu yapıp Ortadoğu’da kurulan Bağdat Paktı’nın daha da aktif hale getireceğini vurgulamıştır. Son olarak, Beşinci Menderes Hükümeti’nin dış siyaset programına baktığımızda şu şekilde olduğunu görürüz: “...Tecavüze karşı kendilerini müdafaa etmek isteyen Garp milletlerinin Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak vücuda getirdikleri bu teşekküle en halis niyetlerimizle ve sadakatle bağlıyız...,”¹⁰³ diyerek tecavüzler karşısında Batılı devletlerin BM anayasası uyarınca oluşturdukları organizasyonlara bağlı kalacağını dile getirmiştir. Aynı programda Menderes Bağdat Paktı için ise “ Bu pakt Orta Şark’ta emniyet ve istikrarı temin bakımından kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkarmamıştır. Geçen sene içinde maruz kaldığı sarsıntılara muvaffakiyetle mukavemet suretiyle hayatiyetini ispat etmiş ve büyük dost ve müttefikimiz Birleşik Amerika’nın Paktın Askeri Komitesine iltihakı suretiyle daha da kuvvetlenmiştir. Birleşik Amerika Devletlerinin Pakta yardımını bununla da kalmamış Pakta mensup devletlere ayrı ayrı teminat vermek ve bizzat Paktı yaşatmak ve kuvvetlendirmek ve kendisinden beklenen sulh ve emniyet hizmetlerini tahakkuk ettirebilmesine yardım etmek hususunda da gayretler sarfetmiş ve fedakarlıklar ihtiyar etmiştir. Bunları şükranla kaydetmek yerinde olur...,”¹⁰⁴ diye konuşmuştur. Ortadoğu’da oluşan gerginlikler için ise “...Orta şark bölgesinde yer alan ve zaman zaman ciddi tehlikelere sebep teşkil eden hadiseler karşısında Bağdat Paktının ve ona mensup devletlerin sulhu koruma gayretlerinin değeri ve ehemmiyeti sulhsever milletlerce kemaliyle takdir

¹⁰² <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP22.htm>

¹⁰³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP23.htm>

¹⁰⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP23.htm>

olmaktadır kanaatindeyiz. Bağdat Paktının bu sulhcü hizmetlerin daha da kifayete ifâ edilmesi ve Paktın kuvvetlendirilmesi hususunda munzam yardım göreceği hakkındaki ümitlerimiz kuvvetlidir ve ciddi sebeplere istinad etmektedir...”

“...Ortaşark'ta cereyan eden hadiseler, herhangi iki devlet arasında mesela, Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil Orta - Şark Bölgesinde temerküz ve tekasüf eden ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhası ve tezahüründen ibarettir...” “...Bütün Arap milletlerine ve bu arada Suriye'ye karşı tarihten gelen içtimai, tarihi, ciddi ve hakiki sebeplere istinaden kardeşlik bağlarıyla merbutuz. Şüphesiz ki Ortaşark milletlerine bilhassa kardeş saydığımız Arap Milletlerinin her birisinin hürriyet ve istiklallerine sahip olarak refah ve saadete kavuşmaları aziz emelimiz olduğu kadar milli mevcudiyetimiz için de bir teminattır...” şeklinde açıklanmıştır.¹⁰⁵ Bu son programdan yapacağımız kısa analizde, Menderes'in NATO'nun önemine vurgu yaptığı ve Türkiye'nin onun sadık bir üyesi olduğunu söylemesi yine dikkatlerden kaçmıyor. Bunun yanı sıra, Bağdat Paktı'nın barışın korunması için ne kadar gerekli olduğu vurgulanmıştır. Arap ülkelerinin refah içerisinde olmasını Türkiye'nin emniyeti açısından önemli olduğunu belirten Menderes, aynı zamanda Suriye bunalımının, Türkiye ve Suriye arasında ki bir olay değil iki kutup arasında ki bir olay olduğunu vurgulamıştır. Burada da Sovyetler Birliği'ne yönelik bir gönderme yapmıştır.

---

¹⁰⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP23.htm>

III.BÖLÜM

1945-1950 DÖNEMİ SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLAMASI VE ABD'NİN TÜRK ORTADOĞU İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

I. Sovyetler Birliği'nin Durumu ve Sovyet Notaları

Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasını 1947 yılı başında uygulamaya koyulan Amerikan yönetiminin, aslında kabuğundan çıkmaya, daha doğrusu Amerika Birleşik Devletleri'ni kabuğundan çıkarmaya, dünyadaki çeşitli bölgelerin ve özellikle Avrupa'nın güvenliğini sağlamak üzere harekete geçmeye 1946 yılının ikinci yarısında harekete geçmeye başlamıştır.¹⁰⁶ Çünkü 1946'nın ilk günlerine kadar Amerikalılar Sovyetlerle uzlaşmayı umuyorlardı. Savaş sonrasında “Üç Büyükler” in yaptığı son büyük toplantı olan Aralık 1945 Moskova Konferansı'nda Amerikalılar ve özellikle de Dışişleri Bakanı James H. Brynes her ne pahasına olursa olsun, Sovyetlerle uzlaşmayı denemişlerdi. Fakat Sovyetler Birliği'nin İran'daki durumundan Konferansın sonuç bildirgesinde dahi söz edilmemesi¹⁰⁷, Amerika'nın bütün beklentilerini boşa çıkarmıştı. Bundan sonra Amerika politika değişikliği yapmış ve Dışişleri Bakanı Yunanistan ve Türkiye için “ileri karakol” tabirini kullanmıştır.¹⁰⁸ Amerikan Başkanı Truman ise Dışişleri Bakanı Brynes'e hitaben yazdığı bir notta Sovyetlerin amacının Türkiye ve Karadeniz Boğazlarını istila ederek ele geçirmek olduğu konusunda hiç bir şüphesinin kalmadığını ve bu isteğe demir bir yumruk ile sert bir şekilde dur demezsek bunun yeni bir savaşa yol açacağını söylemiştir.¹⁰⁹

Amerikan Başkanı'nı bu düşünceye iten bir takım gelişmeler olmuştur. Bunlar; 1944 yılının Kasım ayında Gürcistan'ın Türkiye sınırındaki Ahıska bölgesinden Türk nüfusun sürgün edilişi Türkiye'de ciddi rahatsızlık yaratmıştı.

¹⁰⁶ Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar-Belgeler(1945-1952) ...*, s.115.

¹⁰⁷ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.36-37.

¹⁰⁸ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.115.

¹⁰⁹ Harry S. Truman, *Memoirs ...*, s.522.

Buna ek olarak Stalin'in emriyle Gürcistan'da ve Ermenistan'da bunlara birleşik Türkiye arazileri üzerine iddialar ortaya çıktı. *Pravda* gazetesi, Gürcü akademisyenler S. Canişia ve N. Berzenidvişvili'nin "Türkiye'den Haklı İsteklerimiz" isimli makalesini yayınlanmıştı. Söz konusu olan makale daha önce Tiflis'te *Komünisti* gazetesinde Gürcüce olarak yayınlanmıştı. Ayrıca Sovyet basınında vatana dönen Ermeni muhacirlerin iskân edilmesi için Türkiye'nin doğu vilayetlerinin Ermenistan Sovyetler Birliği'ne verilmesini isteyen dış Ermeni örgütlerinin süper devletlere yönelttikleri dilekçeler yayınlanmıştı. Bu ise o dönemde Sovyet idarecilerinin bu tür haberlere katıldıklarını göstermiştir.¹¹⁰ Gürcü bilim adamlarının ve bazı Rus gazetelerinin yukarıda söylenen haberlerinin yanı sıra, Amerikan yönetimini endişelendiren bir diğer gelişme ise Sovyetlerin İran'a karşı olan tutumlarıdır. Başkan Truman 1946 yılının ilk yarısında Rusların, İran'daki hareketlerinin dünya barışını tehdit ettiğini söylemiştir.¹¹¹

1945 Eylül'ünde Londra'da gerçekleştirilen dışişleri bakanları toplantısında Bevin ve Molotov bütün yabancı kuvvetlerin, İran topraklarından 2 Mart 1946 tarihine kadar çekilmeleri konusunda bir anlaşmaya varmışlardı. Fakat Ruslar bütün kuvvetlerini ülkenin kuzey kısmına yığmaya başlamışlardı. Amerikan Dışişleri Bakanı kabineye, İngiltere ve Rusya'nın İran'dan çekilme hususunda yapmış oldukları anlaşmaya destek anlamında İran'daki bütün Amerikan askerlerinin geri çekilmesinin hızlandırılmasını tavsiye etmişti. Buna karşın Sovyetler askerlerinin İran'dan çekilmelerini hızlandırmaları yerine, Azerbaycan'da kendilerine bağlı bir devlet kurulduğunu Moskova radyosundan duyurmuşlardır. Söz konusu olan devlet ise Rus kuvvetlerinin kendi alanlarında kalmalarını desteklemişlerdir.¹¹² Bu ise Sovyet varlığının İran topraklarında uzun süre kalacağı ve Sovyetlerin yapılan anlaşmaya sadık kalmadıklarını göstermiştir.

Amerika, İran topraklarındaki Sovyet varlığından rahatsızlık duymaya başladı ve bunu üç başlık altında açıkladı. Birinci olarak Türkiye'nin güvenliği

---

¹¹⁰ Ali Rasizade Şamiloğlu, "Türkiye Açısından Truman Doktrini Ve Stalin Diplomasisinin Hataları", çev: Muhibbi Ahmedov, *Bellekten ...*, s. 242-243.

¹¹¹ Harry S. Truman, *Memoirs: Years Of Trial And Hope ...*, s.93.

¹¹² *A.g.e*, s.93-94.

açısından: Çünkü Rusya, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye atacak bazı özel isteklerde bulunmuştu ve bu konuda Türkiye'ye çok baskı yapmıştı. Türk Hükümeti ise bu baskılara karşı direniyordu. Fakat İran'da gerçekleşecek olan Rus hâkimiyeti sayesinde Türkiye fazla dayanamaz ve Rusya, Türkiye'nin doğusuna yayılır endişesi Amerika tarafından ciddi bir problem olarak görülmüştür. İkinci olarak İran petrol kaynakları: Rusya'nın İran petrollerinde gözü olduğu bilinen bir gerçektir. Eğer Ruslar bu petrol kaynaklarına dolaylı veya doğrudan hâkim olurlarsa dünyada ki ham madde dengesi değişir ve bu da Batı dünyası için ciddi bir kayıp olurdu. Son olarak ise Amerika'nın endişe duyduğu konu Birleşmiş Milletlerin pozisyonu idi. Yani Rusya ufak bir devletin egemenlik haklarına saygı göstermeyerek Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin hükümlerini çiğnemiş olduğundan, Birleşmiş Milletlerin konumu zayıflayacak ve Birleşmiş Milletler iş yapamaz hale gelecekti. Amerikan Başkanı saydığımız bu endişeleri Dışişleri Bakanı Brynes ve Amiral Leahy ile tartışıp gözden geçirmiş ve Rusya'ya sert bir uyarı mesajı yollamıştır.¹¹³ Bu notada Amerika, İran'daki Sovyet kuvvetlerinin derhal geri çekilmesini istemiş¹¹⁴ ve “Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin amaçlarına ve prensiplerine ters düşerek şiddet ya da şiddet tehdidi kullanılmasına kayıtsız kalamayacağız ve kalamayız... Eğer büyük bir güçsek sadece kendi güvenliğimizi temin etmek için değil; aynı zamanda tüm dünya barışını korumak için de büyük bir güç gibi davranmalıyız.” demiştir.¹¹⁵ Türkiye'de memnuniyet yaratan bu uyarı, aynı zamanda Amerikan politikasındaki değişikliğin de ilk belirgin sinyali olmuştur.¹¹⁶ Bu uyarının akabinde Amerika, Missouri zırhlısı ile Türkiye'nin Washington Büyükelçisinin naşını İstanbul'a göndermiştir.¹¹⁷

Missouri'nin İstanbul'a gönderilmesinin Sovyetler karşısında Amerika'nın Türkiye'ye olan desteği olarak yorumlayan ve memnuniyetini dile getiren Türk

---

¹¹³ A.g.e, s.95-96.

¹¹⁴ Haluk Ülman, *İkinci Cihan Harbi'nden Truman Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947) ...*, s.73.

¹¹⁵ Ayşegül Sever, a.g.e, s.40.

¹¹⁶ A.g.e, s.40.

¹¹⁷ Haluk Ülman, a.g.e, s.73.

kamuoyu, Başkan'ın Chicaco'da yapmış olduğu ordu günü konuşmasında, var olan ümitlerini daha da perçinlemişlerdir. Söz konusu olan konuşmada Truman şöyle konuşmuştur: “Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman vahim meseleler, arzeden bir bölge ile karşılaşılıyor. Bu bölgede tabii geniş kaynaklar vardır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki milletlerin hiçbiri ne yalnız, ne de birlikte, kendilerine yöneltilecek bir tecavüze karşı koyabilecek kadar kuvvetlidirler... Yakın veya Ortadoğu'da, küçük veya büyük hiçbir devletin Birleşmiş Milletler kanalıyla diğer devletlerin menfaatleriyle uzlaştıramayacağı hiç bir meşru menfaati yoktur. BM'nin Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin baskı veya sızma yolu ile tehdit edilmemesi konusunda ısrar hakkı vardır.”¹¹⁸ Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, Sovyetlere yönelik bir uyarı söz konusu olmuştur.

Ağustos 1946'da Sovyetler Birliği Türkiye'ye Boğazlar konusunda bir nota¹¹⁹ vermişti. Sovyetlerin bu notasında, İkinci Dünya Savaşı içinde vuku bulan olayların Montreux sözleşmesi ile tesis edilmiş olan Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenliğini korumaya yetmediğini vurgulamış ve şu esaslar dâhilinde Boğazların durumunun belirlenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu esaslar, Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişine devamlı açık olması, Boğazların Karadeniz gemilerinin geçişine devamlı açık olması, özel surette öngörülecek haller dışında, Boğazların Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olması, Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin kurulması yalnız Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili olan diğer devletlerin yetkisi dâhilinde olması ve Boğazlarda ticari seyrüsefer serbestliğini ve Boğazların güvenliğini temin hususuyla en fazla ilgili ve bunu gerçekleştirmeye en güçlü oldukları için Türkiye ve Sovyetler Birliği, Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e sahili bulunan devletler

---

¹¹⁸ A. g. e, s.75-76.

¹¹⁹ Nota'nın metni için b.k.z, Ek 1, s.170.

aleyhine kullanılmasının önüne geçmek amacıyla bunların savunmasının ortak olarak temininin sağlanması,¹²⁰ olarak belirtilmiştir.

Boğazlarda Sovyet askeri tesisleri kurulacağı anlamına gelen bu istekler, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı bir cephe arayışı içine itmiştir.¹²¹ Nitekim Sovyetler aynı notayı İngiltere ve Amerika'ya da gönderdiği için Türk Hükümeti Amerika'nın tavrını beklemeye başlamıştır. Amerikan Başkanı Truman ise Sovyet isteklerinin Türkiye'yi kontrol altına alma anlamına geldiğini söylemiştir. Truman, Sovyet kuvvetleri Boğazları korumak bahanesiyle bölgeye gelirse, bu hem tüm Türkiye'nin ve hem de Yakın ve Ortadoğu'nun Sovyet kontrolü altına girmesi demek olacağını söylemiştir. Truman, kendilerinden haber bekleyen Türk yöneticilerine cevabını ise Amerika'nın Ankara Büyükelçisi vasıtasıyla iletmiş, meselenin en yüksek ilgili makamlarca görüşüldüğünü ve şekillendiğini, Rusya'ya ise makul ama sert bir cevap verilmesi gerektiğini söylemiştir.¹²² Kısacası Amerika Dışişleri Bakan yardımcısı Acheson'un dediği gibi sonuçları ne olursa olsun Amerika, Sovyetler karşısında Türkiye'yi kayıtsız şartsız desteklemeyi tercih etmiştir.¹²³ Nitekim Amerika 19 Ağustos 1946 tarihinde Sovyetlere vermiş olduğu cevabi notada¹²⁴: "Sovyet notasında zikredilen dördüncü teklif.. Montreux sözleşmesinin tadilinden ziyade sadece Türkiye ile Karadeniz devletlerine münhasır kalacak yeni bir rejimi derpiş eder mahiyette görünmektedir. Hükümetimizin görüşü şudur ki Boğazlar rejimi, yalnız Karadeniz devletlerine değil fakat Birleşik Amerika'da dâhil olmak üzere diğer devletlere de taalluk eden bir meseledir. Binaenaleyh, Amerikan Hükümeti, Boğazlar rejiminin kurulması işinin diğer devletler dışarıda bırakılmak suretiyle Karadeniz devletlerinin yetkisi dâhilinde bulunmasına dair Sovyet görüşüyle mutabık olmaz. Sovyetler notasında zikredilen beşinci teklif, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin Boğazlar savunmasını müştereken yapmaları yolundadır. Hükümetimizin kesin düşüncesi şudur: Türkiye Boğazların savunmasında başlıca kalmaya devam etmelidir. Eğer Boğazlar bir

¹²⁰ Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.77-78.

¹²¹ Ali Rasizade Şamiloğlu, *a.g.m.*, s. 244.

¹²² Harry S. Truman, *Memoirs: Years Of Trial And Hope ...*, s.97.

¹²³ Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.78.

¹²⁴ B.k.z, Amerika'nın 19 Ağustos 1946 tarihli Amerikan cevabi notasının metni için Ek 2, s.173.

mütecaviz tarafından bir tecavüz veya bir tecavüz tehdidine konu olursa bundan doğacak durum milletlerarası güvenlik için bir tehdit ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından harekete geçilmesi için açık bir sebep teşkil edecektir, ” demiştir.¹²⁵

Amerika yukarıda ki kesin tavrını Sovyetlerin 24 Eylül 146 tarihli ilk notayla aynı içerikte olan ikinci notası içinde göstermiş ve Türkiye'nin Boğazların savunması hususunda tek yetkili mercii olması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁶

II. Truman Doktrini, 12 Mart 1947

İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Lord Inverchapel, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunduğu, Yunanistan ve Türkiye ile ilgili olan raporda, Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet etkisine karşı korunmaları gerektiği ve İngiltere'nin artık yapamadığı bu koruma işleminin Amerika Birleşik Devletleri tarafından devralınmasını istemişti.¹²⁷ İngiltere, Amerika Birleşik Devletlerine sunmuş olduğu Türkiye ile ilgili raporunda, Türkiye'nin bağımsızlığının korunması oldukça önemli olduğunu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin şimdiki haliyle bir süper devletin tecavüzünü etkin bir şekilde karşı koyabilecek güçte olmadığı bunun yanı sıra, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin şimdiki talim ve hazırlığı göz önünde bulundurulursa, sadece çağdaş silahların verilmesi onun savaş gücünü artırmayacağını ve Kurmay Başkanları'nın Türkiye ordusunda çok büyük boyutta yeniden silahlanma gerektiği görüşünde olduğunu, oysa insan gücü ve üretim imkânsızlığının yetersizliği dolayısıyla Birleşik Krallığın bunu gerçekleştiremeyeceğini, bu nedenle, söz konusu sorunun Amerika Birleşik Devletleri tarafından çözülebileceğini belirtmiştir.¹²⁸

---

¹²⁵ Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.80-81. ; Ayrıca b.k.z orjinal metin için, Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri ...*, s.148-149.

¹²⁶ Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.84

¹²⁷ George Mc Ghee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu ...*, s.52.

¹²⁸ Ali Rasizade Şamiloğlu, *a.g.m.*, s. 240.

Eğer Türkiye'nin durumuna biraz daha göz atacak olursak İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye güvenlik ve ekonomik açısından Yunanistan ve İran gibi komşu ülkelere nazaran göreceli olarak daha iyi bir konumdaydı. Ancak Sovyetler tarafından sürekli bir sınır savaşına maruz kalmasından dolayı, savaş bittiği halde altıyüzbin kişiden oluşan ordusunu terhis edemeyerek silah altında tutmaya mecbur kaldı.¹²⁹ Ekonomik gücü geniş bir orduyu uzun zaman silah altında tutmaya yetecek kadar büyük olmayan Türkiye için tek çıkar yol dış yardım olarak görünüyordu. Bu dönemde Türkiye'nin önünde ekonomik açıdan iki önemli sorun vardı. Bunlar, savaş sırasında yükselen ihraç fiyatlarını savaşın bitmesiyle birlikte normal seviyeye indirmek, bir yandan ordusunu savaş mevcudu üzerinde tutarken diğer yandan da endüstrisini modernleştirmek ve yeni çalışma alanları açmaktı.¹³⁰ Bu sorunların da üstesinden gelmek için tek çıkar yol az öncede belirttiğimiz gibi dış yardım olarak görülüyordu.

Amerikan Başkanı Truman İngiltere'nin kendilerine sunduğu rapor üzerine, Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson'dan Türkiye'nin durumu hakkında bilgi istemiştir. Çünkü Truman'a göre, Yunanistan'ın acil yardıma ihtiyacı vardı eğer Yunanistan komünizm karşısında kaybedilirse bu komünizmin Akdeniz'e açılması anlamına gelecekti Ayrıca Türkiye de komünizmin kalesi olabilirdi. Aynı şekilde Türkiye Sovyet istekleri karşısında yitirilirse, Yunanistan tehlike altında olacaktı. Truman'a göre, Türkiye ile Yunanistan içten ve dıştan tehdit altında olsa da hala özgür ülkelerdir, bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini korumak için mücadele içindeydiler. Amerika bu özgür ülkeleri yardımsız bırakmamalıydı. Çünkü Amerika'nın idealleri ve gelenekleri gereğince, Yunanistan ile Türkiye'ye yardım edilmesi gerekiyordu.¹³¹

Wilson ise Washington'a göndermiş olduğu değerlendirmesinde, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi hemen işgal etme gibi bir niyetinin olmadığı ama sürdürmüş olduğu sınır savaşını ise görünmez bir geleceğe doğru devam ettireceğini ve bundaki amacının da Türkiye'yi büyük bir ordu ile hazır tutarak

---

¹²⁹ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.43.

¹³⁰ Haluk Ülman, *a.g.e.*,s.90.

¹³¹ Harry S. Truman, *a.g.e.*, s.100-101.

ekonomik durumunu bozma amacı güttüğünü vurgulamıştır. Bu nedenden dolayı Wilson Washington'a verilen malzeme karşılığında Türkiye'yi ağır bir mali borç altına sokarak Sovyetler'in oyununa bilmeyerek yardımcı olmaktan kaçınılması gerektiğini söylemiştir.¹³²

Türkiye ve Yunanistan konusunda devam edip giden bazı belirsizlikler Türk-Yunan yardım paketini hazırlayanlar için büyük sorun teşkil ediyordu. Çünkü Türkiye'ye yardım yapılması konusunda Kongre'den gelen bazı ciddi itirazlar vardır. Amerikan yönetimi bu itirazları bertaraf edebilmek için o dönemde hazırlanan ve Kongreye sunulan Kuvvet Komutanlarının raporlarındaki bulgu ve önerilere bel bağlamak durumunda kaldı. Söz konusu olan raporda; Batının Yunanistan'ı bir Sovyet ilhakından kurtaramaması yalnız Rusları Türkler açısından çok tehlikeli bir düzeye getirmekle kalmayacak aynı zamanda herhangi bir savaş durumunda Sovyetlerin müttefik ikmal ve destek yolunu kesebilme yeteneğini de artırabileceği vurgulanmıştır. Yine aynı raporda ABD'nin şunları sağlaması gerektiği vurgulanıyordu: Kara Kuvvetlerini hava saldırılarına karşı güçlendirme konusunda azami ağırlık verilmesi Türkiye topraklarında savunma yapmaya uygun donanım tasarlanması ve bu donanımın Türkler tarafından hemen kullanılabilir olması Türkleri kendi mühimmatları operasyona sokup geliştirmesiyle silah edinmesine uygun bir program düşünülmesi ekonomik ve askeri yardımı birleştirerek Türklerin yalnız silahlarını sağlamalarını değil seçilen iletişim ve lojistik olanakları geliştirmelerini de mümkün kılarak, Türk kuvvetlerinin harekete geçirilmesinden doğacak ekonomik yükün hafifletilmesi İngiltere'yle birlikte, uçak ve daha başka savaş gereçlerinin verilmesinin planlanması sağlanmalıdır.¹³³

Amerikan Kongresi'nde yapılan konuşmalarda, yardımın gerekliliği konusunda Kongre üyeleri ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu konuşmalardan birinde Dışişleri Bakanı Acheson dünyada sadece ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere iki büyük devletin kaldığını söylemiştir. Acheson aynı zamanda böyle bir

---

¹³² George Mc Ghee, *a.g.e.*, s.55.

¹³³ *A.g.e.*, s.57-58.

kutuplaşmanın Roma ve Kartaca'dan beri görünmediğini vurgulayarak Sovyet saldırganlığı veya komünist baskısı ile tehdit edilen ülkeleri güçlendirmek yolunda atılan adımların Birleşik Devletlerin güvenliğini sağlayacağını belirtmiştir. Bunun da özgürlüğün savunulması demek olduğunu vurgulamıştır.¹³⁴

İngiltere'den alınan muhtıra niteliğindeki rapor sonucunda Amerikalı idarecilerin önünde Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyetlerle baş başa bırakarak bu devletlerin durumlarıyla hiç ilgilenmemek, meseleyi Birleşmiş Milletler teşkilatına getirerek bu teşkilatın vereceği karara göre hareket etmek, Bütün sorumluluğu yüklenerek, doğrudan doğruya, Türkiye ve Yunanistan'a Sovyet sızmasına engel olacak gerekli yardımı yapmak,¹³⁵ şeklinde üç seçenek çıkmıştır. Amerikan yönetimi ise bu seçeneklerden üçüncüsünü seçmiştir.

Truman'ın 12 Mart 1947 tarihinde yapmış olduğu “Özgür halklar özgürlüklerini korumaları için kendilerine yardım etmemizi bekliyorlar”¹³⁶ şeklindeki ve sonradan Truman Doktrini olarak anılacak olan konuşmasında¹³⁷ Truman, Yunanistan'ın durumu hakkında bilgi vererek şöyle demiştir: “ Yunanistan zengin bir ülke değildir. ... Kurtuluş güçleri Yunanistan'a girdiğinde geri çekilen Almanların neredeyse tüm demiryollarını, karayollarını, liman kolaylıklarını, iletişim ve ticaret filosunu tahrip ettiğini saptadılar. Binden fazla köy yıkılmıştı. Çocukların yüzde seksen beşi veremdi. Hayvan sürüleri, kümes hayvanları neredeyse yok olmuştu. Yüksek enflasyon tüm tasarrufları neredeyse silip süpürmüştü. Bu trajik koşulların bir sonucu olarak, insan zaafalarını ve yoksulluğu sömüren bir militan azınlık, bir siyasal kargaşa yaratmayı başardı.”¹³⁸ diyerek Yunanistan'da saygın ve kendi kendisini idare eden bir demokrasi kurulmak isteniyorsa Amerika'nın bu ülkeye yardım etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

---

¹³⁴ Henry Kissinger, *Diplomasi ...*, s.421.

¹³⁵ Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.95.

¹³⁶ Maxime Lefebvre, *a.g.e.*, s.36.

¹³⁷ Truman Doktrini'nin metni için b.k.z, Ek 3, s.175.

¹³⁸ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.321-323.

Truman Türkiye'nin durumunun da Yunanistan'inkinden farklı olduğunu söylemekle birlikte, yardım yapılması gerektiğini vurgulayarak şunları söylemiştir: "Türkiye'nin geleceği de Yunanistan'ın geleceğinden daha az önemli değildir... Savaştan bu yana, Türkiye ulusal bütünlüğünü korumak amacıyla gerekli modernizasyonu sağlamak için Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden ek mali yardım talep etmiştir.

Bu ulusal bütünlük, Ortadoğu'da düzeni korumak için elzemdir. Büyük Britanya hükümeti, kendi maddi sıkıntıları nedeniyle Türkiye'ye artık mali, ekonomik yardımda bulunamayacağını bize bildirdi. Türkiye'ye ihtiyaç duyduğu yardım sağlanacaksa bunu Yunanistan örneğinde olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri sağlamalıdır. Bu yardımı yapabilecek tek ülke biziz..."¹³⁹

Truman Amerikan dış politikasının amacını: "bizim ve öteki ulusların baskılardan arınmış bir yaşam biçimi içinde yaşayıp gitmelerinin koşullarını yaratmaktır,"¹⁴⁰ şeklinde açıklayarak bizim ve öteki ulus kavramlarından ne demek istediğini "Dünya tarihinin şu içinde bulunduğumuz anında her ulus çeşitli yaşam biçimi seçeneklerinden birini seçmek durumundadır. Bu seçim ise çoğu kez özgür bir seçim değildir. Bir yaşam biçimi çoğunluğun iradesi temelinde yükselir ve özgür kurumlarıyla, temsili hükümetle, özgür seçimlerle, kişi haklarının, ifade ve inanç özgürlüklerinin güvence altına alınmasıyla, siyasal baskıdan uzak durmayla ayırt edilir. Öteki yaşam biçimi, bir azınlığın iradesini zorla çoğunluğa dayatması temelinde yükselir. Teröre ve baskıya, basın ve radyonun denetimine, düzmece seçimlere ve kişisel özgürlüklerin yok edilmesine dayanır,"¹⁴¹ diyerek açıklamıştır. Kişisel özgürlüklerin yok edilmesini engellemek için Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılmasını isteyen Truman yapılmasını istediği yardım miktarını ise "Yunanistan ve Türkiye için 30 Haziran 1948'de sona erecek dönemde geçerli olacak dörtüzyüzbin dolar tutarında bir yardım için bana yetki verilmesini istiyorum. Bu fonlara ek olarak, Kongre'den Amerikan

---

¹³⁹ A.g.e, s.321-323.

¹⁴⁰ A.g.e, s.321-323.

¹⁴¹ A.g.e, s.321-323.

sivil ve askeri personelinin, Yunanistan'a ve Türkiye'ye yollanmasına izin vermesini istiyorum,"¹⁴² diyerek açıklamıştır. Truman konuşmasına totaliter rejimlerin, sefalet ve yoksulluk tarafından güç kazandığını vurgulayarak devam etmiş ve yardım yapılarak söz konusu rejimlerin devre dışı bırakılabileceğini vurgulamıştır.¹⁴³

Böylelikle, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Sovyetler Birliği hakkında bütün dünya barışına yönelik tehdit algılamaları olan 12 Mart 1947 Truman Doktrini açıklanmış oldu.¹⁴⁴ Truman Doktrini 1946 yazında filizlenmiş, Aralık'ta şekillenmiş, Mart 1947'de yukarıda bahsedildiği şekliyle Kongre'nin önüne gelmiştir.¹⁴⁵

Sovyet tehlikesini kapısında hisseden Türkiye için Truman Doktrini'nin ilan edilmesi, Türk yöneticileri için memnuniyet yaratmıştır. 21 Nisan 1947 tarihli *Akşam* gazetesinde yazan Necmeddin Sadak ise Truman Doktrinini dünya ölçüsünde bir hadise olarak nitelendirmiş ve şöyle demiştir; "... Dört yüz milyon dolar vermek gibi bir mesele ne Amerikan efkârını, ne Senatoyu bu kadar uzun zaman meşgul etmeye değerd, ne de partiler ve politikacılar arasında bu derece çetin tartışmalara yol açardı. Amerika milyarlar dağıtmış, fakat hiç bir kredi projesi Amerika'da böyle bir mücadele havası yaratmamıştır. Türkiye'ye Yunanistan'a verilecek paranın, Amerika'yı haftalarca uğraştıran bir konu haline girmesi bu yardımın, maddî bir fedakârlıktan ziyade yeni bir siyasete başlangıç olmasından ileri gelmiştir.

Amerika bu yardıma karar vermekle her türlü tecavüz ve istilâ siyasetine karşı koyacağını ve Avrupa Doğusunda, bilhassa Türkiye ile Yunanistan'da böyle bir tehlikeyi önlemek istediğini ilân ediyor. ..."¹⁴⁶ 24 Nisan 1947 tarihli *Tanin* gazetesinde çıkan bir yazıda, Truman Doktrininin ilan edilmesini yeni bir devrin

---

¹⁴² A.g.e, s.321-323.

¹⁴³ Cüneyt Akalın, a.g.e, s.321-323.

¹⁴⁴ Hüseyin Bağcı, a.g.e, s.4.

¹⁴⁵ Cüneyt Akalın, a.g.e, s.120.

¹⁴⁶ Necmeddin Sadak, "Dünya Ölçüsünde Bir Hadise", *Akşam*, 21 Nisan 1947, *Aynı Tarihi*, 161(Nisan 1947), s. 144-145.

başlangıcı olarak nitelendirmiş ve şöyle demiştir; “... Amerika kat’î kararını vermiş görünmektedir. Türkiye ve Yunanistan'a yardım vakası bu umumî kararın küçük bir tatbikat safhasıdır. Bundan sonra, dünyanın neresinde bir haksız taarruz tehdidi belirirse orada Amerikan kuvveti tecavüze karşı bir set çekecektir. Ümit ederiz ki, Amerika bu azminde ve icraatında yalnız kalmayacaktır. Amerika'nın şahsî menfaat fikrinden uzak bu samimî ve âlicenap hareketi bütün medenî milletler üzerinde bir mıknatıs tesiri yapacak ve medeniyet kuvvetlerini birleştirecektir. Harb artık kanun harici ilân edilmiş bir düşmandır. Amerikan yardımının mânası budur. ...”¹⁴⁷ *Ulus*'taki yazısında ise Falih Rıfki Atay, Doktrini barış yolundaki en büyük adım olarak değerlendirip şunları söylemiştir; “...Biz Amerika'nın bu politikasında barışın ve barışla beraber memleketlerimizin ve milletlerimizin korunurluğunu gördüğümüz için sevinmişiz ve ümitlenmişizdir. Amerika nereden uzaklaşırsa harp oraya yaklaşacak, Amerika nereye yaklaşır harp oradan uzaklaşacaktır. ...”¹⁴⁸ Mesajlardan da anlaşıldığı üzere, Türk Basını Truman Doktrini'ni sıcak bir şekilde karşılamıştır. Başbakan Recep Peker ise Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımının sadece Türkiye'yi güçlendirmek anlamına gelmediğini, dünya barışına yönelik bir hizmet olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹

Truman Doktrininin Amerika'daki yankıları, Türkiye'deki gibi pek olumlu olmamıştır. Amerika'da Truman Doktrinine yöneltilen eleştirileri şu şekilde sınıflandırabiliriz: Truman Doktrini Birleşmiş Milletler teşkilatını hiç dikkate almamıştır. Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak olan yardım Birleşmiş Milletler tarafından yapılmalı, hiç değilse Başkan Truman ilk önce Birleşmiş Milletler'i haberdar etmeliydi. Böyle yapmakla Truman Birleşmiş Milletler'in otoritesini ve prestijini kırmıştır. Truman Doktrini Amerika Birleşik Devletlerini Sovyetler Birliği ile savaşa sürükleyebilecek nitelik taşımaktadır. Sovyetler ile sınır komşusu olan Türkiye'ye askeri yardım yapmak, ABD için bu ülkeyi Sovyetler Birliğine' ne karşı savunma yüklemi doğuracak ve gerektiğinde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a asker göndermesini gerektirecektir. Bu doktrin, ABD'nin

¹⁴⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, *Tanin*, 24 Nisan 1947, *Ayın Tarihi*, 161(Nisan 1947), s.143-144.

¹⁴⁸ Falih Rıfki Atay, “Barış Yolundaki En Büyük Bir Adım”, *Ulus*, 24 Nisan 1947, *Ayın Tarihi*, 161(Nisan 1947), s.145-146.

¹⁴⁹ *Ayın Tarihi*, 161 (Nisan 1947), s. 121.

Ortadoğu'da İngiliz emperyalizmine mirasçı olması, hatta kendisine has bir petrol emperyalizmine girişmesi anlamına gelmektedir. Böyle olunca ABD bölgedeki ülkelerin iç işlerine karışacak demektir ki bu da ABD'nin geleneksel dış politika anlayışına terstir. Bu yardım, Birleşik Amerika için çok pahalıya mal olacaktır.¹⁵⁰

Yukarıda verilen eleştirilerin yanında, Türkiye için Amerikan kamuoyunda yapılmış özel eleştiriler de mevcuttur. Bunlar: Yunanistan gibi Türkiye'de insan hak ve hürriyetlerine önem vermeyen otokratik bir rejimle idare edilmektedir. Amerika bu ülkelere yardım ederse bu rejimleri güçlendirmiş olacaktır. Bazı Amerikalılar ise Türkiye'de demokrasinin varlığını kabul etmekle birlikte söz konusu olan yardımların Türkiye'deki muhalefetin susturulması için kullanılabileceğini vurgulamışlardır. Türkiye savaş içerisinde tarafsız kalmıştır. (...) Bu devlete yardım etmek Birleşmiş Milletler davasına ihanet anlamına gelecektir. Bazı Amerikalılar ise Ermeni sözde soykırımını örnek göstererek yardımın yapılmasını istememişlerdir.¹⁵¹

Bu eleştirilere yönelik verilen cevaplarda Amerikan yöneticileri, Türkiye'de artık çok partili bir rejimin olduğunu, bu ülkede tam bir basın serbestliğinin mevcut olduğunu söylemekle birlikte, Amerikan hükümetinin Türkiye'yi şu, ya da bu hükümet şeklini kabule zorlamaya yetkili olmadığını belirtmektedirler. Amerikan yöneticileri yapılacak olan yardımların ileride Türkiye'de tam bir demokrasinin kurulmasına yardım edeceğini de vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra Amerikan yöneticileri Türkiye'nin hiç bir zaman Almanya'nın tarafını tutmadığını, müttefiklerin Türkiye'nin tarafsızlığını savaşa girmesinden daha faydalı bulduklarını ve Türk tarafsızlığının savaşın kazanılmasında büyük bir payının olduğunu söylemişlerdir.¹⁵²

12 Temmuz 1947'de, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, Türkiye'ye yapılacak Amerikan yardımı hakkında bir anlaşma imzalanmıştır.

---

¹⁵⁰ Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.102-103.

¹⁵¹ *A.g.e.*, s.103.

¹⁵² *A.g.e.*, s. 104.

'Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında anlaşma'¹⁵³ başlığını taşıyan belgenin başlangıcında, Türk Hükümetinin, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonominin istikrarını muhafazaya devam amacıyla Amerika Birleşik Devletlerinin yardımını istediği ve Amerikan Kongresinin, 22 Mayıs 1947'de onaylanan kanunla, ABD Başkanına Türkiye'ye her iki ülkenin egemen bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde böyle yardımda bulunmak yetkisi verdiği söylenmekte ve Türk-Amerikan ilişkilerinde hayırlı bir devre açacağı vurgulanmıştır.¹⁵⁴

Söz konusu anlaşmanın özet metnine göre:¹⁵⁵

Madde I: Yardım, ABD'nin Türkiye'nin talebi üzerine, güvenlik kuvvetlerini güçlendirmesi ve ekonomik istikrarını sağlaması için verilmiştir. Yardım, BM Ana Sözleşmesi'nin temel amaçlarını güçlendirecek ve Türk-Amerikan dostluğuna katkıda bulunacaktır. Türkiye, ABD Başkanı'nın Kongre kararıyla yetki verdiği bu yardımı yararlı bir şekilde kullanacaktır.

Madde II: Yardım, gerekli enformasyon ve teknik destekle birlikte, ABD'nin Türkiye misyonu başkanlığının Türk Hükümetine danıştıktan sonra saptayacağı biçimde verilecek mali koşullar, doğrudan iki hükümet arasında kararlaştırılacaktır. Türkiye, yardım programının kullanımı ve ilerleyişi ile ilgili raporlar verecek enformasyon ve gözlemler iletecektir.

Madde III: Türk ve Amerikan halklarına eksiksiz bilgiler aktarılabilmesi için, ABD basınının yardım konusunda gözlemlerde bulunmasına ve bilgi aktarmasına izin verilecek Türk Hükümeti de yardım programının her yönünü eksiksiz açıklayacaktır.

Madde IV: Her iki hükümet, yardım programı çerçevesinde verilmiş maddeler, hizmetler ve enformasyonun güvenliği açısından, diğer tarafın gerekli

---

¹⁵³ Anlaşmanın metni için b.k.z, Ek 4, s.183.

¹⁵⁴ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s.216.

¹⁵⁵ Sayım Türkman, *ABD-Ortadoğu ve Türkiye ...* , s.176-177.

göreceği tedbirleri alacaktır. Türkiye, ABD'nin onayı olmadıkça sözü geçen madde, hizmet ve enformasyonun sahipliğini üçüncü taraflara devredemez, bunları resmi Türk yetkilileri dışında kimsenin kullanmasına izin veremez ve verildikleri amacın dışında kullanamaz.

Madde V: Türkiye, bu yardımdan gelen kazançları başka bir ülkeye kredi vermek için ya da başka bir ülkenin çıkarına kullanmayacaktır.

Yukarıda özet metni verilen anlaşmayla birlikte ABD, yardım yapma zamanını, şeklini ve hacmini belirleme ve bu yardımın kullanılmasını denetlemek hakkını resmi bir anlaşmayla kazanmış oluyordu. Anlaşmanın üçüncü maddesi yardım programının uygulanmasını hür bir şekilde gözetmek ve tam yansıtmak konusunda ABD basını ve radyosuna hak tanıyordu. Türkiye hükümeti ise ülke içinde söz konusu yardımın amaçları, hacmi, kaynağı, niteliği, boyutları ve sonuçları üzerine tam ve sürekli bir şekilde açıklık getirmeği üstleniyordu. Dördüncü maddede ise bilgilerin kullanılma şartlarının gizliliğini ve emniyetini sağlayacak önlemleri içeriyor. Buna göre ABD'nin izni olmadan Türk subayı, memuru veya hükümet yetkilisi olmayanlara konu üzerine bilgi vermek, askeri yardım kapsamındaki malzeme ve bilgileri başka amaçlar için kullanmak yasaktı. Beşinci madde ise Türkiye'nin ABD yardımını başka devletlere vermek için kullanmasını yasaklıyordu.¹⁵⁶

Söz konusu tek taraflı noktalara rağmen imzalanan Anlaşma TBMM'de 339 lehte oy alarak yasalaştı. Hasan Saka, anlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlığını zedeleyen hiçbir maddesinin bulunmadığını belirtmesine rağmen 465 üyeli Meclis'ten sadece 339'u oylamaya katılmış ve geri kalan 126 Milletvekili oylamaya katılmamıştır.¹⁵⁷

Truman Doktrininin sonuçlarını Amerikan dış politikası ve Türk dış politikası açısından olmak üzere iki şekilde değerlendirebiliriz. Amerikan dış politikası bağlamında değerlendirdiğimizde şunları belirtebiliriz: Doktrinin ilanı

---

¹⁵⁶ A.Rasizade Şamiloğlu, *a.g.m*, s.253.

¹⁵⁷ *A.g.m*, s.254.

ile birlikte Amerika ile Sovyetler arasındaki işbirliği son bulmuştur. Yani kapitalizmin önündeki en büyük engelin Sovyetlerin desteklediği komünizm olduğu fikri hız kazanmıştır. Böylelikle Soğuk Savaş, bir ideolojiler savaşına dönüşmüş ve dünya iki kutba ayrılmıştır. Bu doktrinin başarı ile uygulanması, komünistlerin tepkisine aynı ölçüde kararlı bir askeri ve ekonomik yapının kurulması ile karşılık verileceği fikri ortaya çıkmıştır. Böylelikle bu doktrin, NATO, Bağdat Paktı, SEATO gibi örgütlerin kurulmasına ön ayak olmuştur.¹⁵⁸

Komünizmin Amerika Birleşik Devletleri'ne ve bütün özgür halklara tehdidi hem kuram hem de uygulamada bir bütündür ve tek merkezden yürütülmektedir. Özgürlük ve komünizm arasındaki çatışma tek egemen ve belirleyici unsurdur. Bu nedenle, Truman Doktrini, ilanını izleyen yıllarda bütün dünya çapında uygulanacak ahlaki bir ilke biçimine sokulmuş, Türkiye'de böyle bir ilkenin en hararetli taraftarı olmuştur.¹⁵⁹

Özgür dünyanın kendisini koruması gerektiği en önemli tehlike, kendilerinin zayıf noktalarına karşı komünist devletlerin girişeceği askeri saldırıdır. Birleşmiş ve kararlı olan komünist tehlikesini def edecek tek yol, yine aynı kararlılıktaki birleşmiş ve kararlı özgür dünya tepkisidir. Bu anlayışın bir sonucu olarak Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesine önem vermiş ve bu devletle Birleşmiş Milletler içinde işbirliğinden ümidi keserek yeni arayışlar içine girmiştir. Yukarıda değinilen NATO, SEATO, Balkan ve Bağdat Paktları bu politikanın somut birer örnekleri olmuştur. Türkiye ise bu dört örgütten üçünün üyesi olarak kilit ülke konumuna gelmiştir.¹⁶⁰

Amerika ise Truman Doktrinin ilan edilmesi ile birlikte koordinatör durumuna geçmiş ve İngiltere ile birlikte bu doktrini genişletmek için Ortadoğu'da faaliyete geçmiştir. Bu konuda Ortadoğu uzmanı Amerikalı Profesör J.C. Hurewitz şunları kaydetmektedir; "Truman Doktrini'nin metni, Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilecek devletlere yapılacak askeri yardımın niteliği

---

¹⁵⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 535

¹⁵⁹ Oral Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964 ...* s.34

¹⁶⁰ *A.g.e.*, s.34.

konusunda herhangi bir açıklık taşımamaktadır. Fakat Türkiye'ye yardım programının çok özel biçimi, askeri yardımın hibe olarak ve çok cömertçe yapılacağını gösterdi. Ortadoğu ülkelerine mesaj çok açıktı: Kendini Sovyet ya da komünist tehlikesi altında olduğunu ilan et, Amerikan nezareti altına koy ve böylece modern silahları ya hibe olarak ya da çok düşük fiyatla, eğitimi de bedava elde edersin.”¹⁶¹

Türk dış politikası açısından değerlendirdiğimizde şunları kaydedebiliriz: Doktrin Türk dış politikası açısından devrim niteliği taşımaktadır. Türk Devlet adamları başlangıçta, doktrini, Türkiye ile Amerika arasındaki sıcak ilişkilerin gelişmesi ve Sovyet tehditlerinin engellemesi şeklinde telakki etmişlerdir. Ama Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da izlemiş olduğu politikalar karşısında, Amerikan yanlısı bir dış politika yürütmeye başlamışlardır.¹⁶² Yani Türkiye, Truman Doktrininin ilanından sonra bütün dış politika felsefesini Batı'ya sıkı bağlanmak ilkesi üzerine kurmuştur. Bunun için de Batının kurduğu bütün askeri, siyasi ve ekonomik kuruluşlara üye olmuştur. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak kendilerinin blok siyaseti yapmadıklarını söylese de, Truman Doktrini ile birlikte Türkiye, Amerika ile olan ilişkisini geniş kapsamlı bir politikaya oturtmuştur. Mesela Türkiye'nin Filistin sorunundaki tutumunda Truman Doktrini ve Amerika'ya verilen geniş kapsamlı desteğin büyük rolü vardır. Truman Doktrinine kadar Arap ülkelerini destekleyen Türkiye, Amerika'dan yardım görmeye başlayınca Amerika'nın etkisinde kalarak tutum değiştirmiş, İsrail'in kurulması ile birlikte bu ülkeyi hemen tanımıştır. Böylelikle Arap ülkeleriyle olan ilişkileri darbe almıştır. Başka bir dış politika ise yine Truman Doktrini'nden sonra, Asya'nın bütün devletlerine sırt çevrilmesiydi. Kendisini batılı bir devlet olarak görmüş ve 1949'daki Asya Siyasal Konferansı'na katılmayı reddetmiştir.¹⁶³

Bunun yanı sıra, Amerikan yardımı Türkiye'deki politik rejimi daha özgürlükçü hale getirmiştir. Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama geçmesinde önemli bir rolü vardır. Amerikan yardım programı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin

---

¹⁶¹ *A.g.e.*, s.35.

¹⁶² Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 535

¹⁶³ Oral Sander, *a.g.e.*, s.37.

yapı, personel, araç-gereç, eğitim ve lojistik destek bakımından, Amerika Birleşik Devletleri ordusunun çizgisinde yeniden tanzim edilmesini sağlamıştır. Böylelikle Türkiye askeri alanda da Amerika'ya bağımlı hale gelmiştir.¹⁶⁴

III.Marshall Planı ve Türkiye'nin Marshall Planı'na Dâhil Olmak İstemesi

Avrupa'da savaş 1945 Mayıs'ında sona ermişti, ama büyük bir yıkıma uğrayan yaşlı kıtanın, savaştan sonra kendini toparlaması bir türlü mümkün olamıyordu.¹⁶⁵ 1947 İlkbaharında Moskova Konferansı için kıtayı ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Avrupa'nın tahribatının boyutları karşısında sarsılmıştı. Bu nedenden dolayı, Avrupa için onları ekonomik bir istikrara kavuşturacak ve Sovyet tehditlerine karşı direnmelerini sağlayacak bir ekonomik iyileştirme programı hazırlıklarına başladı. Çünkü ekonomik bariyerlerin kalktığı istikrarlı bir Avrupa, Amerika'nın ihracat pazarını genişleterek, Amerikan çıkarlarına hizmet edebilirdi.¹⁶⁶

Planın açıklanmasıyla birlikte, Türkiye Marshall Planı'nın bir parçası olma isteğini, Temmuz 1947'de Paris'te yapılan konferansta dile getirdi. Söz konusu konferansta Hasan Saka, Türkiye'nin 615 milyon dolarlık ekonomik yardıma ihtiyaç duyduğunu dile getirdi.¹⁶⁷

Amerikalı uzamanlar söz konusu olan yardımın sadece savaştan zarar gören Avrupa ülkelerini kapsadığını söyleyerek Türkiye'nin isteğine karşı çıkmışlardır. Bunun için de şu gerekçeleri öne sürmüşlerdir: Türkiye, savaş sırasında ordusu için büyük harcamalar yapmış olmakla birlikte, savaştan yıkılmadan çıkmıştır ve bu bakımdan yardım almak bir tarafa, toprak altı ve üstü zenginlikleriyle Avrupa'nın kalkınmasına katılabilecek durumdadır. Türkiye'nin

---

¹⁶⁴ Metin Tamkoç, "The Impact Of The Truman Doctrine On The National Security Interests Of Turkey", *Foreign Policy ...*, s. 36-37.

¹⁶⁵ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.230.

¹⁶⁶ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.53-54.

¹⁶⁷ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.54 ; Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.234.

altın ve döviz stokları ve dış ticaret dengesi on beş aylık bir devre için yeterli görünmektedir. Türkiye'nin endüstrisi orta derecede gelişmiş bir endüstri olduğu gibi, üretim seviyesi de savaştan önceki üretim seviyesini bir hayli aşmıştır.¹⁶⁸

Amerika'nın öne sürdüğü ve yukarıda verilen gerekçelerine karşı Türkiye Hükümeti Amerikan Hükümetine başvurarak şu gerekçeleri öne sürmüştür: Türkiye'nin durumunun siyasi ve coğrafi bakımdan çok önemli olduğu, Bu siyasi ve coğrafi durumun ister istemez mali ve iktisadi güçlükler yarattığı, Kuvvetli olmanın tek şartının ekonomik kalkınma, ekonomik kalkınma için de tek şartın dış yardım olduğu söylenerek Amerikan Hükümetinin Türkiye'ye iktisadi yardım konusundaki tutumunu yeniden gözden geçirmesi istenmiştir.¹⁶⁹

Amerikan Hükümeti Türkiye'nin tezini haklı bularak Türkiye'yi Plana dâhil etmiş ve Marshall Planı çerçevesinde il yardım, 1948'de toplam 10 milyon dolarlık kredi ile başladı.¹⁷⁰

Amerika'nın Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapmış olduğu yardımları hibeler, ödünç verme, dolaylı yardım ve teknik yardım olmak üzere dört başlık altında toplayabiliriz. Hibeler bölümü içerisinde olan yardımları alan devlet, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı hiç bir şey borçlanmaz. Ancak bunları İktisadi İşbirliği İdaresinin onaylayacağı alanlarda kullanmak zorundadır. Türkiye 1948-1951 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nden 62.376.000 dolar yardım almıştır. Amerikan yardımının ikinci ana bölümünü oluşturan ödünç verilen yardımlarda ise, verilen para ödünç olarak tahakkuk etmişse bu para Amerika Birleşik Devletleri'ne borçlanılmış olacak ve geri ödenmesi 1952 yılından itibaren başlanacaktır. Türkiye aynı yıllar arasında, ödünç olarak 72.840.000 dolar yardım almıştır. Dolaylı yardım ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Ekonomik İşbirliği İdaresine giren Avrupa devletleri arasındaki ticareti düzenlemek için yaptığı yardımlardır. Türkiye'nin 1948-51 yılları arasında bu şekilde gördüğü Amerikan yardımının tutarı, 71.522.000 doları hibe,

---

¹⁶⁸ Sayim Türkman, *a.g.e*, s.184.

¹⁶⁹ *A.g.e*, s.184-185.

¹⁷⁰ Cüneyt Akalın, *a.g.e*, s.234.

55.000.000 doları ödünç olmak üzere 126.522.000 dolardır. Teknik yardım ise Amerika Birleşik Devletleri'nden getirilecek teknik uzmanlarla yardım gören ülkede staj, tetkik gezisi ve buna benzer sebeplerle dışarıya gönderilen teknisyen, mühendis ve benzeri elemanların ve meslek erbabının gittikleri ülkelerdeki zaruri masrafların karşılanmasını kapsamaktadır. Bu yardım ödünç veya hibe şeklinde yapılmıştır. Türkiye'nin 1948-51 yılları arasında gördüğü teknik yardımın tutarı 3.000.000 dolardır.¹⁷¹

Truman Doktrini ve Marshall Yardım Planı çerçevesinde, yukarıda da dört başlık altında toplanan, dış yardımlar, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti dönemlerinde Türk-Amerikan ilişkilerinin yoğun bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Bundan sonra yardım arama çabaları hükümetler tarafından kesintisiz devam etmiştir. Bundaki en büyük etken de Türkiye'nin güç dengesi politikası izlemek durumunda olmasıdır. Amerika'nın Avrupa ülkelerine karşı yaptığı ekonomik yardımlar, Rusya'nın Avrupa ve Ortadoğu'daki yayılmacı girişimlerine karşı ilk tedbirlerdir. Bundan sonra alınan en etkili tedbir ise bir sonraki bölümde anlatılacak olan Kuzey Atlantik İttifakı yani NATO'dur.¹⁷²

IV. Amerika'nın Ortadoğu'da Etkin Hale Gelmeye Başlaması

A. 1948 İsrail'in Kurulması

1887'de Basel'deki kongrede Theodor Herzl ile aktif bir sürece giren Siyonizm, ulus devlet politikasını oluşturmuştur. Filistin bölgesi, dini motiflerin etkisi ve Yahudilerde bir göç dalgasının başarısı için gerekli heyecan ve coşkuyu yaratacak tek yer olması sebebiyle bu politikanın merkezinde yer alarak Yahudi vatani olarak kabul edilmiştir.¹⁷³ Sami Hadawi ve Walter Lehn'e göre, Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin mandası haline gelen Filistin toprakları, Yahudiler için daha kolay hedef olmuş ve üçte iki'si ele geçirilerek toprak oranı

¹⁷¹ Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.119-120.

¹⁷² Sayim Türkman, *a.g.e.*, s.193.

¹⁷³ Jean Cristophe Attias & Esther Benbassa, *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail ...*, s.191.

yüzde beş'e çıkarılmıştır.¹⁷⁴ 1939 yılından sonra İngiltere'nin engellemelerine rağmen, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden Filistin'e Hagganah adlı organizasyon sayesinde Yahudi göçü olmaya başlamıştır. İngiltere ise, söz konusu kaçak göçleri engellemeye çalıştığında, Yahudilerin saldırılarına maruz kalmıştır.¹⁷⁵ Diğer taraftan Arap Birliği 3 Aralık 1945 tarihinde, Filistin'e olan Yahudi göçünün durdurulmasını, Filistin'de müstakil bir Arap devletinin kurulmasını ve İngiliz mandasına son verilmesini istemiştir.¹⁷⁶ Gerek Filistin'deki Britanya subaylarına karşı olan Yahudi saldırıları ve gerekse de Arap ayaklanmalarından dolayı İngiltere, Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere devretti.¹⁷⁷ Birleşmiş Milletlerde ise Filistin topraklarında iki ayrı devlet kurulması kararı çıktı. Yine bu karar uyarınca 14 Mayıs 1948'de Filistin'deki manda yönetimi sona ermiş ve İsrail bağımsızlığını ilan etmişti.¹⁷⁸ Bunun üzerine Araplar Birleşmiş Milletlerin kararına karşı çıktılar ve Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak, Suudi Arabistan ve Yemen'in oluşturduğu yedi Arap ülke Birleşmiş Milletler kararını engellemek üzere Filistin'e askeri müdahalede bulundular.¹⁷⁹ Bu çatışmaların ilk zamanlarında İsrail yenilgiye uğratıldıysa da Amerika'nın yardımıyla kendisini en kısa sürede toparlayarak galip konumuna gelmiştir. Söz konusu çarpışmalarla birlikte İsrail yeni topraklar ele geçirdiğinden Filistin halkı mülteci durumuna düşmüştür. Bu problem ise Birleşmiş Milletler tarafından çözülmeye çalışılmış ve sonuç olarak bir uzlaştırma komisyonu kurulmuştur.¹⁸⁰

Türkiye, Birleşmiş Milletler Filistin görüşmelerinde Arap ülkelerini destekleyen ve taksim kararına karşı çıkan bir politika izlemiştir.¹⁸¹ Yukarıda da değinildiği gibi 12 Aralık 1948'de kurulmasına karar verilen Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'nın yanı sıra Türkiye'nin de katılımı, Türkiye'nin Araplara yakın tutumundan uzaklaşmasını somut olarak

---

¹⁷⁴ Sami Hadawi & Walter Lehn, "Siyonizm ve Filistin Toprakları", *Siyonizm ve Irkçılık ...*, s.75.

¹⁷⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...*, s. 484.

¹⁷⁶ Sayim Türkman, *a.g.e*, s.201.

¹⁷⁷ Ali Balcı, " Filistin: Savaş ve Barış Arasında", *Dünya Çatışma Bölgeleri ...*, s.40-41.

¹⁷⁸ *A.g.e*, s.41.

¹⁷⁹ Sayim Türkman, *a.g.e*, s.201-2.

¹⁸⁰ Halis Çevik, *a.g.e*, s.242.

¹⁸¹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.30.

ortaya koymuştur. Çünkü Komisyonun kurulmasına Arap ülkeleri aleyhte, Türkiye ise lehte oy vermiş, böylece Filistin sorununda Türkiye ilk defa Arap ülkelerinden ayrı bir yol izlemiştir. Türkiye, Arap ülkelerinin kurulmasına karşı çıktıkları bir Komisyon'da görev alıyordu. Öte yandan, kurulan Komisyonun amacı 'uzlaştırma' olduğuna göre, bizatihi komisyon üyeliği de adil ve tarafsız olmayı gerektirirdi. Bu durumda Türkiye'nin Araplara yakın politikasından uzaklaşarak tarafsızlığa doğru kayması tabiiydi.¹⁸² Giriş kısmında da değinildiği gibi Türkiye İnönü döneminde, ABD ve Fransa'nın yanında, Arap ülkelerinin kurulmasına karşı çıktıkları bir komisyonda görev almakla Ortadoğu'da Amerika yani Batı'yla politika paralelliğine girmeğe ve dolayısıyla Arap Ortadoğu'sundan da uzaklaşmağa başlamış oluyordu.¹⁸³

24 Mart 1949 tarihinde Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak tarafından İsrail'in tanınması hususunda Başbakanlığa bir rapor sunulmuştur. Söz konusu raporda şu ifadeler yer verilmiştir: "Hükümetimizin Filistin Meselesi'ndeki siyaseti yakın komşumuz Araplara karşı sempaticimizi gizlememekle beraber iki tarafı da rencide etmeyecek bir şekilde muvafakkiyetle ayarlanmıştır. Bu nazik davada şimdiye kadar ihtiyatkâr hareketimizde değişiklik olmamıştır. İsrail Devleti'nin tanınmasında ayrıca bir acelecilik gösterilmemiştir. Diğer taraftan Arap devletleri de İsrail Devleti ile resmen anlaşma müzakerelerine girişmişlerdir. Müzakerelerin yeni devletin tanındığı anlamına gelmeyeceğini resmen ilan etmesine rağmen... Mısır, 24 Şubat 1949'da, Lübnan da 23 Mart 1949 tarihinde yapılan anlaşmayı imzalamışlardır. Ürdün ile yapılan görüşmelerin bir hayli ilerlediği tahmin edilmektedir. Suriye'nin de görüşmeleri kabul ettiği sonradan öğrenilmektedir... Diğer taraftan İsrail ile memleketimiz arasında küçümsenmeyecek ticaret imkânları mevcuttur... Yukarıda arz olunan hususlar halen dünyaca tanınmış bir devlet vaziyetinde bulunan İsrail'in artık tarafımızdan da tanınması zamanı geldiğini göstermektedir... Bu hususta hükümetimizce bir karar alma keyfiyetini yüksek takdirlerine saygı ile arz ederim."¹⁸⁴ Raporun

---

¹⁸² A.g.e, s. 30.

¹⁸³ A.g.e, s.30-31. ; Mustafa Albayrak, a.g.m, s.9-10.

¹⁸⁴ Sayim Türkman, a.g.e, s.212-13.

sunulduğu gün toplanan Bakanlar Kurulunda İsrail Devleti tanınmış ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayına sunulmuştur. İsmet İnönü'nün onayından sonra Türkiye İsrail'i resmen tanımıştır.¹⁸⁵ İsmet İnönü, 1 Kasım 1949'da TBMM'de bu konu ile alakalı olarak şöyle demiştir: “Yeni doğan İsrail Devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakındoğu'da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz.”¹⁸⁶ Bu şekilde İsrail konusunda tutum değişikliği, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suyla yollarının ayrılmasının somut belirtisi olmuştur.¹⁸⁷

Türkiye'nin tek parti idaresindeki dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile aynı safta olmak için, Arap ülkelerinin itirazına rağmen, Flistin uzlaştırma komisyonuna dahil olması, İsrail'i tanınması, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası'na üye olması ve Marshall Yardımına dahil olmak istemesi, Türkiye'nin Sovyet tehditlerinden ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya yönelik yayılmacı politikalarından endişelendiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkilerinin Ortadoğu'ya yansımaları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Gerek Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik yayılmacı politikalarını önlemek için Truman Doktrini'nin ortaya çıkışı, gerek Türkiye'nin Sovyetler karşısında güçlenmesi için Marshall Yardımı'na dahil olmak istemesi ve İsrail'i tanınması bunun en güzel örnekleridir.

---

¹⁸⁵ *A.g.e.*, s. 213.

¹⁸⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.33.

¹⁸⁷ *A.g.e.*, s.33.

IV.BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AMERİKAN İDARESİNDEKİ BATI EKSENİNDE Kİ ORTADOĞU POLİTİKALARININ OLUŞUM BASAMAKLARI

I. NATO’nun Kuruluşu ve Türkiye’nin NATO’ya Alınmasında Amerika’nın Etkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika ile Sovyetlerin üstünlük yarışının başlaması ile birlikte İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 17 Mart 1948 Brüksel Anlaşmasını imzaladıktan sonra 1948 Eylül’ün de Sovyetler Birliği’ne karşı “Batı Avrupa Birliği Savunma Örgütü” adında askeri bir örgüt kurdular.¹⁸⁸ Batı Avrupa Birliği muhtemel saldırıyı Sovyetler Birliğinden bekliyordu ve askeri açıdan güçlü bir örgüt olabilmek için Amerika Birleşik Devletleri’nin desteğine ihtiyaç duymaktaydı.¹⁸⁹ Soğuk Savaş dönemi şartlarından dolayı, Monroe Doktrini ile başlayan Avrupa’nın iç işlerine karışmama olgusu terk edilerek, Amerikan Senatörü Vandenberg’in Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığına danışarak hazırladığı ve Amerika Birleşik Devletleri’nin ulusal güvenliğine tehdit olması durumunda Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın 51. Madde’sinin de öngördüğü gibi bireysel veya toplu meşru savunma hakkını kullanması ve barışa katkı bulunması konusunda hazırladığı yasa tasarısını 11 Haziran 1948’de Senato’da kabul edilmesi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa’yı da içine alacak bir savunma pakt’ı oluşturmaya karar vermiştir. Brüksel Antlaşmasının taraftarları ile Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Norveç, Portekiz ve İzlanda, Washington’da bir araya gelerek North Atlantic Treaty Organization yani NATO’yu 4 Nisan 1949’da imzaladılar.¹⁹⁰ Bu

---

¹⁸⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.543.

¹⁸⁹ Melih Aktaş, *1950-60 Demokrat Parti Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü ...*, s. 45.

¹⁹⁰ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.543.

antlaşmayı imzalamakla birlikte üye devletlerin amaçladığı şudur: “Bu Anlaşma’nın Tarafları, Birleşmiş Milletler Yasası’nın amaçları ve ilkelerine olan inançlarını ve bütün halklar ve bütün hükümetlerle barış içinde bir arada yaşama arzularını teyit eder, demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkeleri temelinde bütün halkların özgürlüklerini, ortak miraslarını ve uygarlıklarını korumakta kararlıdırlar. Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahın geliştirilmesini amaçlarlar. Toplu savunma ve barış ile güvenliğin korunması için çabalarını birleştirmekte kararlıdırlar. Bundan dolayı bu Kuzey Atlantik Antlaşması’nı kabul etmişlerdir.”¹⁹¹

NATO’nun kuruluşuna Sovyetlerin tepkisi sert olmuştur. Sovyet Dışişleri Bakanı 1 Nisan 1949’da verdiği notada, paktın açıkça saldırgan bir karakter taşıdığı ve Postdam kararlarına aykırı olduğunu belirtmiştir.¹⁹² NATO’nun başlıca özelliği, Amerika Birleşik Devletleri’nin barış döneminde Avrupa ülkeleriyle imzaladığı ilk ittifak anlaşması olmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa devletlerinin ilişkilerine belirli bir düzen ve kurallar getirerek, iki blok arasında Soğuk Savaşın doruğa ulaşmasına neden olmuştur.

Türkiye 1945’den 1950’ye kadar olan dönemdeki Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında, NATO’ya girmek için çok çaba sarfetmiştir. Çünkü NATO’nun kuruluş amacının Sovyetlerden gelebilecek saldırılara karşı üye devletlerin kendilerini savunması olması münasebetiyle, Sovyet tehdidine Batı Avrupa’dan çok daha fazla maruz kaldığını düşünen Türkiye, bu pakta katılmayı kendinde hak görüyordu. Türkiye’nin ikinci düşüncesi ise Sovyetler Birliği’nin üs ve toprak talepleri nedeniyle İkinci Dünya Savaşının sonundan itibaren silah altında tuttuğu büyük orduyu terhis edememesinin Türkiye’yi ekonomik olarak çok fazla zorluyor olmasıydı.¹⁹³ Nitekim NATO kurulmadan önce, Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak Türkiye’nin, Amerika Birleşik Devletleri’nin müttefikten de öteye müttefiki sayılabılırsa de, Amerika Birleşik Devletleri açısından hukuken

---

¹⁹¹ <http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm>

¹⁹² Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.141.

¹⁹³ Melih Aktaş, *a.g.e.*, s.47.

mümkün olduğu takdirde, iki ülke ilişkilerini bir ittifakla daha etkili ve resmi bir biçimde somutlaştırmak istediğini belirtmiştir.¹⁹⁴ Türkiye'nin 1948'deki katılım isteği, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin ortaklaşa olarak Dışişleri Bakanlığına verdikleri memorandumla, Paktın sadece Kuzey Atlantik bölgesini kapsayan bir savunma sistemi olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir.¹⁹⁵ Türkiye ise buna binaen, eğer söz konusu pakta üyeliği mümkün olmayacaksa Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi içine alan bir Akdeniz güvenlik sistemi kurulmasını istese de, 1949 Şubatında İtalya ve Fransa'nın Cezayir'deki sömürgelerinin pakt dahiline alındığını öğrenmesiyle birlikte, Paktın sadece Kuzey Atlantik bölgesini kapsadığı savı ortadan kalkmış oldu.¹⁹⁶ Böylelikle Türkiye NATO üzerinde daha da yoğunlaşmış olacaktı. Çünkü Türkiye'nin teklif ettiği Akdeniz Savunma Paktı'na Amerika'nın Ortadoğu'daki çıkarlarına hizmet edebilmesi için Arap ülkelerini de içine alması gerekiyordu ki bu o zaman mümkün değildi.¹⁹⁷ Kuzey Atlantik bölgesini kapsadığı savı da ortadan kalktığı için Türkiye NATO üyeliği üzerine eğilmeyi uygun görmüştü. Türk Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, 12 Nisan 1949'da Washington'da Amerikalı muhatabı Acheson'a Türkiye'nin NATO dışında kalmış olmasının verdiği üzüntüyü belirterek, İtalya ve Cezayir'deki Fransız topraklarının pakta dâhil edilmiş olmasıyla birlikte, hem paktın Kuzey Atlantik bölgesini ilgilendirdiği savını çürüttüğü ve hem de, muhtemel bir Akdeniz Paktı projesinin kurulma şansının yok olduğunu söyledi. Buna ek olarak Necmeddin Sadak muhatabına, Amerika Birleşik Devletleri'nin eskisi kadar Türkiye'nin bölünmez bütünlüğüne önem verip vermediğini de sormuş, bunun üzerine Acheson Sadak'ı rahatlatıp Amerika'nın gözünde Türkiye'nin öneminin eskiden neyse şimdi de aynı olduğunu söylese de,¹⁹⁸ Türkiye sahip olduğu endişelerden kurtulamamıştır. Türkiye için sahip olduğu endişelerinden kurtulmanın tek çaresi NATO'ya resmen üye olmasıydı. Bundan dolayı Cumhuriyet Halk Partisi yönetimi 11 Mayıs

---

¹⁹⁴ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁹⁵ Melih Aktaş, *a.g.e.*, s.47.

¹⁹⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, s.68.

¹⁹⁷ *A.g.e.*, s.69.

¹⁹⁸ Melih Aktaş, *a.g.e.*, s. 47-48.

1950'de NATO'ya girmek için resmen müracaat etmiştir. Girme gerekçesinde üzerinde durduğu noktaları ise şunlar oluşturmaktaydı: Arap devletleri teknik olarak İsrail'le savaş halinde buldukları sürece Doğu Akdeniz Savunma Paketi kurulamaması, Arap Birliği'nin kendi arasında anlaşmazlıklara düşmesi, bu nedenle sözü geçen pakta bir blok olarak giremeyecek olmaları ve 1936 tarihli İngiliz- Mısır Antlaşmasının yerine geçecek bir çözüm yolu bulunmadıkça Mısır'ın İngiltere ile aynı savunma örgütüne girmesinin düşünülemeyecek olması.¹⁹⁹ Bu gerekçelere rağmen, Türkiye'nin müracaatı karara bağlanmamıştır.

Demokrat Parti'nin dış politika anlayışı ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilere bakışı ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin dış politika anlayışı ve Amerika ile olan ilişkilere bakışı arasında herhangi bir fark yoktur. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin bıraktığı yerden dış politikaya devam etmiştir. Demokrat Parti'nin dış politika anlayışının Cumhuriyet Halk Partisi'ninki ile aynı olmasını Demokrat Parti'nin 29 Mayıs 1950'de TBMM'de Adnan Menderes'in açıklamış olduğu seçim bildirisinden de anlıyoruz. Seçim bildirisinde şöyle denilmiştir:

“Bugün her hangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimî bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevî İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve iş birliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan, uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklâl ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olan dış siyasetimizin sulhçu mahiyeti bütün dünyaca malûmdur. Bu açık ve samimî siyasetimizin, coğrafi durumumuzun ehemmiyet ve nezaketi ve milletimizin en ağır şartlar altında dahi tebarüz eden yüksek ruhi kudreti itibariyle, demokrasi cephesi ve cihan sulhu için mühni bir amil olduğuna inanmaktayız. Truman Doktrini ve Marshall Yardımıyla bu sulhçu siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimî şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik

---

¹⁹⁹ Oral Sander, *a.g.e*, s.71.

Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir.”²⁰⁰

Buradan da anlaşılacağı üzere, dış politika bağlamında gerek Cumhuriyet Halk Partisi ve gerekse de Demokrat Parti arasında fazla fark yoktur. Demokrat Parti de Cumhuriyet Halk Partisi idaresi gibi NATO’ya girmek için bütün gücünü kullanmış ve 1950’deki Kore Savaşı NATO’ya girme yolunda Demokrat Parti’nin eline güçlü bir koz vermiştir.

II. Kore Savaşı

Kore, Uzakdoğu’daki Japon Denizi ile Sarı Deniz arasında uzanan bir yarımadadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan önce bu bölgede, Mançuko adıyla bilinen, Japonya’nın denetiminde olan bir kukla devlet bulunmakta idi. Japonya Çin’e saldırdıktan sonra ve İkinci Dünya Savaşı’na girince bölge bütünüyle Japon askerinin nüfuz alanına girdi. Savaş sonunda Japonya yenildiği için, Kore’nin siyasi statüsü konusunda Amerika ile Sovyetler arasında bir anlaşma olmayınca yarımada 38 derece Enlemin güneyinde de, 15 Ağustos 1950’de Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) ilan edildi. Kore’de bu gelişmeler olurken Çin’de de Çan Kay Şek rejimi devrilerek Mao’nun önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bir süre Kuzey ve Güney Kore’nin birleşmesi için, Birleşmiş Milletler nezrinde diplomatik çabalar sürdüyse de bir sonuç alınamadı.²⁰¹ Kore Asya’nın stratejik bölgesiydi. Bundan dolayı Amerika tarafından önemliydi. Birleşme bunun için önemseniyordu. Çünkü Kore, Asya’ya ayak basmak için bir trampelen durumunda idi. Güney Kore’de ve Japonya’da Amerika’nın egemenliği olduğu göz önüne alınınca Asya’da Amerika güçlü durumdaydı. Çin’in kurulması ve komünizmi seçmesi ile birlikte, Amerika’nın konumu tehlikeye düşmekteydi. Birleşme çabalarından netice alınamayınca ve Rusya’nın talimatı ile Kuzey’in

---

²⁰⁰ *Ayn Tarihi*, 198 (Mayıs 1950), s.60

²⁰¹ Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze) ...*, s.31-32.

Güney'e saldırması ile birlikte fitil ateşlenmiş oluyordu.²⁰² 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore 38. Enlemi geçerek Güney Kore'ye saldırdı. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu olayı, barışın çiğnenmesi ve bir saldırı eylemi olarak yorumlayıp bu duruma silahla karşı koymayı kararlaştırdı. Bu karar alındığı zaman Kuzey Kore orduları çoktan Başkent Seul'u alarak Naktong Irmağına kadar gelmişlerdi. Bu esnada General McArthur komutasındaki Birleşmiş Milletler gücü, Güney Kore'ye batı kıyılarından çıkarak Kuzey Kore ordusunu arkadan sararak ilerlemeye başladı.²⁰³ Kore'deki gelişmelerden dolayı Birleşmiş Milletlerin Kore'ye asker göndermesi üzerine, Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında, TBMM başkanı ve Genel Kurmay Başkanının da katıldığı bakanlar kurulu toplantısından sonra Kore'ye dörtbinbeşyüz asker gönderileceğini açıklamıştır.²⁰⁴ Hükümete göre, Kore'de ağır yükü taşıyacak olan Amerika Birleşik Devletleri'ne yardım eder durumda olmak Türkiye'nin NATO'ya alınması için o devletin desteğini sağlayabilirdi. Türk askerinin Kore'de elde edeceği başarı, Türkiye'nin Batı savunmasında aktif bir rol üstlenebileceğini gösterebilirdi. Türkiye'nin, Kore'ye asker göndermesine karar verdiği tarihlerde Türkiye'de bulunan Amerikan Senatörü Cain'in "Türkiye'nin Kore Harbine fiili surette yardımı Atlantik Paktına girmesini sağlayacaktır"²⁰⁵ şeklindeki açıklaması, zaten Kore'de Türkiye Amerika'nın yanında bulunursa NATO'ya girmesinin kolay olacağı inancını taşıyan Hükümetin savlarını güçlendirmiştir.

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesine karar vermesi üzerine Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 28 Haziran 1950 tarihli ve Birleşmiş Milletlere her türlü yardımda bulunulması ve Kuzey Kore makamlarına ise yardımda bulunmaktan kaçınmalarını isteyen telgrafına cevaben şöyle demiştir: "Birleşmiş Milletler Konseyinin, Kore'deki elim hadiselerle ilgili olarak yapmış olduğu teşebbüsleri, bozulan barışın iadesini ve açıkça tecavüze uğramış bir devletin egemenlik haklarının korunmasını sağlayacak ve bu suretle

²⁰² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.454.

²⁰³ Tefik Çavdar, *a.g.e.*, s.32.

²⁰⁴ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.573-576.

²⁰⁵ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları ...*, s.157.

dünya sulhunun ve milletler güvenliğinin kuvvetlenmesine en müessir bir surette hizmet edecek bir kararın ifadesini addeden Hükümetim adına ve 28 Haziran 1950 tarihli 8755 sayılı telgrafınızın ihtiva ettiği tavsiyeye cevap olarak, Zat-ı Devletlerine, Türkiye Cumhuriyetinin Birleşmiş Milletler Kurulunda bir üye olmak sıfatıyla deruhte eylemiş bulunduğu taahhütleri Şart hükümleri dahilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeğe amade olduğunu bildirmeğe musaraat eder ve bu vesile ile derin saygılarımı sunarım.”²⁰⁶

Dışişleri Bakanı'nın 30 Haziran tarihli telgrafına cevaben Genel Sekreter Trygve Lie Türkiye'nin yardım yapmasını tavsiye edip yardım yapacaksa Türkiye'nin yapacağı yardım hakkında bilgi isteyen bir telgraf göndermiştir. Genel Sekreter Lie telgrafında şöyle demektedir: “Güvenlik Konseyinin 27 Haziran 1950 tarihli 474 üncü toplantısında ittihaz etmiş olduğu karar üzerine nazarı dikkatinizi celbetmek isterim. Bu karar cenubi Kore'ye vaki silahlı tecavüzü püskürtmek ve bu bölgede devletlerarası sulh ve emniyeti tekrar tesis etmek için gereken yardımın Kore Cumhuriyetine sağlanmasını Birleşmiş Milletler üyesi devletlere tavsiye etmektedir. Hükümetiniz yardımda bulunmak durumunda olduğu takdirde, iş bu yardımın şekli hakkında bana en kısa müddet içinde bir cevap verebilerseniz, kararın tatbiki kolaylaşmış olur. Vereceğiniz cevabı Emniyet Konseyi'ne ve Kore Cumhuriyeti'ne bildireceğim.”²⁰⁷

Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Köprülü, aynı gün 1 Temmuz'da Genel Sekreter'e şu cevabı vermiştir: “29 Haziran Zat-ı Devletlerine bildirmekle müşerref olduğum üzere, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Birleşmiş Milletler şartından mütevellit taahhütlere sadıktır. Binaenaleyh Türkiye Hükümeti Güvenlik Konseyinin bu hususta alacağı kararlara tevfik-i harekete ve Konseyle temasa gelmeğe hazırdır.”²⁰⁸

Bakanlar Kurulu'nun 25 Temmuz 1950 tarihinde yapmış olduğu toplantıda Güney Kore'ye dörtbinbeşyüz kişilik bir askeri kuvvet gönderme kararı alınmıştır.

---

²⁰⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.182.

²⁰⁷ *A.g.e.*, s. 182.

²⁰⁸ *A.g.e.*, s.182.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne şu cevap gönderilmiştir: “Birleşmiş Milletler Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyinin kararlarına uymağı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkındaki yardım talebini mutazammın 25 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umum barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vazetmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrük olarak Kore’de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletlerin emrine vermeye karar vermiştir.”²⁰⁹

Nitekim Türkiye'nin Amerika'dan sonra Kore'ye ikinci birlik gönderen ülke olması, Amerika tarafından memnuniyetle karşılanmış ve bunun diğer Birleşmiş Milletler ülkelerine örnek teşkil etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunu General McArthur'un “... Bu tekliften mümkün olduğu kadar çabuk istifade etmenin yolunu bularak bunun diğer Birleşmiş Milletler üyelerinin de takip edecekleri bir misal teşkil etmesi ümit edilmektedir...”²¹⁰ şeklinde ki açıklamasından da anlayabiliriz.

Kore Savaşı'na katılmanın yurt içindeki yankılarına değinecek olursak şunları belirtebiliriz. Cumhuriyet Halk Partisi, asker gönderme kararını Meclis'e danışılmadan verilip alındığı için eleştirmiştir. Ama bu eleştiri özde değil sadece biçimdedir.²¹¹ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek, Kore Savaşı'na katılma kararının sadece iktidar partisi tarafından değil, iktidar ve muhalefetin birlikte alması gerektiğini vurgulamıştır. Kasım Gülek, bu fikrini Adnan Menderes ile paylaşmış, cevaben Menderes “bu işlerde karar vermek güç. Şimdi ben gidip İsmet Paşaya teklif edersem duyulur ve daha bunlar tecrübesiz; Eski tecrübelilerden akıl sormaya mecbur oldu” derler, bizim için iyi olmaz”²¹² yanıtını vermiştir. Kasım Gülek, Menderes'in belki haklı olabileceğini söylemiş ama kararın birlikte alınmamasını ise eleştirmekten geri kalmamıştır. Cumhuriyet

---

²⁰⁹ A.g.e, s.183.

²¹⁰ *Aynı Tarihi*, 200 (26 Temmuz 1950), s.100.

²¹¹ Tefik Çavdar, a.g.e, s.32.

²¹² Can Dündar-Mehmet Ali Birand-Bülent Çaplı, *Demirkırat ...*, s.63.

Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek'in bu konuda Mecliste yapmış olduğu bir konuşmasını Nihat Erim 27 Temmuz 1950'de *Ulus* gazetesindeki köşesinde şu şekilde belirtmiştir: “Neticeler, iyi veya kötü ne olursa olsun, her halde çok önemlidir. Memleket ve milletin hayatı bir meselesi üzerinde bulunulduğuna kimsenin şüphesi yoktur. Böyle bir kararı almadan önce, Demokrat Parti İktidarı muhalefetin mütalâasını sormak ihtiyaç ve vazifesinden kendisini müstağni saymıştır. 4500 Türk evladı vatan topraklarından binlerce kilometre uzaktaki bir cephede, Garp hareketlerine iştirak ettirilirken üç milyondan fazla vatandaşın, oyuna dayanan muhalefetle istişareye lüzum görülmemiş olması acıdır öyle zannediyoruz ki, böyle bir hareketin başka bir demokrat memlekette misali bulunamaz. Hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi'nin fikrini sormaktan neden kaçınmıştır. Hükümetin bundan da ağır hatası, Büyük Millet Meclisi'nden karar almamış olmasıdır. 4500 askerimizin yurt dışında bir çarpışmaya velev Birleşmiş Milletler adına da olsa, katılmasına Hükümet yalnız başına karar verebilir mi? Mesele Anayasa ve kanunlar bakımından inceden inceye tetkik ve tahlile muhtaçtır. Şahsi kanaatimizce Anayasa ve kanunlar bakımından Meclis kararı şarttır, işi sadece siyasi icaplar bakımından mütalâa etsek dahi, Büyük Meclis'in kararını almak gene lâzımdır.”²¹³

Bu itirazlara cevaben Başbakan Adnan Menderes de şunları kaydetmiştir: “Karar münasebetiyle yapılan tenkit ve hücumlar mevzua münhasır kalmamış olduğundan ve yapılan polemikler particilik gayreti ile memleket menfaatlerini rencide edecek hudutlara götürmüş bulunduğundan sözlerimin bir az mevzuu aşmış gibi görünmesini müsamaha ile karşılamanızı rica ederim. Evvelâ şurasını söyleyeyim ki, hükümetimizin almış olduğu karar bir harp kararı değildir, sulhu koruma teşebbüs ve kararıdır. Kanaatimizce bizim gibi diğer hürriyet sever milletlerin bu yolda alacakları kararlardır ki tecavüzler önlenabilir ve dünya sulhu korunabilir. Esasen Birleşmiş Milletler idealini samimiyetle benimsemiş olmak ta bu esasa inanmış olmak demektir. Dünyanın geçirdiği iki büyük harp ve son bir kaç senenin yaşanılan tecrübeleri ile sabit olmuştur ki memleketlerin istiklâl ve

---

²¹³ Nihat Erim, *Ulus*, 26 Temmuz 1950, *Aydın Tarihi*, 200 (Temmuz 1950), s.106-108.

mevcudiyetleri mutlaka kendi coğrafî hudutlarında müdafaa olunamaz. Sulhta ve harpte dünyaca bir kader birliğine varılmış olduğu bir devirde yaşamakta olduğumuz açık bir hakikattir. Kore'de bayrağımızın dalgalanması en idealist ve en realist gaye ve görüşlerin bir neticesi olacaktır.”²¹⁴ 6 Ağustos 1950’de *Milliyet* gazetesi yazarı Ali Naci Karacan’a vermiş olduğu başka bir demecinde ise: “Dünya barışının ancak kolektif emniyet tedbirlerini tatbika koyacak teşkilâtın işler halde olmasıyla sağlanabileceğine kaniiz. Bu itibarla kolektif emniyet tedbirlerinin felce uğramasını intaç edecek bir yol bizim politikamız olamaz”²¹⁵ demiştir. Bu konuşmalarında Menderes, hem savaşa katılmanın gerekliliğini belirtmiş ve hem de muhalefete yanıt vermiştir. Nitekim daha öncede belirttiğim gibi, Cumhuriyet Halk Partisi’de Kore Savaşı’na asker gönderilmesine özde karşı değildi. Sadece olayın biçimsel yönüne muhalefet etmişti. İsmet İnönü, daha sonraları politikasını değiştirip yani “anayasa’ya aykırı” politikasından vazgeçip iktidarla uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. İnönü Mecliste ki bir konuşmasında : “Dış meseleler üzerine esasen bizim memlekette fikir ve prensip ayrılığı yoktur. İttifakımıza, Birleşmiş Milletler idealine ve Amerikan dostluğuna bağlıyız”²¹⁶ şeklinde açıklama yaparak Kore Savaşı konusundaki tutumunu yumuşatmıştır.

Türkiye, Kore Savaşı devam ederken 1 Ağustos 1950’de, NATO’ya alınması için ikinci müracaatını da yapmıştır. Türkiye’nin Yunanistan ile yapmış olduğu bu müracaat, 1950 Eylül’ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye ve Yunanistan’ın Akdeniz’in savunma planlama işlemlerine katılmaya çağırılması kararlaştırılmıştır.²¹⁷ Bu karar, özellikle Amerikan Genelkurmay Başkanlığı’nın tavsiyesi üzerine alınmıştır. Amerikan Genel Kurmay Başkanlığı şunları kaydetmiştir: “Türkiye’nin ve Yunanistan’ın Kuzey Atlantik Anlaşması Organizasyonu’na tam üye olarak alınması Kuzey Atlantik Anlaşması düzenlemelerindeki belirgin gelişimi olumsuz yönde etkileyebilir. Diğer yandan Türkiye ve Yunanistan’ın kabulü Kuzey Atlantik

---

²¹⁴ *Ayın Tarihi*, 200 (25 Temmuz 1950), s. 69-74.

²¹⁵ Haluk Kılçık, *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri ve Makaleleri ...*, s.53.

²¹⁶ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.573-96.

²¹⁷ Oral Sander, *a.g.e.*, s.76.

Anlaşması Organizasyonu'nun Akdeniz ile Yakın-Ortadoğu'ya yönelik askeri planlama ve hareketlerini zaten yürürlükte olan Batı Avrupa'ya ilişkin olanlarla koordinasyonunu mümkün kılacaktır. Genel Kurmay Başkanlığı Kuzey Atlantik Anlaşması Organizasyonu'na Türk ve Yunan katılımından sağlanabilecek olası yararlarından faydalanabilmek ve aynı zamanda bu katılımın olası olumsuz sonuçlarını minimize edebilmek için bu iki ülkeye Kuzey Atlantik Anlaşması Organizasyonu'nda ortaklık statüsü vermeyi uygun görmektedir. Böyle bir statü Yunanistan ve Türkiye temsilcilerine Sovyet saldırısı karşısında koordine planlamaya katılma olanağı sağlayacaktır.”²¹⁸ Amerika'nın baskısıyla Türkiye ve Yunanistan'ın Akdeniz'in savunma projeleri işlemlerine çağrılması NATO üyeleri tarafından kabul edildiyse de, bu karar Türkiye'yi memnun etmemiştir.²¹⁹

Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan ülkelerin başında gelen ülkelere gelen İngiltere, Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile Amerika'nın dikkatini Doğu Akdeniz'e çevirdikten sonra, Ortadoğu'daki sömürgeciliğine hız vermişti. Bu devlet özellikle de Süveyş'ten çekilmek istememektedir. Mısır ise artık tam bağımsızlığına kavuşmak istiyor ve İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmesini istiyordu. İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmek istememesinin en önemli sebebi, oraya Sovyetlerin yerleşeceği korkusudur. Mısır ile İngiltere arasında bu tartışmalar devam ederken Türkiye'de NATO üyeliği için ısrar ediyordu. İngiltere ise kurdurmayı planladığı bir Ortadoğu Savunma Sisteminde Türkiye'nin önemli bir rol oynayacağını bildiği için bu ülkenin böyle bir kuruluştaki olmasını istiyordu.²²⁰ Türkiye ise NATO'ya girmenin kendisi için daha güvenli olduğunu kabul ettiğinden bu fikre soğuk bakmıştır.²²¹

Türkiye'nin NATO'ya alındıktan sonra İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyacak bir organizasyonda yer alacağını söylemesi ve bunun için çalışacağını belirtmesi, NATO'ya alım konusunda İngiltere'nin tutumunu

---

²¹⁸ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.67.

²¹⁹ Oral Sander, *a.g.e.*, s.76.

²²⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...*, s. 519-520

²²¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.519-520.

değiştirmesine neden olmuştur.²²² İngiltere'deki bu tutum değişikliği Amerika'yı da memnun etmiş ve esasında Türkiye'nin NATO'ya alınmasına taraftar olan Amerika Birleşik Devletleri'nin bu konuda yeni bir girişimde bulunmasına sebep teşkil etmiştir. Amerika'nın Türkiye'yi, NATO'da görmek istemesinin başka sebepleri de vardır. Bu sebepleri,²²³ Amerika'nın elinde olan silah üstünlüğünün 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin Atom bombasını patlatmasıyla sarsılması ve Amerika'nın bundan dolayı Sovyetler Birliği'ne karşı önlem alma ihtiyacı hissetmesi, 1950 yılında Sovyetler Birliği'nin Çin ile arasında ittifak anlaşması imzalaması, Amerika Birleşik Devletleri'ni çevreleme politikasının zayıf noktalarını gidermek durumunda bırakması, Kore Savaşının çıkmış olması Kominform'dan atılan Yugoslavya'ya Rusya'nın saldırma ihtimalini doğurdu. Bu saldırıya etkin cevap verebilmek içinse Amerika NATO'nun Güney Doğu kanadını güçlendirmeyi gerekli görmesi, olarak verebiliriz.

Yukarıda verilen üç neden Türkiye'yi şu şekilde etkilemiştir: Batı Avrupa'da bir Sovyet saldırısı meydana gelirse Amerika, Sovyetlerin teçhizat göndermesini engellemek için Sovyetler Birliği'nin silah fabrikalarını bombalayacaktı. Amerika'nın elindeki uçaklar orta menzilli uçaklar olduğundan Amerika'nın, Sovyetler'e yakın bir coğrafi yerde askeri üsse ihtiyacı vardı. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'den üs talep etti, ancak Türkiye'den sadece NATO'ya alınırsa gerekli üstleri verebileceği yanıtını aldı. ABD ise Türkiye'nin bu önkoşulunu üs ihtiyacı sebebiyle dikkate almak zorunda kaldı.²²⁴ Bundan dolayı Amerika Birleşik Devletleri, 15 Mayıs 1951'de diğer NATO üyelerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya tam üye olarak resmen alınmalarını teklif etmiştir.²²⁵ Söz konusu Amerikan teklifi birçok itirazla karşılaşmasına rağmen, Türkiye ve Yunanistan 17 Ekim 1951 tarihinde Londra'da yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında resmen NATO üyesi olarak kabul edilmiştir.

---

²²² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.520.

²²³ Melih Aktaş, *a.g.e.*, s.56-57.

²²⁴ Melih Aktaş, *a.g.e.*, s. 56-57.

²²⁵ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.229.

Kore Savaşı, Soğuk Savaş döneminde oluşan ilk ciddi sıcak savaş olmuştur. Kökenleri ise İkinci Dünya Savaşı sonucu 1945'te Japonya'nın teslim olmasına kadar uzanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki ilk anlaşmazlık yeri olmuştur. Bu anlaşmazlık her iki devletin Kore toprakları üzerinde kendilerine bağımlı devletler kurdurmaları ile belli bir süre kendisini göstermemiştir. Stali'nin emriyle Sovyet güdümündeki Kuzey Kore'nin Amerikan idaresindeki Güney Kore'ye saldırması, iki süper güç arasındaki anlaşmazlığı sıcak savaşa dönüştürmüştür. Türkiye ise, o devrin uluslararası yapısından dolayı İnönü döneminde kendisini Amerika'nın yanında tanımlamıştı. Bu politikaya uygun olarak Türkiye Kore Savaşı'na katılmıştı.

Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasından sonra NATO'ya girişi, Türk-Amerikan ilişkilerini çok olumlu etkilemiştir. Türkiye Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan Batı savunmasının en önemli mihenk taşı konumuna gelmiş ve Sovyetler'in Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek amacıyla bunu bölgesel paktlarla güçlendirme yoluna gitmek durumunda kalmıştır. NATO'ya giriş, Türkiye'nin dış politikası yanında stratejik düşüncelerini de büyük ölçüde etkilemiş, bu devlet Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya stratejisinin önemli bir unsuru haline gelmiştir.²²⁶

III. Ortadoğu'da Yapılmak İstenen Bölgesel Oluşumlar

A. Akdeniz Savunma Paktı

Hatırlanacağı üzere, NATO'ya Türkiye'nin ikinci başvurusundan sonra, Amerika Türkiye ile Yunanistan'ın bir Akdeniz Savunma Paktı içerisinde yer almasını istemiştir. Bu fikir Ortadoğu Komutanlığı projesini savunan İngiltere için makul gelmekteydi. Bu pakta, İngiltere, Yunanistan, İtalya, Mısır ve Türkiye'nin üye olması düşünülmüştür. Buradaki amaç, Kuzey Atlantik İttifakı'na yakın ama üye olmayan ülkelerle Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlamaktır. Fakat bu pakt hiç

---

²²⁶ Oral Sander, *a.g.e*, s.87.

bir zaman amacına ulaşamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, İngiltere ile Mısır'ın aynı bir organizasyon içerisinde yer alamayacak olmasıdır. Çünkü Mısır böyle bir oluşumun içerisine girerse Süveyş Kanalı'nın İngilizlerden alınması politikasından taviz vermiş olacaktır ki bu Mısır'ın kesinlikle istemeyeceği bir durumdu. İkincisi ise, Arap devletleri ile İsrail arasında ki huzursuzluktur. Burada Türkiye'nin, İsrail'i tanınması ve buna Arapların sert tepki göstermesini eklersek yine bu paktın amacına ulaşamaması için yeterli bir sebebi söylemiş oluruz. Çünkü İsrail'in varlığı, Araplara göre Batı'nın suçuydu. Arapların ve özellikle de Mısır'ın olmadığı bir Akdeniz Paktı mümkün olamayacağı için ve daha sonra Amerika'nın da bu paktın kurulmasına soğuk kalmasından dolayı, Türkiye, kendisi için daha önemli olan NATO üyeliği üzerinde durmuştur.²²⁷ Bundan dolayı söz konusu fikir amacına ulaşmadan gündemden düşmüştür.

B. Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command)

Arap dünyası, olası bir tehlikeyi İsrail'den beklediği için, Amerika'nın 1949 ve 1950 yılı başlarına kadar Sovyet yayılmacılığı konusundaki uyarılarını dikkate almayarak tarafsızlık politikasından vazgeçmemiştir.²²⁸ Tarafsızlık politikasını yeterli görmeyen Amerika, Ortadoğu'nun güvenliğini, kendi güvenliği ile bir gördüğünden, bölgeyi savunmak için tüm siyasi, ekonomik ve askeri gücünü kullanmayı bir politika olarak belirlemiştir.²²⁹ Bu politika çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri, bölgeyi herhangi bir Sovyet etkisinden korumak için, bölgeyle Sovyetler arasında görünmez bir duvar örmek istemiş ve Ortadoğu Komutanlığı fikrini ortaya atmıştır.

İngiltere'nin Ortadoğu'dan ve özellikle Süveyş Kanalı'ndan çıkmak istemeyişi, Amerika Birleşik Devletleri'nin fikrini benimsemesine ve Ortadoğu

---

²²⁷ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.548.

²²⁸ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası(1939'dan Günümüze Kadar) ...s.207.*

²²⁹ George McGhee, *a.g.e.*, s.20.

Komutanlığı kurulması yolunda mutabık kalmalarına sebep olmuştur.²³⁰

Hatırlanacağı gibi, 4 Nisan 1949'da NATO kurulduğu zaman, Türkiye'nin bu örgüte girebilmek için yapmış olduğu bütün başvurular neticesiz kalmıştı. Bundaki sebeplerden birisi de İngiltere'nin karşı çıkmasıydı. Bundaki en büyük etken ise, İngiltere'nin Süveyş Kanalını denetlemesi, Ürdün'de Arap Lejyonunu komuta etmesi, Irak'ta üslerinin bulunması, Basra Körfezi sahilleri ve Kıbrıs'ı elinde tutmasından dolayı Akdeniz ve Ortadoğu'yu kendi etki alanı içinde görmesidir. İngiltere bu etkiyi sağlamlaştırmak için daha önce Akdeniz Savunma Paketi üzerinde durmuş ama gerek Mısır'ın kabul etmemesi ve gerekse de Amerika'nın soğuk kalmasından dolayı bu proje hayata geçmemiştir. Bunun üzerine İngiltere, Ortadoğu'daki güvenlik politikasını, Mısır ile yapmış olduğu anlaşmalar çerçevesinde devam ettirmeye başlamıştır.

1950'de iktidara gelen ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapamadığı NATO üyeliğini gerçekleştirmek isteyen Demokrat Parti, NATO üyeliği için bir fırsat olarak gördüğü Kore Savaşı'na asker göndermişti. Hükümetin bu durumu Amerika'nın dikkatinden kaçmamış ve Türkiye'nin stratejik özelliği ve önemini artırmıştı. Nitekim Türkiye 1950 sonbaharında NATO Akdeniz Savunma toplantısına davet edilmiş fakat İngiltere'nin itirazları sürdüğü için hala üye olamamıştı. İngiltere Türkiye'nin, oluşturulmasını düşündüğü bir Ortadoğu Savunma örgütünde olmasını istiyordu. Önceden bölgesel pakt fikrine karşı olan Amerika, Kore Savaşı ile birlikte Sovyetler Birliği'nin yayılcılığından endişelenip İngiltere'nin tezine destek vermeye başladı.²³¹ Amerika'nın bu endişesinde Sovyetler Birliği'nin amacını bilmesi yatıyordu. Sovyetler Birliği'nin amacı; Ortadoğu'ya nüfuz edebilmek ve yapabilirse bölgedeki Batı nüfuzunu kırabilmek ve hatta yok etmektir. Bunu gerçekleştirmek için, ideolojik saplantılarını terk etmemekle birlikte bastırılmış, onun yerine siyasi, stratejik ve ekonomik olmak üzere uluslararası ilişkilerin klasik araçlarına müracaat etmeyi

---

²³⁰ Sayim Türkman, *a.g.e.*, s.227.

²³¹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.551.

tercih etmişti.²³² Mesela Sovyetler Irakta, direkt olarak bir komünizm propagandası yapmayıp, kişiler arasındaki zenginlik ve fakirlik ayrımını kullanarak bir sınıf farklılığı oluşturmak istemiştir. Aydın zümreye karşı, sosyal adaletten ve güvenlikten bahsedilerek, milli gelirden eşit pay çıkarılması gerektiği fikirlerini işleyerek kendi propagandasını yapmıştır. Batı'nın getirdiklerinden dolayı insanların fakirleştiğini ve kendi sistemlerinde herkesin eşit olacağı fikirlerini alenen değil de yavaş yavaş uygulamayı başlamıştır.²³³ Sovyetler Birliği'nin özellikle de Arap Ortadoğu'suna şirin gözükmek için onlardan ekonomik ve askeri desteğini esirgememesi ve bu şekilde propagandalar yapması, onun amacına ulaşmak için attığı başka bir adımdır.²³⁴ Tüm bu gelişmelerden dolayı Amerika, İngiltere'nin Ortadoğu'yu savunmak için ortaya çıkarmış olduğu Ortadoğu Komutanlığı projesini desteklemeye başlamıştır.

Türkiye ise İngiltere'nin kendisinden istediği karşısında, bu ülkeye rest çekerek Türkiye'nin ancak NATO'ya üyeliği ile birlikte, Ortadoğu Komutanlığı projesine destek vereceğini söyledi. Dolayısıyla İngiltere, Ortadoğu konusunda Türkiye'nin desteğini garanti ettikten sonra, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini kabul etmiştir. Böylelikle Ortadoğu Komutanlığı hayata geçmiş olacaktır.²³⁵

İngiltere ve Amerika, Ortadoğu Komutanlığı yapısının NATO'ya bağlı olmayan ama yakın ilişkileri olan bir örgüt olması konusunda anlaşmışlardır. İngiltere'nin en büyük gayesi, Mısır ile arasındaki gerginliği azaltmaktır. Böylelikle bölge ülkeleri ile arasını iyi tutarak onların, İngiltere'nin bölgedeki askeri üslerine ses çıkarmayacaklarını umuyordu. Türkiye bu bağlamda çok önemliydi. Çünkü Türkiye bölge ülkesi olduğundan dolayı, söz konusu organizasyonun Arapların gözünde "Batılı bir organizasyon" olma olasılığı engellenmiş olacaktır.²³⁶ Esasında Ortadoğu Komutanlığı Türkiye tarafından da önemsenmişti. 5 Ağustos 1951'de yapılan bir resmi bir bildiri de şöyle denilmekteydi: "Ortadoğu'yu hedef

---

²³² Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *Düşler ve Entrikalar (Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası) ...*, s.143.

²³³ Bekir Tümay, *Menderes Devri ...*, s.119.

²³⁴ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.143.

²³⁵ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.617-619.

²³⁶ *A.g.e.*, s.617-619.

tutan bir tecavüz hareketini bertaraf etmek ve bu bölgenin sulh ve emniyetini korumak umumî menfaat iktizasındandır. Bu maksatla bir Ortadoğu Komutanlığının tesisi lüzumlu görülmüştür. Esasen böyle bir Komutanlığın kurulmasındaki faydayı, prensip itibarı ile Hükümetimiz daha evvel teslim etmiş ve bu görüşünü ilgili devletlere bildirmiş bulunmaktadır. Bu temaslar, memleketimizin Atlantik camiasında kendilerine işbirliği yapacağı dost ve müttefik devletlerin salahiyyetli askerî erkânı ile daha yakından tanışmak ve tarafların düşüncelerini birbirlerine doğrudan doğruya anlatmalarına imkân vermek bakımlarından da bilhassa faydalı olmuş ve memleketimizin Atlantik Paktına girişinden mütevellit tatbikat meselelerinin halli mevzuunda çok ileri terakkiler kaydedilmiştir.”²³⁷ Yukarıda ki açıklamada bahsedilen tecavüz, olası bir Sovyet tecavüzüdür. Sovyet endişesi hiç bir zaman Türkiye'yi rahat bırakmamıştır. Bu endişeden ve tehditten Türkiye kendisini ve bölgesini korumak için, Batı eksenli organizasyonlara üye olmayı o devirde her vakit savunmuştur.

Ortadoğu Komutanlığı için, Türkiye'nin katılımı ne kadar önemliyse Mısır'ın katılımı da o kadar önemliydi. Mısır burada kilit konumdaydı. Mısır'da, İngiltere'yi Süveyş Kanalı'na hâkim kılan başta Ebu Sueyr olmak üzere askeri üstlerin korunması önemli bir zorunluluktu. Çünkü İkinci Dünya savaşının bitimi ile birlikte, bu üslerin varlığı, tartışılır duruma gelmişti. Bu nedenle İngiltere, savaşın bitimi ile birlikte Süveyş Kanalı'na kendisini hâkim kılan 1936 antlaşmasının yerini alacak bir formül düşünmüş ve ortaya Ortadoğu Komutanlığı çıkmıştır.²³⁸ Bu komutanlığın asıl amacına ulaşması için, Mısır'ın katılımı çok önemlidir.

13 Ekim 1951'de İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı'na katılması için Mısır'a davette bulunmuşlardır. İngiltere Mısır'a eşit ortaklık önermiştir. Katılması halinde 1936 Anlaşmasını yenilemeyeceğini ve Komutanlığın emrine verilecek askerlerden başka diğer askerleri Mısır topraklarından geri çekeceğini söylemiştir. Mısır Kabinesi, Orta-

---

²³⁷ *Ayn Tarihi*, 213 (5 Ağustos 1951), s.195.

²³⁸ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.144-45.

Doğu'nun savunması ve Sudan meselesi hakkında dört devlet tarafından yapılan teklifleri görüşmek amacıyla toplanmıştır. Nahas Paşa'nın başkanlığı altında toplanan Kabine, Parlâmentonun 16 Ekim 1951'de yapacağı toplantıda dörtlü notaya verilecek cevabı hazırlamıştır. Bu hususta demeçte bulunan Nahas Paşa, Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye Büyükelçilerine cevabı yarın verileceğini bildirmiştir.²³⁹ Daha sonra Mısır Dışişleri Bakanı Salâhaddin Paşa tarafından İngiltere, Türkiye, Birleşik Amerika ve Fransa Büyükelçilerine verilmiş olan Mısır cevabî notasında iki önemli nokta bulunmaktadır.

Bu noktalardan birincisi, İngiliz kuvvetleri Mısır ve Sudan'da buldukları müddetçe Mısır dört devlet tekliflerini ve İngiliz - Mısır anlaşmazlığı hakkında yapılacak diğer teklifleri müzakereyi reddedecektir. İkincisi ise, dört devlet teklifinin daha önce İngiltere tarafından bir İngiliz - Mısır müdafaa paktı hakkında yapılmış olan tekliflere benzemesi ve esasen Mısır'ın bu teklifleri o zaman reddetmiş bulunması bu sonuncunun da kabulüne imkân vermemiştir.²⁴⁰ Mısır'ın bu gerekçelerle Ortadoğu Komutanlığı'na katılmayı reddetmesi, Batı dünyasında endişe yaratmıştır.

C. Ortadoğu Savunma Örgütü (Middle East Defence Organization)

İngiltere, 18 Haziran 1952'de Amerika'ya verdiği bir muhtırada, "Komutanlık" yani MEC deyimi bırakılarak, "Savunma Örgütü" kavramına dönülmesini, yani MEDO şeklinin benimsenmesini teklif etmiş ve bu da Amerika tarafından kabul edilmiştir. Böylelikle konu bir askeri komutanlıktan çıkarılıp daha geniş kapsamlı ve siyasal nitelikli bir savunma örgütü sistemine dönüştürülmekteydi.²⁴¹

Türkiye'nin MEDO konusundaki görüşlerine baktığımızda Türkiye, Mısır dışında başka Arap ülkelerine çağrı yapılması gerektiğini vurguluyordu.

²³⁹ *Ayn Tarihi*, 215 (13 Ekim 1951), s.17.

²⁴⁰ *Ayn Tarihi*, 215 (16 Ekim 1951), s.159.

²⁴¹ Fahir Aramaoğlu, "Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına", *Belleten ...*, s.201.

Türkiye'ye göre MEDO'ya bütün Arapların katılması beklenebilir ama Araplar şu an katılmasa bile, MEDO kurulmalıydı ve Araplara karşı parçalanma taktiği uygulanmalıydı. Mısır'ın katılmasının iyi olacağını söyleyen Başbakan Menderes, Mısır katılmadıysa bile diğer Arap ülkeleriyle ve özellikle Irak ve Ürdün ile görüşülüp bu ülkelerin katılımının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Menderes bu durumu, "Dükkân" ve "Müşteri" olayına benzetmiş ve Irak'ı umut vadeden müşteri olarak tanımlamıştır. Menderes, Iraklıların olası bir Sovyet saldırısında, diğer Arap ülkelerine karşı daha fazla duyarlı olduklarını savunmuştur. Bunlar İngiltere tarafından olumlu karşılanırsa da Amerika, Mısır olmadan böyle bir girişimin olumsuz sonuçlanacağını savunmuştur.²⁴²

Amerika, MEDO'ya Mısır'ın desteğini sağlamak için yeni bir politika geliştirme yoluna gitmiştir. Bu politikaya göre, Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerine askeri ve ekonomik yardımı, bunların MEDO'ya katılmasını sağlamak için, bir koz olarak kullanacaktı. Buna paralel olarak da Washington, Mısır'a ağırlık vermeye başlamış ve MEDO'yu Mısır'sız gerçekleştirme yoluna gitmemiştir. Amerika'nın bütün girişimlerine rağmen Mısır, MEDO'ya girmeyi kabul etmemiştir. Mısır'ın bu tür organizasyonlara girmek istememesinin nedeni ise Amerika Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin, 1952 Mısır Devriminden hemen önce, 1952 Temmuz'unda bölgeye yaptığı bir gezi sonucu hazırladığı bir raporda verilmişti. Söz konusu rapora göre, İngiltere, Amerika ve Türkiye'nin, Ortadoğu'daki prestiji çok sarsılmıştır ve Türkiye, bir Ortadoğu ve Asya devleti gibi hareket etmek yerine, Avrupa ve NATO'ya çok bağlanmış olmakla itham edilmekteydi. İngiltere ise hala sömürgecilik peşinde koştuğu için ve Amerika'da, bu devletle İsrail'i desteklediği için kınanmaktaydı.²⁴³ Nitekim Mısır'ın kendi yapmış olduğu ve MEDO'ya girmemesinin gerekçelerini anlatan açıklaması, bu raporu doğrular nitelikte olmuştur. Mısır'ın söz konusu açıklamasına göre, Arap dünyası için tehdit Sovyetlerden değil, İsrail'den geliyordu. Batılılarla siyasi bir pakt yapılırsa, daha yeni bağımsızlıklarına kavuşmuş Arap devletlerinin eli kolu

---

²⁴² İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paketi", *Belleten* ..., s. 181. ; Baskın Oran, *a.g.e*, s.617-619. ;

Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.s*, 164.

²⁴³ Fahir Armaoğlu, *a.g.m*, s.201.

bağlanmış olacaktı.²⁴⁴ Mısır bu gerekçelerle MEDO'ya katılmayı reddetmiş ve böylelikle Amerika Birleşik Devletleri ise, hareket noktası Mısır olan bir Ortadoğu Savunma Sisteminden vazgeçmeleri gerektiğini anlamıştır.²⁴⁵

---

²⁴⁴ İsmail Soysal, *a.g.m.*, s. 181.

²⁴⁵ *A.g.m.*, s.181.

V. BÖLÜM

BAĞDAT PAKTI, TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Önceden de belirtildiği gibi Türkiye'nin, NATO'ya katılması söz konusu olduğu zaman karşısına çıkan en önemli güçlük, Ortadoğu'nun savunulması sorunuydu. Çünkü en büyük itirazı gösteren İngiltere, Türkiye'yi bir Ortadoğu savunma sistemine sokmak için bu devletin NATO'ya alınmasını istemiyordu. Ancak Kore Savaşının çıkmasından sonra Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'yi bu fikrinden dolayı vazgeçirmiştir. Tabii Türkiye'de Ortadoğu'da aktif bir rol oynayacağı sözünü de verdikten sonra NATO'ya alınmıştır. Kore Savaşı'nın, Ortadoğu ve Türkiye bakımından birinci etkisi, Türkiye'nin NATO'ya alınması olmuşsa da ikinci etkisi, Uzakdoğu'da saldırılara kalkışan Sovyetler Birliği'nin, başka bölgelere de gelebilir korkusuyla Amerika Birleşik Devletleri'nin, Balkanlar ve Ortadoğu ile yakından ilgilenmesi olmuştur.²⁴⁶ Bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği birbirlerine tahammül etmiş, her biri silah ve kuvvet bakımından diğerinden geri kalmamak için mücadele etmiştir. Böyle bir mücadelenin sürdüğü dönemde, Türkiye gibi küçük devletlerin, hudutlarını mümkün olduğu ölçüde daha fazla güvenlik altına almaları gerekmiştir.²⁴⁷

1953 yılının ilk günlerinden itibaren Amerika'nın Ortadoğu politikasında ciddi bir değişme olmuştur.²⁴⁸ Önceden de değinildiği gibi Sovyetler Birliği'nin kontrolü altında olan Kuzey Kore'nin, Amerika Birleşik Devletleri koruması altında olan Güney Kore'ye saldırması, Soğuk Savaş'ın ilk ciddi sıcak eylemini oluşturmuş ve iki süper gücü karşı karşıya getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin bu savaşın ilk adımını atması ve bu konuda izlemiş olduğu politika ve Süveyş Kanalı gibi, Batı Avrupa'nın Uzakdoğu'ya açılması için önemli olan stratejik yerlerin

²⁴⁶ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.269.

²⁴⁷ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.354.

²⁴⁸ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.111.

Ortadoğu'da olması, Sovyetler'in İran'ın içişlerine karışması, Mısır ile Suriye kanalı ile bölgeye müdahalelerde bulunmaya çalışması, Sovyetlerin Kore'den sonra bütün ilgisini bu bölgeye çevireceğinin işaretlerini vermiş oluyordu. Bu yüzden Ortadoğu'nun önemi Amerika Birleşik Devletleri açısından artmıştı.²⁴⁹

İngilizlerin ortaya attığı ve öncülük ettiği projelerin amacına ulaşamaması ve Ortadoğu'nun taşımış olduğu stratejik özelliği ve petrol kaynaklarının Amerika Birleşik Devletleri açısından taşıdığı önemin gittikçe artması, Amerikalı yetkililerin Ortadoğu'nun savunması konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliği ele alması gerektiğini düşünmeye başlamalarına sebebiyet vermiştir.²⁵⁰ Bu dönemdeki Amerikan yaklaşımında George Cannan tarafından geliştirilen ve Rusya'nın etrafını çevrelemeyi hedefleyen yani onu görünmez bir duvar içine hapsedmeyi amaçlayan “Çevreleme” politikası büyük yer tutmaktaydı. Amerikalılar, Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılması olasılığına karşı, Sovyetlerin Ortadoğulu komşularını, Batı tarafından desteklenen bir savunma örgütü içerisine almayı kararlaştırdılar. Güney Doğu Asya Anlaşması Örgütü kurulduktan sonra Sovyetleri çevreleme açısından aradaki tek boşluk Türkiye ile Pakistan arasında kalmıştı. Bağdat Paktı bu boşluğun doldurulması için en ideal yol olmuştur.²⁵¹ Diğer bir deyişle Balkan Paktı, NATO'nun güney cephesini İtalya ile birleştirmişti. Türkiye'de kesilen bu cepheyi SEATO ile birleştirmek için Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile birlikte İran ve Pakistan'ı da yanına alarak yeni bir oluşum içine girmiş ve böylelikle Bağdat Paktı oluşmuştu.²⁵²

Türkiye'nin, İnönü döneminde temelleri atılan bölgesel politikalara yöneldiği, Menderes'in 24 Mayıs 1954'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde “Dünya sulhunu ve medeniyetini tehdit eden umumi tehlike karşısında, bunu karşılayacak kudrette ve gediksiz bir emniyet sistemi veya birbirini tamamlayacak emniyet sistemleri kurmak, sulh ve hürriyet aşığı bütün milletler

---

²⁴⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları ...*, s.116-117.

²⁵⁰ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.111.

²⁵¹ *A.g.e.*, s.111.

²⁵² Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.354.

gibi bizimde başlıca gayemizdir”²⁵³ sözlerinden de anlaşılmaktadır. Türkiye söz konusu amacı gerçekleştirmek için Bağdat Paktı’nı fırsat olarak görmüştür. Bağdat Paktı gibi organizasyonlara katılmanın veya kurulmasına önayak olmanın Türkiye açısından diğer önemli bir sebebi ise Türkiye’nin, Demokrat Parti iktidarının başlatmış olduğu ekonomik kalkınma hareketlerinin başarılı olması için kredilere ihtiyacı olması ve bu kredileri ise Amerika’dan almayı düşünmüş olmasıdır.²⁵⁴ Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’daki etkinliğinin kırılması için komünizm tehdidi altında olan Ortadoğu devletlerine ekonomik yardım yapmaya karar vermişti.²⁵⁵ Eğer böyle bir organizasyonun içerisine girerek Türkiye, başarılı olduğunu yani bölgede güçlü bir ülke olduğunu kanıtlarsa, Amerika’dan kolaylıkla kredi alabileceğini düşünmüştür. Türkiye, Amerikan çıkarlarına uygun bir şekilde hareket etmek durumunda olacağından dolayı, almış olacağı kredileri de bu şekilde ödeyebileceğini düşünmüştür.²⁵⁶ Türkiye böylelikle hem ekonomik kalkınması için gerekli kaynağı sağlamış olacak ve hem de 1945’ten beri karşı karşıya olduğu ve güvenliği için tehdit olarak algıladığı Sovyetler karşısında kendi güvenliğini sağlamış olacaktır.

Ortadoğu’ya karşı Amerika’nın benimsediği yeni politika Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in, 9 ile 29 Mayıs 1953 tarihleri arasında Ortadoğu ülkelerine yapmış olduğu ziyaretten sonra tam bir netliğe kavuşacaktır. Ortadoğu’nun savunulması için yeni bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini savunan Amerikalı Bakan, bu amacına ulaşmak ve bölgenin nabzını tutmak için söz konusu tarihler arasında Mısır, İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan, Hindistan, Pakistan, Türkiye ve Libya’ya gezi programı düzenlemiştir.²⁵⁷

Türkiye’nin tutumu bilindiği için gezi programında olmamasına rağmen Dulles, Başbakan Adnan Menderes’in daveti üzerine 25 Mayıs’ta Ankara’ya

²⁵³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP21.htm>

²⁵⁴ Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.163.

²⁵⁵ Halis Çevik, *a.g.e.*, s.285.

²⁵⁶ Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.163.

²⁵⁷ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.111.

gelmiştir. Menderes, ona öncelikle dünyayı nasıl gördüklerini anlatmıştır. Yerkürenin Sovyetler, Bağlantısızlar ve Komünizme karşı olan ülkeler olarak üçe bölündüğünü: Moskova'nın ikinci grup üzerinde bile kontrolü olmasına rağmen, Batı'nın birlikten yoksun olduğunu anlatmıştır. Mısır'ın desteğini önemseyen Dulles'a, Ortadoğu savunması için önce "Araplar arası" bir sistem düşüncesinin bir türlü gerçekleşmediğini, yakın vadede olmayacağı ve bundan sonra yöntemin, Türkiye'yi bu düzenin "belkemiği" olarak kabul edip, onun etrafında bir örgütün şekillenebileceğini Amerikalı bakana aktarmıştır. Aslında Dulles, Menderes'e katılıyordu ama Mısır'ın katılımı konusunda biraz daha iyimserdir²⁵⁸.

Amerika Birleşik Devletleri Bakanı John Foster Dulles, Ortadoğu gezisinden döndükten sonra 1 Haziran 1953 tarihinde gezisi hakkında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower'e rapor sunmuştur. Söz konusu raporunda Foster Dulles, "Ortadoğu Savunma Teşkilatı, yakın bir iş olmaktan ziyade geleceğe ait bir ihtimaldir. Arap memleketlerinin çoğu İsrail, İngiltere veya Fransa ile olan anlaşmazlıklarıyla o derece meşguller ki Sovyet Komünizmine pek az önem veriyorlardı. Bununla beraber Sovyetler Birliği'ne yakın olan kuzey seddi ülkeleri bu tehlikenin farkında görünüyorlar. Bir ortak güvenlik sisteminin kurulması isteği, pek kuvvetli olmamakla beraber mevcuttur. Fakat böyle bir sistemin dışarıdan zorla kabul ettirilmesi mümkün değildir. Aynı tehlikeyi hissederek ve ortak bir kader duygusuyla hareket etmek suretiyle bunu bölge devletleri bizzat kendileri gerçekleştirmelidirler. Böyle bir güvenlik birliğinin resmen kurulmasını beklerken, kuvvetlerini birbirlerine veya Batı'ya karşı değil de bütün hür insanlara yönelen ortak tehlikeye mukavemet etmek üzere kullanmaları gerek ülkelere ABD yardımıda bulunabilir,"²⁵⁹ diyerek izlenimlerini açıklamıştır.

Foster Dulles'ın ziyaretleri sonucunda edindiği izlenimleri anlatan raporunu üç aşamada yorumlamak mümkündür. Dulles'ın raporunda vermek

---

²⁵⁸ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.165-66.; Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.204 ve 219.

²⁵⁹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.52.

istediği ilk mesaj, bölgesel bir savunma teşkilatının kaynağını her şeyden önce bölge ülkeleri ve halklarından alması olduğudur.²⁶⁰ Eğer bölge ülkeleri, kurulacak herhangi bir oluşumun içerisinde yer almayacak olurlarsa kurulması düşünülen herhangi bir oluşumunun amacına ulaşmadan başarısızlıkla sonuçlanacağı muhtemeldir. Dulles'in vermek istediği ikinci mesaj ise Ortadoğu halkları ve hükümetlerinin, kendilerini doğrudan doğruya batılı bir savunma örgütü içerisinde görmek istememiş olmalarıdır.²⁶¹ Çünkü Arap ülkeleri, Sovyetler Birliği'nden kendilerine gelecek herhangi bir tehdit beklememişlerdir. Araplar, uzun yıllar bağımsızlıkları için mücadele ettikleri ve İsrail'in kurulmasının da baş sorumlusu olarak gördükleri Batı'ya olumlu yaklaşmamışlardır.²⁶² Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı'nın hazırlamış olduğu raporunda vermek istediği üçüncü önemli mesaj ise Kuzey kuşak devletlerinin, Sovyet tehdidinden endişe duymuş olmalarıdır.²⁶³ Endişe duyanların başında ise Türkiye ve Pakistan gelmiştir.

Türkiye ile ilişkilerinde Pakistan'ın özel bir yeri olmuştur. Pakistan'ın Ankara açısından tarihi nedenlerle “en ziyade itimada mazhar ülke” olarak Ortadoğu'daki savunma amaçlı bir güvenlik planlamasında desteğini sağlamak çok kolaydı. Zaten jeopolitik parametreler ışığında Pakistan, Ortadoğu'nun en doğu kapısı ve Rusya hinterlandını Asya'dan kuşatacak çemberin, Hindistan'ın siyasi konumu göz önüne alınırsa en vurucu yerindeydi.²⁶⁴ Kaldı ki Pakistan'ın, Hindistan ile Keşmir sorunu yüzünden ilişkileri çok kötüydü. Bu yüzden savunmasını güçlendirmek amacı ile kendisini Batılı devletlere bağlamak istiyordu. Pakistan'ın, Ortadoğu savunması yönündeki bir organizasyona katılmak istemesi Sovyetlerin tehlikesinden çok bu sebepten dolayı olmuştur.²⁶⁵ İki taraflı bir savunma düzenlemesi yapılması için Türkiye-Pakistan ilişkileri, Aralık

---

²⁶⁰ Mehmet Gönübol, *a.g.e.s.* 270.

²⁶¹ Mehmet Gönübol, *a.g.e.s.* 270.

²⁶² Ömer Kürçüoğlu, *a.g.e.* s.75.

²⁶³ Mehmet Gönübol, *a.g.e.s.* 270.

²⁶⁴ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.* s168-69.

²⁶⁵ Mehmet Gönübol, *a.g.e.s.* 270.

1953'de başlamış ve ABD'nin desteği ile devam etmiştir.²⁶⁶

Türkiye ve Pakistan hükümetleri, 19 Şubat 1954'de bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride iki devlet arasındaki 26 Ağustos 1951 tarihli dostluk anlaşmasına değinildikten sonra şöyle denilmiştir: “Pakistan ile Türkiye arasındaki dostluk anlaşmasının ruhuna uygun olarak her iki hükümet siyasi, iktisadi ve kültürel sahalardaki ilişki ve dostane işbirliğine varmak ve aynı zamanda, kendi menfaatleri için olduğu kadar bütün barışsever milletlerin menfaatleri içinde barış ve emniyetin kuvvetlenmesi emrinde gereken yolları tetkik etmek hususunda mutabık kalmışlardır.²⁶⁷” İki devletin yayınladığı bu bildiriden sonraki aşama ise 2 Nisan 1954'de Pakistan'ın Karachi kentinde, Pakistan Dışişleri Bakanı Muhammed Zafirullah Han ile Türkiye'nin İslamabad Büyükelçisi Selahattin Refet Arel arasında “Dostluk ve Güvenlik İşbirliği” Anlaşmasının imzalanması olmuştur. Karachi Anlaşması²⁶⁸ olarak da bilinen bu antlaşmanın giriş bölümünde Türkiye ve Pakistan'ın BM amaçlarına ve prensiplerine olan bağlılıkları teyit edilmiş ve söz konusu antlaşmanın imzalanmasının amacı “Aralarında teyemmünen mevcut samimî dostluktan doğan daha geniş işbirliğinden faydalanmak arzusu ile mütehallî olarak memleketlerinin refahının ve emniyetinin, aralarında, bu gayelerin tahakkukuna matuf şekilde, her sahada, istişare ve işbirliği yapmalarını âmir bulunduğunu takdir ederek, böyle bir işbirliğinin bütün sulhsever milletlerin ve bilhassa bu milletlerden âkit tarafların bölgesinde bulunanların da menfaatlerine uygun olacağına ve bin netice, tecezzi kabul etmeyen sulh ve emniyetin sağlanmasına hizmet edeceğine kani bulunarak, aralarında işbu dostane işbirliği antlaşmasının akdine karar vermişler... dir,”²⁶⁹ şeklinde açıklanmıştır. Anlaşmanın maddelerine özetle baktığımızda:

Birinci Madde'de, antlaşmaya taraf olan devletlerin birbirlerinin

---

²⁶⁶ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.113.

²⁶⁷ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.271.

²⁶⁸ B.k.z, Anlaşmanın tam metni için, Ek 5, s.187.

²⁶⁹ *Ayın Tarihi*, “Türkiye- Pakistan İşbirliği Anlaşması”, 245 (2 Nisan 1954), s.35-37.

içişlerine karışmayacağı ve her birinin aleyhine olacak herhangi bir organizasyona katılmayacakları vurgulanmıştır. İkinci Madde’de taraf devletlerin birbirlerini ilgilendirecek olaylarda ortak hareket etmeleri vurgulanmıştır. Üçüncü Madde’de taraf devletlerin kültür alanında kurmuş oldukları işbirliğinin gerekirse ekonomik ve teknik alanlarda da kuracağından bahsedilmiştir.²⁷⁰ Dördüncü Madde ise savunma işleriyle ilgilidir. Söz konusu maddede savunma işleriyle ilgili, teknik deneyim ve gelişmelerde bilgi alış verişi, silah ve mühimmat yapımında ve alışverişinde yardımlaşma dışarıdan kendilerine karşı kışkırtılmadıkları bir saldırı olursa Birleşmiş Milletlerin 51. Madde’sine uygun biçimde nasıl ve ne ölçüde işbirliği yapabileceklerinin incelenmesi ve saptanması öngörülmüştür.²⁷¹ Beşinci Madde’de taraf devletlerin diğer devletler ile yapacakları taahhütlerin, antlaşma hükümlerine ters düşmeyeceği garantisinden bahsedilmiştir. Altıncı Madde, taraf devletler haricindeki başka bir devletin, antlaşma hükümlerini kabul etmek şartıyla antlaşmaya taraf olabileceği ile alakalıdır. Son madde ise ileride bir anlaşmazlık çıkması durumunda İngilizce metninin esas alınacağı ve ne zaman yürürlüğe gireceği konusunu içermiştir.²⁷²

Yukarıda metni özet olarak verilen Karachi Anlaşması, tam anlamı ile askeri bir ittifak niteliği taşımamaktadır. Ama bu antlaşma, taraflardan birinin tahrik olmaksızın bir dış saldırıya maruz kalması durumunda tarafların kolektif savunma için gerekli olan işbirliğinin kapsamı ve araçları konusunda aralarında görüşmeler yapılacağını öngörmektedir. Bu antlaşmanın bir diğer önemli yönü ise Altıncı Madde’de vurgulandığı gibi diğer devletlerin katılımına açık olmasıdır.²⁷³

Eğer Altıncı Madde’ye dikkat edilirse bu antlaşmanın asıl amacını belirten bir madde olduğu anlaşılır. Nitekim Türkiye-Pakistan antlaşmasının en

---

²⁷⁰ *A.g.b*, 245 (2 Nisan 1954), s.35-34.

²⁷¹ İsmail Soysal, *a.g.m*, s.187.

²⁷² *Aynı Tarihi*, “Türkiye-Pakistan İşbirliği Anlaşması”, 245 (2 Nisan 1954), s. 35-34.

²⁷³ Nasuh Uslu, *a.g.e*, 113.

önemli amacı diğer Ortadoğu devletlerinin de katılacakları genel bir savunma örgütünün kurulmasıdır. Altıncı Madde bunun en açık delilidir. Bu konuda Dışişleri Bakanı Fuat Köprülünün Ajans France Press'e yapmış olduğu açıklama bu konuya işaret etmektedir. Fuat Köprülü bu açıklamasında şöyle demiştir: “Şimdi Türkiye-Pakistan anlaşmasının metninin neşredilmiş olması üzerine herkes bu anlaşmanın, onun gayelerine hizmeti samimiyetle arzu eden bütün memleketlerin iltihakına açık olduğunu müşahede edebilecektir. Bu iltihak hükmü başlı başına Ortadoğu memleketlerine bir nevi açık davet teşkil etmektedir. Buna Ortadoğu'nun menfaatine uygun bir şekilde cevap verilmesini temenni ederiz...”²⁷⁴ Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Türkiye bu ittifaka, Ortadoğu devletlerinin katılmasını arzulamıştır. Zaten bu anlaşma, Bağdat Paktı'na giden yolun ilk fiili basamağını oluşturmuştur. Böylelikle Amerika'nın uygulamayı planladığı “Çevreleme” politikasının Ortadoğu ayağının ilk basamağına adım atılmış olunuyordu.

Irak, İran'ın başına gelenlerin kendi başına gelmesini istememiştir.²⁷⁵ 1951-54 yılları arasında İngiltere ile İran'ı çatışma durumuna sokan ve Sovyetlerin İran'ın içişlerine karışmasını sağlayan konu İngiliz- İran petrol anlaşmazlığı olmuştur. İran petroleri 20. yy başından beri “Anglo-Iranian Oil Company” isimli bir İngiliz şirket tarafından yönetilmiştir. Musaddık liderliğindeki “Milli Cephe” adlı siyasi grup, şirketin İran'a az para verdiği gerekçesiyle petrolerin millileştirme kampanyasını başlatmıştı. Musaddık'ın bu politikası, daha çok Komünist Tudeh partisi tarafından desteklenmişti. Musaddık, 1951'de petrolerin millileştirildiğini kabul eden bir kanunu meclisten geçirmiş ve 1952'deki seçimlerde ise kendi partisi olan Milli Cephe ile Komünist Tudeh partisi mecliste çoğunluğu ele geçirmişlerdi. 1953'de İran Şahı'nın tahttan feragat ettirilmesi ile birlikte Amerika ve İngiliz kontrolü İran üzerinde azalmış ve Rusya kaynaklı komünistlerin kontrolü artmıştı.²⁷⁶ Bu gelişmeler Irak'ta rahatsızlık yaratmış ve Irak, İran'da olduğu gibi ne Rus kontrolünü ve ne de Musaddıkvari

²⁷⁴ Mehmet Gönübol, *a.g.e.s.*272-73.

²⁷⁵ Nasuh Uslu, *a.g.e.s.*113.

²⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.116.

bir yönetimi istememiştir. Irak'ın ana geliri petroldendi ama bu Irak için yeterli olmamıştır. Bu fonlarla iktisadi ve askeri gelişmesini sağlayamamış ve bundan dolayı İngiltere'nin desteğine bağımlı kalmıştı. Bundan dolayı 1930'da İngiltere ile bir anlaşma imzalamış ve Londra'ya özel imtiyazlar vermişti. Bazı çevrelerce ülkenin kiralanması anlamına gelen bu imtiyazlar, Irak halkı tarafından da olumsuz karşılanmıştı. 1957'de müddeti dolacak bu anlaşmanın yenilenmesi Irak milliyetçilerinin tepkisinden korkulduğu için yenilenemiyordu. Bu ortam monarşinin itibarını zedelemişti. Irak'ın muhafazakâr yönetimi Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye ilgisini keşfetmiş, Birleşmiş Milletler'in şemsiyesi altında bir Batı korumacılığına ihtiyaç duymuştur²⁷⁷. Bundan dolayı Irak Başbakanı Nuri El-Said Batı devletleriyle bir askeri ittifak kurmak durumunda kalmış ve Irak'ın Sovyetler Birliği'ne yakın olduğu için böyle bir yola başvurmakta haklı olduğunu düşünmüştür. Mısır'ın Ulusal Rehberlik Bakanı Salah Salim, Bağdat ziyaretinin ardından Irak Başbakanı Nuri El-Said Kahire'yi ziyaret etti. Buradaki görüşmeler esnasında Mısır Devlet Başkanı Albay Cemal Abdül-Nasır, Mısır'ın Batılıların öncülük ettiği bir ittifaka katılmasının söz konusu olamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Irak Başbakanı ise Arap Birliği Güvenlik Paktının Batıyla ilişkilendirilmesi ve bir savunma paktı için temel olarak kullanılması üzerinde durmuştu.²⁷⁸

1954 Eylül ayının sonunda Nuri El-Said İstanbul'a uğrayarak Başbakan Adnan Menderes ile görüşmüştü. Bu görüşmede, Türkiye ile Irak kendi güvenliklerini sağlamak için komşularıyla işbirliği yapmaları gerektiğini kabul etmişler, bölgedeki güvenlik gruplaşmasına Mısır'ın da dâhil edilmesi için çaba gösterme ve Suriye, İran ve Pakistan devletleriyle temas kurma kararı almışlardır. Bu görüşmeden sonra, Menderes de 6 ile 12 Ocak 1955 tarihleri arasında görüşmelerde bulunmak üzere Bağdat'a gitmiştir.²⁷⁹ Görüşmeler esnasında 13 Ocak 1955'te bir bildiri yayınlanmıştır. Kamuoyuna ilan edilen ve

---

²⁷⁷ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.169.

²⁷⁸ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.113.

²⁷⁹ *A.g.e.*, s.114.

“Bağdat Bildirisi” olarak bilinen bildiride, 1954 Ekim ayında İstanbul toplantısında açıklandığı gibi Ortadoğu’nun istikrar ve güvenliği için işbirliği düşüncesinden hareketle ve söz konusu işbirliğini genişletmek üzere iki devlet arasında bir antlaşma imzalanmasına karar verildiği belirtilmekte ve şöyle denilmektedir: “Yapılacak antlaşma, Birleşmiş Milletler Anayasası’nın 51. Madde’sinde belirtilmiş olan meşru savunma hakkına dayanarak gerek bu bölgede gerek bu bölge dışından yani her nereden gelirse gelsin akit taraflara yöneltilecek saldırılara birlikte karşı konulması için aralarında işbirliği yükümlülüğünü içerecektir. Anlaşmaya vakit geçirmeden kesin biçimi verilecek ve hemen imzalanacaktır. Türkiye ile Irak hükümetleri, Ortadoğu’da Birleşmiş Milletler Antlaşmasının ilkelerine ve bu ilkelere dayanılarak alınmış kararlara uygun olarak istikrarın kurulmasına ve ne biçimde ortaya çıkarsa çıksın saldırı niyetlerinin önlenmesiyle güvenliğin güçlendirilmesine ve barışın korunmasına hizmet edeceğine inandıkları böyle bir anlaşmaya, onun amaçlarının gerçekleşmesine hizmet kararını kanıtlamış olan ya da coğrafi konumu gereği ya da elindeki olanaklar sayesinde bu yolda çaba gösterecek durumda bulunan devletlerin katılmasını yararlı ve gerekli görmektedirler. Bu bakımdan, antlaşma kesin biçimini almadan önce, çok kısa bir sürede, bu konuda kendileriyle birlikte hareket etmek istediğini gösterecek devletlerle sıkı temas içinde bulunarak, anlaşmanın imzasının onlarla birlikte yapılmasına çalışacaklar ve her ne olursa olsun, imzadan sonra da aynı çabayı sürdüreceklerdir.”²⁸⁰

Yukarıda metni verilen ‘Ortak Resmi Açıklama’ aslında Bağdat Paketi’nin bir ön çalışması niteliğinde olmuştur. Bu açıklamada, Irak Başbakanı’nın İstanbul’da yapmış olduğu ziyaret esnasında yapılan ortak açıklamada ilan olunan, Ortadoğu bölgesinin güvenlik ve istikrarı için yapılması kararlaştırılan işbirliğinin, hayata geçirilmesi için bir antlaşma imzalanması gerektiği vurgulanmıştır. Yine imzalanması öngörülen bu antlaşmanın içeriğinin ne olacağı da yukarıda metni verilen Ortak Resmi

---

²⁸⁰ İsmail Soysal, *a.g.m.*, s.197, ayrıca b.k.z, *Ayn Tarihi*, 254 (13 Ocak 1955), s.114-115.

Açıklama'da belirtilmiştir. Buna göre, imzalanması öngörülen bu antlaşmada, Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 51. Madde'sindeki meşru müdafaa hakkına rağmen, taraflara, bölgede veya bölge dışından herhangi bir saldırı olması durumunda, birbirlerine yardım etme hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır. Yine bu açıklamada, bölgede Birleşmiş Milletler ilkelerine uygun bir şekilde, Ortadoğu'da istikrarın ve barışın tesisinde ve emniyetin devamına yardım etmek amacıyla, diğer devletlerin de bu anlaşmaya imza atmaları, bu anlaşmanın daha faydalı olması için en uygun olan yolun bu olacağı şeklinde kamuoyuna ve diğer devletlere yönelik bir çağrı yapılmıştır. Dolayısıyla Türkiye ve Irak hükümetleri, diğer devletleri de böyle bir anlaşmaya imza atmaları için davet etmiş oluyordular. Aslında 'Ortak Resmi Açıklama'nın' bu son paragrafı, bu açıklamanın ve imzalanması öngörülen antlaşmanın asıl amacı bağlamında bel kemiğini oluşturmaktadır.

Türkiye ve Irak başbakanlarının yapmış olduğu bu ortak açıklama, Irak'ın Arap dünyası içinde yoğun bir eleştiri bombardımanına tutulmasına neden olmuştur. Türkiye ve Irak'a yönelik karalama kampanyası başlatan Nasır, Arap Birliği'ni Irak'ı kınaması için toplantıya çağırırsa da bir sonuç elde edememiştir. Türkiye ve Irak arasında gerçekleştirilen bu girişimin Arap Birliği'ni tehdit ettiğini savunan Mısır'lı General Salim, bu girişimin Arap Milliyetçiliği için büyük bir tehlike olduğunu vurgulamıştır²⁸¹. Başbakan Adnan Menderes ise bu olumsuz eleştirilere-ve özellikle de Mısır'a-21 Ocak 1955 tarihinde Anadolu Ajansı'na vermiş olduğu demeçte cevap vererek şöyle demiştir: "...Irak'la müşterek beyannamemizin esası, Türkiye'nin Ortaşark bölgesine içten ve dıştan gelebilecek muhtemel tecavüzlere karşı bütün Arap memleketleriyle beraber hareket etmek kararında ifadesini bulmaktadır. Şu hale göre Arap Birliği'ne karşı bir hareket olarak telâkki edilmek şöyle dursun, bilâkis Arap Birliği'nin esas gayesine hizmet eden ve bütün Arap

---

²⁸¹ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s 114.

memleketleriyle mesai teşriğini istihdaf eyleyen bir vesika karşısında bulunduğumuzda kimsenin şüphesi olmamak lâzım gelir...²⁸²” Bu sözlerden Menderes’in vurgulamak istediği noktayı ise, eğer Arap Birliği’nin esas amacı Ortadoğu bölgesine içten ve dıştan gelecek saldırılara karşı korumaksa, bizim yanımızda olmalı ve bölgenin korunmasını hedefleyen girişimlere destek vermeleri şeklinde belirtebiliriz.

Dolayısıyla, ‘Ortak Resmi Açıklamanın’, Arap Birliği’nin varlığına tehdit olarak algılanmasının lüzumsuz olduğu Menderes tarafından anlatılmak istenmiştir. Yine Başbakan Menderes, Mısır’la görüşmek istediklerini ama yanıt alamadıklarını az önce sözü edilen beyanatında şu şekilde açıklamaktadır: “...Mısır’la olan ve yine bu mevzu ile alâkali bulunan münasebet ve temaslarımıza gelince, bu dost memleketle karşılıklı itimat ve muhabbetin süratle inkişafı için bütün temaslarımızda fevkalâde cemilekâr hareket etmek şiarımız olmuş ve muhterem Başvekil Abdülnasır’dan gördüğümüz nazik mukabelelerden cesaret alınarak geçen Eylül iptidasında Mısır hükümetine tafsilâtli surette vaziyeti izah ve memleketimizin kardeş Mısır milleti hakkında beslediği itimat ve muhabbeti ifade eden uzun bir şifahî mesaj gönderilerek ilk resmî temasa geçme teşebbüsü tarafımızdan yapılmıştı. Bu mesajda iki memleket Başvekilleri arasında bir temas temin edilmesini Mısır hükümetinden hürmet ve muhabbetle rica ettik. Memleketimize şeref vermek hususunu izhar ettikleri takdirde muhterem Mısır Başvekilinin bu ziyaretinin Türk hükümetini ve milletini bahtiyar edeceğini ve kendisine elden gelen her türlü itibar ve hürmetin gösterileceğini bildirdik. Kendilerinin bu ziyareti arzu etmemeleri takdirinde istedikleri tarihte Mısır’ı ziyarete hazır olduğumuzu ve bizimle herhangi bir sebeple Mısır’da görüşmek arzu olunmaması halinde ise, hatta diğer dost bir memlekette bu temasın yapılmasının da mümkün olabileceğini ilâve olarak arz eyledik. Bu ısrarlı ricalarımıza karşı memleketimizle birdenbire sıkı temasa geçilmesine

---

²⁸² *Ayn Tarihi*, 254 (21 Ocak 1955), s.117-119.

Mısır umumî efkârının müsait bulunmadığı ve bu hususta zamana ve bir takım zemin ve efkârı hazırlayıcı faaliyetlere ihtiyaç bulunduğu cevabı verildi ve muhtelif heyetler teatisi lüzumu bildirildi....²⁸³” Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Mısır, Türkiye’nin çağrılarına kayıtsız kalmış ve görüşmeyi kabul etmemiştir.

Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke’ye göre, Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkilerin olumsuzluğunun kökenlerine inilirse ilişkilerdeki olumsuzluğun ilk sebebinin “liderlik” çekişmesi olduğu söylenebilir. Tarihi perspektif ışığında bakıldığında zaman Mısır ve Anadolu “suyla gelen kültürler” olarak medeniyetler çatışmasını hep yaşaya gelmişlerdir. Bu rekabetin ilk mimarları olarak- İslam’dan sonraki dönemi ele alacak olursak- Fatımilerle Memlukların olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı döneminde ise Osmanlı’ya karşı Kavalalı- Hidiv zıtlaşmasını örnek olarak verebiliriz. Aynı ekseninde bu kez rekabet Nasır’ın Mısır’ı ile Menderes’in Türkiye’si arasında olmuştur. Jeopolitik ve siyasal tercihlerin evrimiyle kaybeden Mısır, kazanan ise Türkiye olmuştur. Başka bir deyişle, Nasır Mısır’da mutlak otoritesini kurduğunda bu ülke için tren çoktan kaçmıştı. Jeopolitik konumu koz olarak ileri sürüp Batı dünyasından tavizler koparacağı kavşak geri dönülmemek üzere Nasır’ın elinden kaçmıştı. Bu ise Nasır’ı öfkeliendiren bir gelişmeydi. İkinci sebep ise Nasır’ın Mısır’ı ile Menderes’in Türkiye’si arasındaki “model” tartışmasıdır. Dünya Savaşları’ndan sonra yenedünya oluşurken iki kutup ortaya çıkmıştı. Kalkınmakta olan ülkelerin iki tane tercihi vardı. Bunlardan birincisi kapitalist sistem, ikincisi ise komünist sistemdi. Bölgesel rekabette Mısır, o kulvarda taklitçi olup ikinciliğe talip olmayı herhalde tarihi iddiasına yediremeyecekti. Nasır’a kalan ister istemez ülkesinin özel koşulları nedeniyle kendisini diğer gruba yani bağlantısızlara rağbet etmekte buldu. Zaten Nasır’ın Bağdat Pakti’nden önceki hasmane tavrı Pakt’ın imza edilmesi ile birlikte açığa çıkacaktı. Nasır Mısır’daki Osmanlı yönetimini

---

²⁸³ *Ayn Tarihi*, 254 (21 Ocak 1955), s.117-119.

“kolonyalizm” olarak nitelendiriyordu.²⁸⁴ Bundan dolayı Türkiye’ye karşı hep kuşku beslemiş ve sıcak ilişkiler geliştirmemiştir.

‘Ortak Resmi Açıklamada’, imzalanması söz konusu olan antlaşmaya katılacak devletlerle sıkı temas halinde bulunulması öngörüldüğü için Menderes 14 Ocak 1955 tarihinde Suriye’yi ziyaret etmiştir. Suriye Başbakanı Faris Khoury ile görüşen Menderes, aynı gün Lübnan’ı da ziyaret etmiştir. Her iki ziyaretinde de Menderes söz konusu antlaşma ile ilgili temaslarda bulunmuş fakat olumlu bir sonuç alamamıştır.²⁸⁵ Suriye, Türkiye-İrak işbirliğine katılmayı tamamen reddetmiş, Lübnan ise Türkiye-İrak işbirliği antlaşmasına ilgi göstermesine rağmen, kesin bir tutum alamamıştır. Bunda da Arap Birliği ve özellikle de Mısır’ın rolü büyüktür.²⁸⁶

Mısır’ın eleştirisi ve diğer Arap ülkelerinin tereddüt göstermesine rağmen, ‘Ortak Resmi Açıklamada’ öngörülen Türkiye-İrak Antlaşması 24 Şubat 1955’te Irak Kralı ile Türkiye Başbakanı arasında imzalanmıştır.²⁸⁷ Sonradan Bağdat Paktı olarak anılacak olan antlaşma, Türkiye ve Irak meclislerinde oybirliği ile kabul edilmiştir.²⁸⁸

Anlaşmanın Giriş kısmında, Türkiye ile Irak arasındaki dostluk ilişkilerinin gelişmekte olduğuna atıfta bulunulmuş ve bu gelişmenin Ortadoğu ülkelerinin barış ve güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır.²⁸⁹ Ondan sonra, Birleşmiş Milletler Anayasası’nın 51. Madde’si ve Arap Birliği devletleri arasında 17 Nisan 1950 tarihinde Kahire’de imzalanan “Ortak Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği” antlaşmasınının 11. Madde’sine atıfta bulunularak şöyle denilmiştir: “Arap Birliği Devletleri arasındaki Ortak Güvenlik ve Ekonomik İşbirliği

---

²⁸⁴ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.153-55.

²⁸⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.61.

²⁸⁶ *A.g.e.*, s.61; *TBMM Tutanak Dergisi* (26 Şubat 1955), ... s.849.

²⁸⁷ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.114, ayrıca b.k.z Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Anlaşması’nın metni için Ek 6, s.191.

²⁸⁸ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s171.

²⁸⁹ *Ayn Tarihi*, 255 (24 Şubat 1955), s. 185-187.

Antlaşmasının 11. Madde'sinde, bu Antlaşmanın herhangi bir hükmünün akit tarafların Birleşmiş Milletler Anayasası'ndan doğan hak ve yükümlülüklerinden hiç birini herhangi bir biçimde zedelemeyeceği ya da onları etkilemeyeceği yazılı olduğundan ve Birleşmiş Milletler Yasasının 51. Maddesi²⁹⁰ uyarınca uygun önlemlerin alınmasını gerektiren Ortadoğu bölgesinin barış ve güvenliğinin korunması yolunda BM üyesi sıfatıyla üstlendikleri büyük sorumlulukların bilincinde olurlar.”²⁹¹

Antlaşmanın Giriş kısmı, Türkiye ve Irak'ın Ortadoğu'da barış ve güvenliğin korunması bakımından sorumluluklarının olduğu belirtilerek tamamlanmıştır.²⁹² Antlaşmanın maddelerine özetle baktığımızda Birinci Madde'de, Antlaşmaya taraf ülkelerin, kendi güvenlik ve savunmaları için Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 51. Madde'sine uygun bir işbirliği yapacakları vurgulanarak söz konusu işbirliğinin sağlanması için üye ülkelerin kendi aralarında özel anlaşmalar imzalayabilecekleri belirtilmiştir. İkinci Madde'de ise Birinci Madde'deki işbirliğine ilişkin önlemlerin alınması hükümetler dışındaki yetkililere bırakılmakla birlikte, hükümetlerin onayından sonra söz konusu önlemlerin yürürlüğe gireceği vurgulanmıştır. Üçüncü Madde'de ise taraf devletlerin kesinlikle birbirlerinin içişlerine karışmayacakları vurgulanarak olası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözüleceği belirtilmiştir. Dördüncü Madde'de ise tarafların daha önceden imzaladıkları ve uluslar arası yükümlülükleri bulunan antlaşmalar ile bu antlaşmanın hükümlerinin çelişmediği vurgulanmıştır. Beşinci Madde'de ise taraflar, Antlaşmanın bütün Arap Birliği devletlerine ve bölgenin güvenliği ve barışı ile ilgili,

---

²⁹⁰ **Madde 51:** Bu Anlaşma'nın (BM) hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

²⁹¹ İsmail Soysal, *a.g.m.*, s.229.

²⁹² *Ayn Tarihi*, 255/ (24 Şubat 1955), s.185-187.

tarafların tanıdığı devletlere açık olduğu, onların Türkiye ve Irak ile Birinci Madde uyarınca özel anlaşmalar yapabilecekleri vurgulanmıştır. Altıncı Madde’de ise eğer üyelerin sayısı dördü bulursa, bakanlar bazında sürekli bir konsey kurulması kararlaştırılmıştır.²⁹³

Antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabulünden sonra, Meclis Başkanı Refik Koraltan, muhatapları olan Irak Meclisi Başkanı Muhammed Sadır’a kutlama mesajı göndermiştir. Söz konusu mesajında Refik Koraltan “24 Şubat 1955 tarihinde Bağdad’ta imzalanan Türkiye – Irak karşılıklı işbirliği antlaşmasını bugün Büyük Millet Meclisinin Irak hakkında, sevgi tezahürleri arasında 449 mevcudun ittifakıyla, tasdik edildiğini zatı devletlerinin şahsında Irak Meclisine arz etmekten büyük bahtiyarlık duymaktayım.”²⁹⁴ diyerek, duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Koraltan mesajını, Antlaşmanın hem Türkiye ve Irak, hem de Ortadoğu için yararlı olacağı inancını belirterek tamamlamıştır.²⁹⁵

Bu anlaşmanın Meclis’te onaylanması esnasında bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Irak Başbakanı Nuri Es-Said’in Başbakan Menderes’e ve Menderes’in de Irak’lı muhatabına göndermiş olduğu mektupları okumuştur. Irak Başbakanı, Menderes’e gönderdiği mektubunda “Bugün imza ettiğimiz antlaşma münasebetiyle, bu antlaşmanın, memleketlerimizden herhangi birisine tevcih edilen herhangi bir tecavüz hareketine karşı koymak için memleketlerimizin işbirliği yapmalarını mümkün kıldığı hususundaki anlaşmamızı kayıt ve yine Ortadoğu’da sulh ve emniyetin idamesini temin maksadıyla Filistin hakkındaki Birleşmiş Milletler kararlarının tatbikinin tahakkuku için sıkı işbirliği halinde çalışma hususunda mutabık kaldığımızı bildirmekle şeref kazanırım,”²⁹⁶ diyerek Türkiye ile Irak arasındaki işbirliğine ve Filistin

---

²⁹³ A.g.b, s.185-187.

²⁹⁴ *Aynı Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s. 187-188.

²⁹⁵ A.g.b, s. 187-188.

²⁹⁶ A.g.b, s.133.

sorununda Türkiye'nin de desteğini sağladığını vurgulamış oluyordu. Çünkü Irak için en önemli meselelerden biri ise Filistin'di. Irak bu sorunu Bağdat Paktı içinde çözmek istiyordu. Irak'a göre NATO İsrail'e baskı yapar ve İsrail Birleşmiş Milletler kararlarına uyarsa Ortadoğu istikrara kavuşur ve böylelikle Sovyet nüfuzu ve komünist tehlikesi ancak bu şekilde ortadan kalkardı.²⁹⁷ Buna karşılık Adnan Menderes'te cevaben “mektubunuzun muhtevası hakkındaki mutabakatımı teyid ederim,”²⁹⁸ diyerek Iraklı muhatabıyla aynı fikirleri paylaştığını belirtmiştir.

Ortadoğu'da bir “Kuzey Kuşağı” kurulmasıyla ilgili çalışmalar, bu bölgede öteden beri varlığını sürdürmüş olan İngiltere'nin dikkatini çekmişti. İngiltere başlangıçta Türk-Pakistan Anlaşmasına ve bir Amerikan eseri olan “Kuzey Kuşağı” kavramıyla fazla ilgilenmemişti. Çünkü, Hindistan ile olan ilişkisinin bozulacağından endişelenmişti²⁹⁹. “Kuzey Kuşağı” kavramıyla ilgilenmemesinin diğer bir sebebi de kendisinin Ortadoğu ile ilgili planlarının bölgedeki İngiliz üslerine dayanmasıydı. Ancak, Bağdat Paktı imzalandıktan ve pakta diğer devletlerin katılımı için bir mekanizma oluşturulduktan sonra İngiltere de pakta bölgedeki ve özellikle de Irak'taki etkisini korumak için iyi bir fırsat olarak değerlendirdi. İngiltere'nin Irak'la olan 1930 anlaşması bitmek üzereydi ve Mısır'dan çekilmesi söz konusu olunca buna Irak'ın da eklenmesi İngiltere'de endişe yaratmıştı. Çünkü İngiltere, Irak'taki üslerini korumak için kararlıydı. İngiliz Başbakanı Anthony Eden'e göre Bağdat Paktı Ortadoğu'nun NATO'su haline getirilebilirdi ve böylelikle İngiltere ile Irak arasındaki karşılıklı çıkarlara dayanan savunma düzenlemeleri, eşitler arasındaki daha geniş bir anlaşma temeline oturtulabilirdi. İngiltere Başbakanı, İngiliz hükümetinin Bağdat Paktı'na katılma kararını 20 Mart 1955'de Avam Kamarası'nda açıklamıştır. Eden'in kararın alınmasında ortaya koyduğu gerekçe, İngiliz-İrak ilişkilerini İngiltere'nin Türkiye'yle ve diğer NATO ülkeleriyle zaten arasında bulunan ilişkilerle uyumlu hale getirecek şekilde Irak'la yeni bir işbirliğine gitmekti. Eden, konuşmasında

---

²⁹⁷ Melih Aktaş, *a.g.e.*, s.104.

²⁹⁸ *Ayn Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s.133.

²⁹⁹ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s282.

yeni düzenlemenin bölgedeki bütün diğer ülkeleri içine alacağını ümit ettiğini ifade etmiştir.³⁰⁰ İngiltere 4 Nisan 1955'te Bağdat Paktına resmen katılmıştır. Aynı gün, İngiltere ile Irak arasında 1930 anlaşmasının yerine geçecek özel bir anlaşma da imzalanmıştır. Adnan Menderes, İngiltere'nin Türkiye-İrak Paktına katılmaya karar vermesinin açıklanmasından sonra duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra şöyle demektedir: "... Bu, bütün barışsever milletleri sevindirmesi icap eden son derece mesut bir hadisedir. Çünkü şimdi, Ortadoğu'nun en hassas kısmında, bütün bölgenin emniyetine, istikrarına ve refahına hizmet edecek olan ve en iyi halis niyetlere dayanan bu barış teşkilatı, İngiltere gibi imkânları geniş bir devletin ahdi ve fiili işbirliğini kazanmış oluyor..."³⁰¹ Bu paktın hazırlanması ve imzalanması geniş ölçüde Amerikan teşebbüsü ve liderliğiyle mümkün olduğu halde, şimdi İngiltere'nin katılımıyla bu liderlik görünürde İngiltere'ye geçmiştir.³⁰² Burada göz ardı edilmemesi gereken bir nokta vardır; o da İngiltere'nin katılımına Mısır ve diğer Arap devletlerinin tepki göstermesidir. Bu devletlere göre, İngiltere'nin pakta girmesi, MEDO'nun veya Kuzey Seddinin, Batı emperyalizminin bir vasıtası olduğu husussundaki iddialara adeta doğruluk kazandırmış olmasıdır.³⁰³

Pakistan baştan beri Batı destekli bölgesel ittifaklara katılmaya istekli olmuştur. Nisan 1954'te imzalanan anlaşmanın temel nedenlerinden birisi de bu olmuştur.³⁰⁴ Pakistan'ın bu konuda istekli olmasını, daha Türkiye-İrak Ortak Resmi Açıklaması açıklandığı zaman Başbakan Muhammed Ali'nin Menderes'e göndermiş olduğu kutlama telgrafından da anlayabiliriz. Sözü edilen bu telgrafta, Muhammed Ali duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra şöyle demektedir: "Bağdat'a yapmış olduğunuz ziyaret sonunda 13 ocak tarihinde ilân edilen tebliğde Türkiye ile Irak'ın Ortadoğu bölgesinde istikrar ve emniyeti teminat altına almak ve bu bölgenin içinden veya dışından her iki memlekete karşı- vâki olabilecek herhangi bir tecavüzü önlemek maksadıyla

---

³⁰⁰ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s 115-16.

³⁰¹ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s283.

³⁰² *A.g.e.*, s.283.

³⁰³ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.235.

³⁰⁴ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s116.

bir işbirliği anlaşması akdine karar vermiş olmalarından dolayı ekselansınızı tebrik ederim. Pakistan'ın hem açıklamayı Ortadoğu'da kolektif bir emniyet sisteminin tesisine doğru atılmış mühim bir adım olarak selâmlamakta olduğunu ve her iki memleket arasında akdedilecek anlaşmanın arzu eden her milletin iltihakına açık bulunduğunu da not eylediğini arz ederim.”³⁰⁵

Bu telgrafa cevaben Başbakan Adnan Menderes ise, memnuniyetini belirttikten sonra şöyle demiştir: “Irak hükümetiyle birlikte neşrettiğimiz Bağdat Tebliği münasebetiyle bana göndermek lütfünde bulunduğunuz tasvip ve teşci edici mesajdan dolayı size hararetle teşekkür ederim. Irak milletinin ve devlet adamlarının geniş ve realist görüşleri sayesinde vücuda gelen Bağdat kararları bundan bir sene evvel kardeş Pakistan'la Türkiye'nin imzaladıkları dostane işbirliği anlaşması ile adilâne bir sulhun teessüsü ve emniyetin kuvvetlenmesi emrinde açtıkları yolda atılmış yeni ve çok mühim bir adımdır. Bu münasebetle, aramızdaki işbirliği antlaşmasının bizce ne kadar kıymetli olduğunu bir kere daha ifade etmek isterim. Civanmert ve azimli Pakistan'ın bölgemizin refahı, tealisini ve emniyetini istihdaf eden her tertipte daima çok müstesna bir yeri olacaktır.”³⁰⁶

Az önce de belirtildiği gibi, Pakistan'ın Batı destekli organizasyonlara katılmakta istekli olması, Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'in 23-24 Mayıs 1953 Tarihleri arasında Karachi'de Pakistan Başbakanı Muhammed Ali ile yapmış olduğu görüşmelerde de gündeme gelmişti. Bu görüşmelerde esas olarak Keşmir Sorunu ve Pakistan'a yapılacak askeri ve ekonomik yardımların üstünde durulduktan sonra, Dulles'in sorusu üzerine Pakistan Başbakanı Ortadoğu'da kurulacak ve bölgenin güvenliğini sağlayacak her şeyi Pakistan'ın memnuniyetle karşılayacağını söylemişti. Hatta Pakistan Başbakanı Amerikalı yetkiliye, Rusların yayılma yolu üzerinde üç engel bulunduğunu, bunların da Pakistan, Afganistan ve İran olduğunu belirtmiştir.

---

³⁰⁵ *Ayn Tarihi*, 254 (21 Ocak 1955), s. 64.

³⁰⁶ *A.g.b*, s.64

Bu açıklamalardan tatmin olan Dulles, Ortadoğu'nun savunulması konusunda ortaya atılacak her türlü tasarıya Pakistan'ın katılacağını Amerika'ya rapor etmiştir.³⁰⁷ Böylelikle Pakistan, Batı'dan istediği askeri yardımları alacak ve Hindistan'a karşı olan askeri ve siyasi konumunu da iyileştirmiş olacaktır. 4 Nisan 1955'te Türkiye ve Irak hükümetlerinin davetini kabul eden Pakistan Başbakanı Muhammed Ali de hükümetinin pakta katılma konusundaki kararını 1 Temmuz 1955'te açıkladı ve sonuç olarak bu ülke 23 Eylül'de pakta resmen katıldı.³⁰⁸ Böylelikle, Amerika'nın çevreleme politikası çerçevesinde ortaya çıkarmış olduğu "Kuzey Kuşağı" projesi yavaş yavaş hayata geçmiş oluyordu.

İran'ın pakta katılması, tarafsızlık politikasından vazgeçerek geleneksel dış politikasından ayrılması anlamına geliyordu. Rejimine karşı ortaya çıkabilecek tehditlere ancak Batı silahları ve desteğiyle karşı koyacağına inanan İran Şahı Rıza Pehlevi bu yönde hareket etmeyi uygun bulmuştur. Musaddık yönetiminden sonra Şah Pehlevi, ülke içerisinde otoritesini kuvvetlendirmek ve Sovyetler Birliği'ne karşı İran'ın güvenliğini sağlamak için Batı'ya ve özellikle de ABD'ye yakınlaşmaya karar vermişti. 11 Ekim 1955'te Başbakan Ala hükümetinin Bağdat Paktı'na katılma kararını açıkladı ve İran 3 Kasım'da resmen pakta üye olmuştur.³⁰⁹

Paktın, Ortadoğulu devlet başkanlarıyla İngiliz Dışişleri Bakanı 20-22 Kasım 1955 tarihleri arasında Bağdat'ta toplanarak resmi bir örgüt kurulması yönünde önemli kararlar almışlardır. Kararlar çerçevesinde kurulan örgüt, bir bakanlar konseyi ile askeri planlama, ekonomik işbirliği, iletişim ve yıkıcılığa karşı mücadeleyle ilgili değişik komitelerden oluşmaktaydı. Ayrıca merkezi Bağdat'ta olan bir genel sekreterlik oluşturulmuş ve ilk genel

---

³⁰⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.m*, s218.

³⁰⁸ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.116.

³⁰⁹ *A.g.e*, s.116.

sekreter olarak Avni Halidi seçilmiştir. Genel sekretere yardım etmesi için bir danışmanlar kurulu oluşturulması da karara bağlanmıştır.³¹⁰

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülünün Ocak 1952 tarihinde İngiliz *Birmingham Post* gazetesine vermiş olduğu bir demeçte; “Ortadoğu emniyette olmadığı müddetçe, Avrupa da kendisini emniyette hissedemeyecektir... Ortadoğu’nun kalkınması ve müdafaası için bu bölge ile Batı arasında işbirliğini sağlamak Türkiye’nin vazifesidir.” diyerek, Türkiye’nin NATO’ya girmesinden sonra, Ortadoğu’da da bir pakt kurulması için gerekli çabayı göstereceğinin altını çizmiştir.³¹¹ Hükümete yakınlığı ile bilinen *Zafer* gazetesinin yazarı Ö. Sanaç’ın “Dış İtibarımız ve Dünya Sulhündeki Rolümüz” adlı yazısında bu durum, Türkiye’nin dünya barışı ve dış güvenlik bağlamında kendisine düşen görevin farkında olduğu şeklinde açıklanarak belirtilmiştir.³¹² Ömer Kürkçüoğlu’na göre, Türkiye’nin Bağdat Paktı konusundaki bu kesin ve “idealist” tutumu, bu konudaki değerlendirmelerde esnek davranması imkânını ortadan kaldırmış oluyordu.³¹³

Sonradan Bağdat Paktı adını alacak olan Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Anlaşmasının onaylanması ile ilgili olarak TBMM’de yapılan oturumda, muhalefette bulunan partiler adına söz alan konuşmacılar anlaşmayı desteklediklerini ifade etmişlerdir. Burada, CHP Meclis Grubu adına konuşan Turgut Göle bazı hükümlere değinerek şöyle demiştir: “Anlaşmanın bazı hususi karakterlerini kaydetmeyi lüzumlu görüyorum. Anlaşma taraflar için otomatik işleyen bir askeri taahhüt mahiyetini taşımamaktadır. Buna mukabil, işbirliğinin tahakkuk ve tatbikini temin maksadıyla alınması gereken tedbirleri hükümet kararıyla derhal tatbik mevkiine koymak yetkileri verilmiştir. Öyle sanıyoruz ki, hükümete verilen yetkiler otomatik askeri taahhüdün veya anayasanın Büyük Meclise verdiği

---

³¹⁰ A.g.e, s.116.

³¹¹ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e, s.71.

³¹² *Ayn Tarihi*, 252 (Kasım 1954), s. 93.

³¹³ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e, s.72.

yetkilerin sınırını aşmaz...”³¹⁴ Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere, CHP, hükümetin bazı kararları Meclise danışmadan alacağı endişesini taşımıştır. Ama Turgut Göle'nin konuşmasından sonra söz alan Başbakan, endişelerin yersiz olduğunu ve hükümetin, anayasanın Meclise vermiş olduğu yetkileri aşmayacağını belirtmiştir.

Bağdat Paketi'nin imzalanmasına giden süreçte ve sonrasında en aleyhtar kalemler de dâhil olmak üzere neredeyse bütün basın Demokrat Parti'nin Ortadoğu'ya açılım inisiyatifini olumlu değerlendireceklerdir. Ali Naci Karacan, *Milliyet*'te Türk-Arap ilişkilerini “husumet zehirlerinden” artık yıkamak, temizlemek yoluna girildiğini vurgular. “Türkiye'nin Batı'ya yönelmesi, Arap milletlerine arkasını dönmek değildir. Türkiye'nin tarihi ve coğrafi vaziyeti ona, dünyanın bu karışık durumunda, kendi bölgesinde aktör rolü oynamak vazifesini yüklemektedir.”³¹⁵ *Yeni İstanbul* gazetesinde 8 Şubat 1955 tarihli “Dış Politikamızın Büyük Başarısı” adlı M. Nermi'nin yazısında ise dış politikanın partiler çerçevesini aşan bir millet davası olduğunu vurgulamış ve memleketin dış politika alanında elde ettiği başarıların bütün insanları ilgilendirdiğini söylemiştir. M. Mermi, söz konusu yazısında Türkiye-İrak Anlaşmasının esas amacını belirterek şöyle demiştir: “...Türkiye - Irak Anlaşmasının apaçık bir gayesi vardır: Orta Doğu'da, uzun zamandan beri hüküm süren kararsızlığı gidererek sağlam bir durum yaratmak ve dışarıdan gelmesi düşünülen tehlikeleri tam zamanında önleyecek savunma tedbirlerini almak. Bunun yalnız Türkiye ile Irak'ı ilgilendiren bir dava olmadığını anlamak gerçekten güç değildir. Orta Doğu bölgesinin güvenliği ne kadar sağlanırsa bütün Arap memleketleri de hiç şüphesiz, emniyetlerine o kadar kavuşmuş olurlar. Bu bakımdan, Türkiye ile Irak; ayırmak, dağıtmak, parçalamak şöyle dursun, Arap Dünyasının menfaatlerine en uygun bir politika yolunda yürümüşlerdir. Özlü bir Arap sözüne göre, ‘Cennet, kılıç gölgeleri altındadır’. Bundan anladığımız şey şu olabilir: Barış sağlanmazsa cennetimizi, toplumsal düzenimizi kaybederiz biz. Hâlbuki: Dünyamızın olduğu

---

³¹⁴ Mehmet Gönübol, *a.g.e*, s279.

³¹⁵ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e*, s.173.

kadar, bilhassa Arap memleketlerinin uzun bir barışa sonsuz ihtiyaçları vardır. Çünkü: her memleket, kalkınma ve yükselme davasını, ancak, barış yıllarıyla çözebilirler...”³¹⁶

Mısır'ın Türk-Irak Anlaşmasına yönelik sürdürdüğü karalama kampanyasına tepki gösteren Ali Naci Karacan 8 Şubat 1955 tarihli *Milliyet* gazetesindeki “Türk-Irak Güvenlik Paktının Zaferi” isimli başka bir yazısında tepkisini: “Türkiye - Irak güvenlik paktını suya düşürmek kastıyla Mısır Başvekili Cemal Abdülânîsî tarafından toplantıya çağrılan Arap Birliği Başvekillerinden mürekkep konferans onaltı gündür devam eden tartışmalardan sonra anlaşamayarak dün akşam dağıldı, iflâs etti. Arap devletlerinin selâmet ve emniyeti, Türkiye'nin selâmeti, emniyeti, nihayet dünya sulhunun tecrübelerden ders alınarak korunması keyfiyeti düşünülürse, bu fiyaskoyu candan alkışlamak, Mısır'ın siyasî hezimetinden sulh adına memnuluk duymamak kabil değildir. Mısırlılar, maalesef her oyuna, hileye, tahrike, hatta yalana, tezvire kadar tenezzül ederek, konferansı akim bırakmak için ellerinden geleni arkaya bırakmadılar.

Nuri Sait Paşaya ölüm tehditleri mi yapılmadı?

Türkiye Sefaretine bombalar mı atılmadı?

Şam sokaklarında nümayişler mi tahrik olunmadı?

Pakt ile Türkiye'nin Arapları felâkete sürükleyeceği tehdidi mi yapılmadı?

Amerikalılara -silâh vermek şartıyla-Arapların Türkiyesiz, ayrıca bir güvenlik paktı yapmağa hazır oldukları mı ilân olunmadı?

Türkiye'nin İsrail ile askerî - iktisadî muahedeler imzaladığı ve bu haber radyolarla günde birkaç defa ilân mı olunmadı?

---

³¹⁶ M.Nermi, “Dış Politikamızın Büyük Bir Başarısı”, *Yeni İstanbul* , (8 Şubat 1955)

Hülâsa Mısır, Türkiye - Irak paktını baltalamak, akim bıraktırmak, ne yapıp yapıp imzalatmamak için on altı günden beri sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar çalmadık kapı, almadık tedbir, başvurmamak çare bırakmadı.

Fakat Türkiye ve Irak, gürültüye pabuç bırakmadılar. Telâş ve tertip karşısında kendilerini birbirinden ayırmak, Türk - Irak işbirliğinin müşterek havasını bozmak isteyen unsurların oyunlarına gelerek yanlış adımlar atmadılar. Sabırla, akılla hareket etmesini bildiler, kendi güvenlikleri, Orta Doğunun güvenliği, nihayet dünya güvenliği hesabına muazzam bir zafer kazandılar,³¹⁷ şeklinde belirtmiştir.

Yeni İstanbul gazetesinin 26 Şubat 1955 tarihli H. Edip Törehan'ın yazısında şöyle denilmektedir: “İmzası memleket içinde ve dışında büyük bir sevinçle karşılanan Türkiye -Irak paktı her noktadan büyük bir ehemmiyeti haizdir. Memleket içindeki sevinç kendi topraklarında sulh ve sükûn içinde yaşamak isteyen Türk milletinin bu imkânları bir kat daha sağlamlaştırması ve komşu milletlerle dost geçinmek arzusunun en mühim ve kuvvetli bir eserini görmüş olmasından doğmaktadır. Dış âlemdeki sevinç ise, kızıl dünya ile peyk memleketleri sarfı nazar edecek olursak, sulha dört elle sarılmak isteyen medeniyet âleminin yeni bir ittifak ile daha fazla kuvvet kesbetmiş olmasından ileri geliyor. Bu kuvvet, ezici değil, yapıcıdır. Bu kuvvet, harp gayelerine değil, sulhu sağlamlaştırmak arzusuna dayanmaktadır.³¹⁸ Aynı yazıda yazar, Mısır içinse şöyle demektedir: “Biz, Mısır'ın bu kadar güzel bir politika teşebbüsüne neden yaklaşmadığımızı ve hattâ bunu baltalamak için birçok yollara müracaat edişinin sebebini bir türlü anlayamıyoruz. O Mısır ki iki se-neden fazla bir zamandan beri bir ihtilâl havası içinde yaşamakta ve halen iç âlemi hiç düzelmemiş bir vaziyette bulunmaktadır. Böyle bir memleketin, Arap Dünyasına ve Arap lider olmağa çalışması zaten doğru değildir. Mısır'ın bilhassa ihtilâl hükümeti zamanında takip ettiği gaye Garba, yani medeniyet

³¹⁷ Ali Naci Karacan, “Türkiye Irak Güvenlik Paktının Zaferi”, *Milliyet*, 8 Şubat 1955, *Ayın Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s. 198-199; Ayrıca b.k.z, Erol Mütercimler ve Mimkemal Öke, *a.g.e*, s.175.

³¹⁸ H.Edip Törehan, *Yeni İstanbul*, 26 Şubat 1955, *Ayın Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s.197.

dünyasına karşı çekingen durmaktır. Bu çekingenlikte, taassubun büyük bir rolü olduğu görülmektedir. İslam âleminin uzun asırlardan beri muhtelif idarî ihmalleri yüzünden çok geri bir halde kaldığını, hiç kimse inkâr edemez. Bugün bu geriliği kaldırabilmek için yapılacak tek şey, medeniyete sırtını çevirmek değil, onun ışığıyla aydınlanmaktır. Büyük Atatürk, yaptığı eşsiz inkılâpla, memleketimizi medeniyet nuruna kavuşturmak yollarını buldu. Biz, şimdi bu yol üzerinde yürümekteyiz.³¹⁹” *Hâkimiyet’ten* Bahadır Dülger’in 28 Şubat 1955 tarihli bir yazısında, “Türkiye - Irak işbirliği antlaşması Bağdat’ ta imzalandı ve iki memleketin Meclisleri tarafından derhal tasdik olunarak meriyete girmiş oldu. Bu hâdiseyi Ortaşark’ta yepyeni bir devrin başlangıcı olarak telâkki etmek çok yerindedir.³²⁰” şeklinde belirtilmiştir.

Kuzey Kuşağı kavramını ilk defa ortaya atan devlet olan Amerika, bölgesel bir savunma örgütlenmesine gidilmesinin arkasında ki en büyük destekleyici ve teşvikçisiydi.³²¹ Nitekim Türk-İrak Anlaşması imzalandığı zaman ABD bir kutlama mesajı yayınlamıştır. Söz konusu olan mesajda şöyle denilmektedir: “Türk - Irak antlaşmasının dün akşam Bağdat’ta imza edilmiş olduğu haberi Birleşik Amerika Hariciye Vekâletinde derin bir memnuniyetle karşılanmıştır. Amerikan yüksek memurları Türk ve Irak idarecilerinin bu paktı imzalamakla gösterdikleri realizmi sitayiş ve takdirle karşılamaktadırlar. Washington’da izhar edilen ümitlere göre bu pakt, Türkiye ve Pakistan arasındaki paktla birlikte diğer Ortaşark memleketlerini de ihtiva edecek olan daha geniş bir ittifaka muhtemelen bir esas teşkil edebilecektir. Amerikan idarecilerinin fikrine göre, bu pakt, beynelmilel komünizmin yayılmasına karşı olan Ortaşark’ta kurulması temenni edilen sedde yeni bir taş ilâve etmektedir.³²²” Böylelikle çevreleme politikası uygulanmış olmaktadır.

Amerika her zaman bu pakta destek vermesine ve bu paktın kapalı kapılar ardındaki mimarı olmasına rağmen bu pakta hiçbir zaman

---

³¹⁹ *A.g.b.*, s.197.

³²⁰ Bahadır Dülger, *Hâkimiyet*, 28 Şubat 1955, *Ayın Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s.197-198.

³²¹ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s.116.

³²² *Ayın Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s. 184-185.

girmemiştir. Bunun da sebebi Amerika'nın Ortadoğu'daki global çıkarlarına zarar vermesinden endişe etmesi olmuştur. Amerika, bölgedeki gruplaşmalara taraf olmak istememiştir. Amerikalı yetkililer, Mısır ve Suudi Arabistan'la olan ilişkilerinin kopmasını istememişlerdir. Bunun yanı sıra İsrail ile olan özel ilişkilerinin de zarar görmesini istemiyordu. Son olarak da, Sovyetleri alenen kışkırtıp, bölgeye çekmek istemiyordu. Amerika'nın bu sebeplerden dolayı pakta girmemesi, paktın üyeleri arasında olumlu karşılanmamıştı Ama Amerika bunun yanında Bağdat Paktı'nın bütün faaliyetlerine katılıp yoğun mali destek de sağlamıştır. Ama üye devletler, Amerika'nın tam üye olmamasından dolayı, yapmış olduğu katkıları yetersiz görmüşlerdir.³²³

1945'den itibaren Türkiye'nin genel plandaki dış politikasının, Batı'ya ve özellikle de Amerika'ya doğru yön almasını etkileyen temel dış etken, Sovyetler Birliği olmuş ve bu etken Türkiye'nin Ortadoğu politikasının da şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğini sağlamak ve bu konuda Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini kazanmak için, Türkiye bu paktın kurulmasını istemiş ve desteklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri de Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya gelmesini kendi çıkarları için uygun bulmadığından, bu oluşumu desteklemiş ve Sovyetler Birliğini çember içine almıştır. Bundan dolayı Bağdat Paktı, esas olarak Sovyetler Birliği'ne karşı düşünülmüş bir savunma düzeniydi. Türkiye'nin bunu bu şekilde gördüğünü, Başbakan Adnan Menderes'in Kasım 1955'te yapmış olduğu ve *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan "...Garb'da NATO hangi sulh ve istikrar ihtiyaç ve zaruretiyle meydana gelmişse, Ortadoğu'da Türkiye- Pakistan Dostane İşbirliği Antlaşması ile başlayıp bugünkü tekâmül şeklini almış bulunan Bağdat Paktı da aynı ihtiyaç ve zaruretlerin neticesi olarak ortaya çıkmaktadır...",³²⁴ şeklindeki sözlerinden de anlayabiliriz. Bu şekilde Türkiye'nin, devamlı olarak Ortadoğu'da bir Sovyet tehlikesinden söz

---

³²³ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.117.

³²⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.79.

etmesi, daha Türkiye-İrak Bildirisi'nin açıklandığı günler Sovyetlerin tepkisine neden olmuştur.³²⁵

Sovyetler asıl tepkiyi, İngiltere'nin 4 Nisan 1955'de Bağdat Paketi'ne katılmasıyla birlikte göstermiş ve bu konuda nota yayınlamıştır. Söz konusu notanın Melih Aktaş'a göre en ilginç iddiası ise: "...Batılı devletlerin Türkiye vasıtasıyla Yakın ve Ortadoğu'da askeri blok kurmak hususundaki bu hareket tarzları ve rolleri, Arap memleketlerinde istiklallerinin tehdit altında bulunduğu ve Türkiye'nin yeniden bu memleketler üzerinde hâkimiyet kurmak üzere hareket ettiği yolunda haklı olarak endişeler uyandırmaktadır,³²⁶ şeklindedir. Türkiye ise, Sovyetlerin söz konusu notasına karşın 9 Mayıs 1954 tarihinde vermiş olduğu yanıtta Sovyet iddialarını reddetmiş ve çabalarının sadece Birleşmiş Milletler prensiplerine uygun barışçı bir nitelik taşıdığını bildirmiştir. Buna karşın, Sovyetlerin Bağdat Paketi'ni ve dolayısıyla Türkiye'yi suçlayan resmi bildirimleri bundan sonrada devam etmiştir.³²⁷

Jawad Jafer'e göre İsrail'in Bağdat Paketine yönelik tutumunu ele almadan önce, bu tutumu anlayabilmek için öncelikle, 1954 yılında İsrail ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya, içerdiği taahhütler bakımından, değinmek gerekmektedir. İsrail ile Türkiye arasında Kasım 1954'te imzalanan anlaşmaya göre :“Ortadoğu bölgesine yönelik saldırılara da her iki ülke işbirliği yapacak ve olası bir saldırıyı önleyecektir. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirilecek ve her iki devlet de ülkelerinde karşılıklı olarak ekonomik, askeri ve kültürel temsilciler bulunduracaktır. İsrail ile herhangi bir Arap ülkesi arasında anlaşmazlık zuhuru halinde Türkiye arabuluculuk rolünü üstlenecektir.”³²⁸

Bu anlaşma imzalandıktan sonra, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü bir Fransız gazeteciye vermiş olduğu demeçte, Türkiye ile Arap ülkeleri

³²⁵ İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi(1945-75) ...*, s.235.

³²⁶ Melih Aktaş, *a.g.e.*, s.105.

³²⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.80.

³²⁸ Jawad Jafer, *Bağdat Paketi ...* , s.77.

arasında bir anlaşma imzalanması halinde bunun İsrail ile olan ilişkileri etkilemeyeceğini söylemiştir. Türkiye'nin Arap ülkeleri ve İsrail ile tarafsızlık politikası izleyeceğini vurgulamıştır. İsrail'den yapılan açıklamalarda bu meyandadır. Nitekim Bağdat Paktı imzalandıktan sonra İsrail'de bu paktan dolayı Türkiye'yle olan ilişkilerinin zedelenmeyeceğini vurgulamıştır. Fakat, İngiltere'nin pakta girmesi işin şeklini değiştirmiştir. Hâlbuki İsrail'in başından beri Arap Filistin topraklarında devletini kurma vaadini veren İngiltere olmuştur. Ama neden dolayı İngiltere'ye karşı bir güvensizlik içindedir bu anlaşılmış değildir. İngiltere Başbakanı, İsrail hükümetine göndermiş olduğu bir mesajda; “Bağdat Paktı en büyük ve etkili üyesi İngiltere'nin İsrail'e karşı herhangi bir kötülük ya da düşmanca bir fikir taşımadığını” bildirmiştir. Bu açıklamalardan sonra İsrail'in biraz rahatladığı görülmüştür.³²⁹

İsrail'in Bağdat Paktı'ndan endişe duymasının bir sebebi olarak da bir Arap ülkesinin pakta üye olmasından dolayı, ABD'nin Araplara yardımcı olacağı kaygısı içine girmesi olmuştur. Hatta Amerika'nın pakta yardım yapmaması konusunda direktmiş ve bu konudan dolayı Amerika'yla arasında bazı sorunlar yaşanmıştır.³³⁰

Bağdat Paktı'nın Beşinci Madde'sine bakıldığı zaman görülecektir ki, bu pakta ancak her iki ülkenin tanıdığı ve onay verdiği ülkenin girmesi mümkün olabilecekti. İsrail, Irak tarafından tanınmadığı için işin başından beri bu anlaşmanın dışında tutulmuştur. Dolayısıyla endişelenmiştir. Bu bağlamda İsrail'in, Soysal'ın da dediği gibi Irak'ın bu pakta üye olmasından dolayı, bu pakta olumsuz olarak yaklaştığını söyleyebiliriz. Nitekim İsrail Başbakanı Moshe Sharett'in 26 Ocak 1955 tarihinde İsrail Meclisi'nde yapmış olduğu konuşma bizim savımızı destekler niteliktedir. İsrail Başbakanı bu konuşmasında şöyle demektedir: “Ortadoğu'da İsrail'in iştiraki olmadan meydana gelen tedafüi mahiyetteki anlaşmalar, bu bölgede siyasî ve

---

³²⁹ Jawad Jafer, *a.g.e*, s.77.

³³⁰ İsmail Soysal, *a.g.m*, s.227.

askerî muvazeneyi İsrail'in aleyhine olarak bozmaktadır.³³¹” demiştir. Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere, İsrail'in olmadığı bir anlaşma daima endişe ile karşılanmıştır. Bu açıklamayı İsrail Başbakanı şu şekilde tamamlamıştır: “...bu hususta fazla telâşa düşülmemesini, bu alanda endişeyi giderek bazı noktalar bulunduğunu, nitekim. Türk - İsrail dostluğu hususunda muhtelif zamanlarda belirtilmiş tezahürler mevcut olduğunu ve Türkiye'nin, müteaddit defa, başka memleketlerle yapılacak olan dostluğun bunlardan zedelerim iverceği hakkında teminat vermiş olduğunu sözlerine ilâve etmiştir.³³²” Sonuç olarak İsrail iyimser olsa da endişelidir. Bundan dolayı Bağdat Paketi'na devamlı şüphe ile bakmıştır.

Mısır, Bağdat Paketi'na muhalefet etmede ve Irak'ı Arap dünyası içerisinde yalnızlaştırmak için elinden geleni yapan bir devlettir. Mısır lideri Nasır'ın tek gayesi vardı o da Arap dünyasının lideri olmaktı. Iraklılara saldırmasının yegâne sebeplerinden biri, onların bu pakta katılarak Arap Birliği'ne zarar verdiğini düşünmesidir.³³³ Bundan dolayı Mısır, Arap devletlerinin pakta katılmasına engel olmak için, kendisine en yakın gördüğü Arap devletlerini teşkilatlandırmaya çağırmıştır.

Suudi Arabistan da Bağdat Paketi'na muhalefet etmekte Nasır'dan geri kalmamaktaydı. Suudi yöneticilerin amacı yabancı bir pakta karşı çıkarak hem Arap dünyası içerisindeki prestijlerini artırmak ve hem de geleneksel düşmanları Irak Haşimi hanedanının Arap dünyası üzerindeki etkilerini kırmaktı.³³⁴

Suriye'de ise milliyetçi ve Sovyet yanlısı solcu grupların yönetimde etkilerinin artması, bu ülkenin Bağdat Paketi'na karşı çıkmasına neden olmuştu³³⁵. Bu ülkedeki milliyetçi ve solcu unsurlar, sonraki konularda değinilecek olan, vatana dayalı milliyetçilik anlayışını reddetmiş,

---

³³¹ *Aynı Tarihi*, 254 (26 Ocak 1955), s.76

³³² *A.g.b*, 76.

³³³ Nasuh Uslu, *a.g.e*, s.119.

³³⁴ *A.g.e*, s.120.

³³⁵ *A.g.e*, s.120.

“Panarabizm” olarak nitelendirebileceğimiz ve “Kavmiye” olarak adlandırılan etnik milliyetçiliğe dayanan bir anlayışı kabul etmişlerdi. Kabul etmedikleri milliyetçilik anlayışının ise Batı tarafından kendilerine dayatıldığını düşündüklerinden, Amerika ve İngiltere’ye tepki duymuşlardı. Etnik milliyetçiliğe dayanan bu anlayış ile Batı’ya duyulan öfke, Suriye’de “Yeniden Diriliş” anlamına gelen “Baas” hareketini doğurmuştur. Suriye’de siyasal ve sosyal hayatta egemen olan bu hareket, Amerika ve Batı destekli organizasyonlara girmeyi bir çeşit ihanet olarak gördüklerinden Bağdat Paktı’na olumsuz yaklaşmışlardı.³³⁶

Suriye’nin Bağdat Paktı’na karşı olmasının bir başka sebebi ise, Türkiye ile Suriye arasında sorun olan “Hatay Meselesi” olmuştur. 1939’a kadar Türkiye, Suriye’deki mandater güç olan Fransa’dan Hatay’ın kendisine verilmesini istemiş, fakat Fransa ise Suriye’nin toprak bütünlüğünü gerekçe göstererek, bu öneriyi kabul etmemişti. 30’lu yılların sonlarına doğru Fransa, İtalya’nın Akdeniz’de artan nüfuzu karşısında Türkiye’nin desteğine daha fazla ihtiyaç duymuştu. Boğazlar gibi stratejik bir su yolunu kontrol ettiği için Fransızların gözünde Türkiye, İtalya’nın yayılmasına karşı verilecek mücadelede önemli bir müttefik konumuna yükselmişti. Türkiye ise Hatay Sorunu çözülmeden Fransa ile herhangi bir ittifak anlaşması yapmayacağını söyleyince, Hatay Sancağı’nın milli bütünlüğünü garanti altına alan ve bugünkü Türkiye-Suriye sınırını belirten 29 Mayıs 1937 tarihli Fransız-Türk Anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşmaya uygun olarak Ağustos 1938’de Sancak seçimleri yapılmış ve Eylül 1938’de ise Hatay devleti ilan edilmişti. 29 Haziran 1939’da ise Hatay Meclisi oybirliği ile Türkiye’ye katılmaya karar vermişti. Suriye ise bu gelişmelerin dışında kalmış ve 1945’te bağımsızlıklarını ilan edince Türkiye-Fransa Anlaşmasını tanımadığını ilan etmiş ve Türkiye’nin Hatay’ı topraklarına katmasını hukuk dışı olarak görmüştür.³³⁷ Bundan dolayı Suriye ile Türkiye

---

³³⁶ William R. Polk, *Irak’ı Anlamak ...*, s.119-121.

³³⁷ Ayşegül Sever, *a.g.e*, s.181-182.

arasındaki bu sorun da Bağdat Paktı imzalandığı tarihlerde yerini korumuştur.

Dolayısıyla Paktın imzalanmasından sonra dahi Adnan Menderes'in Şam ziyareti, Suriye'de ciddi bir hükümet krizine neden olmuştu. Suriye, Sovyet ve Mısır bloğuyla ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş ve artık Bağlantısızlık ile Panarabizm bu ülkede devlet politikası haline gelmiştir.³³⁸

Sonuç olarak, Arapların Bağdat Pakta tepkisi, Türk yöneticilerini şaşkına çevirmiştir. Çünkü onlar böyle bir şeyi asla beklememişlerdi. Bunun çeşit çeşit sebepleri mevcuttur. Türk diplomasisi bu işe girerken (Bağdat Pakta) Araplar konusunda önyargıların, basmakalıp diğer hükümlerinin etkisi altında kalmıştı. Atatürk'ten beri çağdaş uygarlık yolunu tutan Türkiye'nin, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamsal çıkarları gereği, Batı ile işbirliğini geliştirme çabası normaldi. Ama güneydoğusunda Arap dünyasındaki gelişmeleri yakından izlememiş, onların sorunlarına yeterince kulak vermemişti.³³⁹ Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse şunları söyleyebiliriz: İkinci Dünya Savaşı boyunca gündeme gelmemiş olan ve yukarıda da değindiğimiz Hatay Sorununun Arap milliyetçileri tarafından tekrar gündeme getirilmesi, Suriye'de dâhil bu ülkeler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebebiyet vermişti. Bunun yanı sıra, II. Dünya Savaşı sonrası Filistin meselesinde meydana gelen gelişmeler ve İsrail Devletinin kurulması bölgedeki bütün dengeleri değiştirmiştir. Türkiye'nin bu konuda Sovyet tehdidinden dolayı kendi güvenliğini sağlayabilmek için Batı ittifakı içinde yer alması, bundan dolayı İsrail'i desteklemesi, Türk-Arap ilişkilerine olumsuz olarak yansımıştı. Son olarak Türkiye'nin Sovyet tehdidinden dolayı Batı'ya yaklaştığı bir dönemde, Mısır ile Suriye ekseninin Batı'dan uzaklaşması, Sovyet yanlısı ve radikal Arap milliyetçisi konumuna gelmeleri, iki tarafın dış politika anlayışlarında farklılıklar doğurmuştu.³⁴⁰ Bu gibi sebeplerden dolayı Bağdat Pakta'nı kendileri için tehdit olarak gören

³³⁸ A. g. e., s. 120.

³³⁹ İsmail Soysal, *a. g. m.*, s. 224.

³⁴⁰ Gökhan Çetinsaya, *a. g. m.*, s. 45-46.

bu grup, Bağdat Paktı'na üye olmamıştır. Söz konusu grubun uzantıları Irak Devrimi ile birlikte, Irak'ta yönetimi ele geçirmiştir. Bu da Bağdat Paktı'nın yakın bir zamanda varlığını sürdüremeyeceğinin en büyük kanıtı olmuştur.³⁴¹

---

³⁴¹ *A.g.m.s.* 47.

VI.BÖLÜM

ORTADOĞU KRİZLERİ VE BU KRİZLERİN TÜRKİYE – AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

I. Süveyş Krizi

1956 Süveyş Krizi'ne ait gelişmeler Türkiye'de tek parti idaresinin devam ettiği ve İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllara kadar uzanır. Çünkü bu kriz, bir anlamda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere ile Mısır arasındaki sürtüşmelerin devamı ve tabii sonucu olmuştur.³⁴²

Süveyş Kanalı bir Fransız şirketi tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869 günü dünya deniz trafiğine açılmıştır. İşletilmesi de bu Fransız Şirketine ait bulunmakla beraber, o zamanki Mısır hükümetinin de hissesi vardır. Mısır hükümeti sonradan mali sıkıntıya düşüp hisselerini satışı çıkarınca 1875 de bu hisseleri İngiltere almış ve bu suretle Süveyş Kanalını İngiliz - Fransız şirketi işletmeye başlamıştır.³⁴³

İngiltere daha sonra Süveyş Kanalı'ndan geçen Hindistan'a bağlantısını sağlayan bu ticaret yolunu güvenlik altına almak için 1882'de bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmiş ve kanal üzerindeki kontrolünü daha da kuvvetlendirmiştir.³⁴⁴

İtalya 1935-1936'da Habeşistan'ı işgal edince, İngiltere'nin Hindistan yolu için bir tehdit yaratmış olmaktadır. Çünkü İtalya Habeşistan'ın işgaliyle Kızıldeniz'in çıkışına hâkim olduğu gibi, Mısır'a da komşu geliyordu.³⁴⁵ Diğer taraftan Birinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'da başlayan Arap

---

³⁴² Ömer Kükçüoğlu, *a.g.e.*, s.81.

³⁴³ Fahir Armaoğlu, *20. yy Siyasi Tarihi ...*, s.493.

³⁴⁴ *A.g.e.*, s.493.

³⁴⁵ *A.g.e.*, s.493.

milliyetçiliği hareketlerinin baskısı altında kalan İngiltere,³⁴⁶ Mısır'la münasebetlerini yeni bir düzene sokmak istedi ve Mısır hükümeti ile 26 Ağustos 1936'da yaptığı bir antlaşmayla Mısır'a bağımsızlığını verip bu ülkeden askerini çekmek kararı aldı. Söz konusu anlaşmaya göre, İngiltere Süveyş Kanalı bölgesinde on bin asker ve beşyüz pilot bulundurma hakkını elinde tuttuğu gibi, taraflardan biri bir savaşa girecek olursa, diğer taraf bütün gücü ile savaşa giren tarafa yardım edecekti. Yani, Mısır ile İngiltere arasında bir ittifak bağı kurulmuş oluyordu.³⁴⁷

İtalya'nın 1940 Haziran'ında İkinci Dünya Savaşına katılarak, Kuzey Afrika'daki sömürgesi olan Libya'dan Mısır'a karşı harekete geçmesi, Almanya'nın ise Mısır'a asker sevk edip Süveyş Kanalı ele geçirmek istemesi üzerine İngiltere, 1936 ittifakına dayanarak, Mısır topraklarına ikiyüzbin asker sevk etmiştir. 1942 yılına kadar devam eden Kuzey Afrika savaşlarını İtalya ve Almanya'nın kaybetmesi ve savaşların bitmesi ile birlikte Mısır, İngiltere'den askerlerini geri çekmesini istemiştir.³⁴⁸ 1945 yılında Mısır'ın yapmış olduğu müracaat üzerine, bu ülke ile İngiltere arasında görüşmeler başlamış ve iki ülke 1949 yılında bir anlaşma imzalamışlardır. Buna göre İngiltere, 1949 Eylülü'ne kadar Mısır'dan kademeli olarak çekilmeyi kabul etmiştir.³⁴⁹ Ancak 1945-46 yıllarında Sovyetler Birliği'nin İran, Türkiye ve Yunanistan'ı kontrol altına almaya çalışması,³⁵⁰ 1948-49 Arap İsrail Savaşı³⁵¹ ve 25 Haziran 1950'deki Kore Savaşı, İngiltere'nin askerlerini çekmemesine sebebiyet vermiştir.³⁵²

Mısır, İngiltere'nin tutumunu reddetmiş ve 1936 tarihli İngiltere - Mısır Süveyş Antlaşması'nı fesh ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine halk Süveyş Kanalı'na yürümeye kalkmış ve İngiliz Kuvvetleri ile halk arasında çarpışmalar başlamıştır. Komünistlerin, Müslüman Kardeşlerin ve aşırı

---

³⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları ...*, s.117.

³⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *20. yy Siyasi Tarihi ...*, s.493.

³⁴⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları ...*, s.117.

³⁴⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yy Siyasi Tarihi ...*, s.493.

³⁵⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları ...*, s.117.

³⁵¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yy Siyasi Tarihi ...*, s.493.

³⁵² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları ...*, s.117.

Milliyetçilerin teşviki ile sivillerden meydana gelen bir "Milli Kurtuluş Ordusu" kurulmuş, 1952 Ocak ayında İsmailiye'de İngiliz kuvvetleri ile çarpışmalar olurken, Kahire'de halk İngiliz mağazalarını yağma etmiştir.³⁵³

Durum bu safhada iken Mısır'da 23 Temmuz 1952 günü bir darbe ile Krallığa son verilmiş ve bunun sonucunda Kral Faruk tahttan indirilerek, yönetime Nasır getirilmiştir. Nasır'ın, askeri idarenin içeride otoritesini sağlamlaştırabilmesi ve devrimin öngördüğü düzenin kurulabilmesi için dış münasebetlerde istikrara ihtiyacı vardı.³⁵⁴ Bundan dolayı Nasır, Asuan Barajının yapımına büyük önem veriyordu ve bu projenin tamamlanması için ikiyüzkırk milyon dolara ihtiyacı vardı. Bu para için Nasır, Dünya Bankası'na başvurmuştu. Bu esnada ise Rusya Nasıra, baraj yapımı için ikiyüz milyon dolar yardım yapabileceğini söylemişti. Dünya Bankasının yanıtını bekleyen Nasır, az önce belirttiğimiz gelişmelerden dolayı Amerika'nın kendi tekliflerini kabul etmemesini öğrendiği zaman sert tepki göstermiş ve 26 Temmuzda Süveyş Kanalını millileştireceğini açıklamıştır. Tabii bu açıklama başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batı dünyasını tedirgin etmiştir. Amerika önderliğinde ki ülkeler 16 Ağustos'ta durumu görüşmek üzere Londra'da bir konferans toplanması kararını almışlardır. Bu konferansa 1888 İstanbul Sözleşmesine³⁵⁵ taraftar olan ve kanaldan en çok yararlanan ülkeler çağrılmıştır. Türkiye ise bu sözleşmeye taraf olduğundan, yapılan davete olumlu cevap verip konferansa katılmıştır. Bahsettiğimiz antlaşmaya göre Türkiye'nin bir saldırıya uğraması halinde İngiltere'nin yardım için kanalı kullanacağı ve Mısır'ın buna kolaylık sağlayacağını garanti edilmişti.³⁵⁶

Konferansta, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Dulles'in, "Süveyş Kanalı'nı uluslararası bir kuruluş yönetecektir. Bu kuruluş Birleşmiş Milletlere bağlı olmalıdır. Süveyş Kanalı, 1888 İstanbul Sözleşmesine uygun olarak serbestçe kullanılmalıdır... Mısır hükümetine makul ve adalete uygun bir

³⁵³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyılın Siyasi Tarihi ...*, s.496.

³⁵⁴ *A.g.e.*, s.496.

³⁵⁵ 1888 İstanbul Sözleşmesi'nde, Süveyş Kanalı'nın, barışta ve savaşta, bütün gemilerin geçişine açık olacağı garanti edilmiştir. (Sayim Türkman, *a.g.e.*, s.238.)

³⁵⁶ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.627-29.

gelir temin edilecektir. Süveyş Kanalı Şirketi'ne adalet çerçevesinde bir tazminat verilecektir. Son iki nokta üzerinde çıkacak uyuşmazlıklar, Milletlerarası Adalet Divanı'nın seçeceği mahkemelerce çözümlenecektir,"³⁵⁷ şeklindeki diğer devletler tarafından prensipte kabul edilen önerisi, gerek Sovyetler ve gerekse de Mısır tarafından kabul edilmemiştir.³⁵⁸ Mısır, Süveyş Kanalı'nın uluslararası bir denetim altına konulmasını, Kanal üzerindeki egemenliğini kısıtlayacağı sebebiyle kabul etmemiştir.³⁵⁹

Mısır'ın, Londra Konferansı sonucunda şekillenen Dulles Planı'nı reddetmesi, Fransa Başbakanı Mullet tarafından "vahim bir durum" olarak değerlendirilmiş ve Süveyş'teki Fransız vatandaşlarını korumak için, İngiltere'nin izniyle, Kıbrıs'a asker çıkaracaklarını söylemiştir. İngiltere ve Fransa'nın herhangi bir savaşa sebebiyet verecek bu hareketleri Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower tarafından endişe ile karşılanmış ve böyle bir duruma müsaade etmeyeceklerini ve olası bir savaşı barışçı yollarla engelleyeceğini söylemiştir.³⁶⁰

Bunun üzerine İngiltere 19-21 Eylül 1956 tarihlerinde Londra'da ikinci bir konferans toplamış ve birinci konferans'ta alınan kararları teyit etmiştir.³⁶¹ İkinci Londra Konferansı'nda sonra, İngiltere, Fransa ve Mısır, Birleşmiş Milletler'e sorunun çözümü için başvurmuşlardır.³⁶² 5 Ekim 1956 tarihinde Birleşmiş Milletler her iki tarafın şikâyetlerini ele almak için toplanmıştır. Söz konusu toplantıya katılan Mısır Dışişleri Bakanı Mahmut Fevzi, ele alınması gereken en önemli şeyin, "Süveyş Kanalı'nın yönetiminin ve kullanılmasının Mısır'ın egemenliğine bırakan bir sistemin kurulması" gerektiği olduğunu söylemiştir.³⁶³ Bunun üzerine, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ise, Süveyş Kanalı'nın yönetilmesinin ve işletilmesinin herhangi bir ülkenin

---

³⁵⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.82-83.

³⁵⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.627-29.

³⁵⁹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.84.

³⁶⁰ *A.g.e.*, s.85.

³⁶¹ *A.g.e.*, s.85.

³⁶² *A.g.e.*, s.87.

³⁶³ "Road to Suez," *Time*, 68/17 (22 Ekim 1956.)

politikasından ayrı olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.³⁶⁴ Daha sonra toplantılara katılan Mısır Dışişleri Bakanı'nın da kabul ettiği ve "Altı Prensipten" adını alan bazı esaslar ilan edilmiştir. Söz konusu esaslar: Süveyş Kanalı'nda geçişin muhakkak serbest olması gerektiği; Mısır'ın egemenliğine saygı duyulması gerektiği; Kanalin işletilmesinin herhangi bir ülkenin politikasından ayrı tutulması gerektiği, geçiş ücretlerinin Mısır ve kullanıcıları tarafından belirlenmesi gerektiği; Kanal gelirlerinin, Kanalin gelişmesi amacıyla kullanılması gerektiği ve Kanal yönetimiyle Mısır hükümeti arasında olacak herhangi bir sorunun hakemlik yoluyla çözülmesi gerektiği şeklinde açıklanmıştır.³⁶⁵ Birleşmiş Milletler'in "Altı Prensipten" olarak açıklamış olduğu esaslar, sorunu çözecek belirli bir formül tespit edememiştir. Yani daha önce de belirtildiği gibi, Mısır için önemli olan kanalın kullanılması ve işletilmesini sağlayacak sistemin, kısacası kanalın tek hâkimi olma isteği ne açıkça kabul edilmiş, ne de reddedilmiştir.³⁶⁶ "Altı Prensipten" esaslarından olan ve kanalın işletilmesinin herhangi bir ülkenin politikasından ayrı tutulması gerektiğini açıklayan madde, Mısır Devlet Başkanı tarafından kabul edilmemiştir.³⁶⁷ Bu durum üzerine İngiltere ve Fransa başka tedbirleri devreye sokmuşlardır.

Sorunu çözmek için toplanan Londra Konferansları ve Birleşmiş Milletler görüşmelerinden sonuç çıkmayınca, 16 Ekim'de İngiltere Başbakanı Anthony Eden Paris'e gitmiş ve Fransa'yla beraber kanal bölgesine ortak saldırı kararı alınmıştır. Bu gizli görüşmelere İsrail de katılmıştır. Saldırıyı hukuk çerçevesine indirmek için önce İsrail'in Mısır'a saldırmasına karar verilmiş, daha sonra ise, tarafları birbirinden ayırmak ve Arap- İsrail saldırısının Kanal bölgesine zarar vermesini engellemek amacıyla, İngiltere ve Fransa'da devreye girip ortak bir harekât yapmaları kararlaştırılmıştır. Bu anlayış birliğinden sonra, İsrail 29 Ekim 1956'da Sina yarımadasını işgal etmeye başladı. Nasır, İngiltere ve Fransa'nın, çatışmaların sona erdirilmesi yönündeki ultimatolarını reddedince, İngiltere ve

---

³⁶⁴ *A.g.b* (22 Ekim 1956)

³⁶⁵ *A.g.b*, (22 Ekim 1956); ayrıca b.k.z, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.86.

³⁶⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e*, s.86.

³⁶⁷ "Road to Suez", ... *a.g.b*, (22 Ekim 1956)

Fransa, Mısır'a saldırmaya başlamışlardır.³⁶⁸ Bu saldırılara Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya, Birleşmiş Milletler nezdinde sert tepki göstermiştir. Hatta bu olay, iki rakip devletin ortak hareket ettiği bir olay olmuş ve bu alışılmadık ortak baskı karşısında, İngiltere ve Fransa kuvvetlerini geri çekmek durumunda kalmıştır.³⁶⁹

Amerika Birleşik Devletleri'nin sert tepki göstermesinde Rusya'nın da İngiltere ve Fransa'ya yönelik tavrı etkili olmuştur. Rusya Başbakanı Bulganin, 5 Kasım 1956'da İngiltere ve Fransa Başbakanlarına göndermiş olduğu mektuplarda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki saldırıyı kuvvet kullanarak durdurmağa kararlı olduğunu, müdahalesi esnasında çıkacak savaşın diğer ülkelere de sıçrayarak Üçüncü Dünya Savaşı'na neden olabileceğini vurgulamış ve İngiltere ve Fransa'nın, kendilerinden daha güçlü bir devlet tarafından roketlerle saldırıya uğradıkları takdirde ne yapabileceklerini de sormuştur.³⁷⁰ Sovyetler'in bu tepkisi karşısında Amerika, önceden de olumsuz olarak yorumladığı ve karşı çıktığı İngiltere, Fransa ve İsrail üçlüsünün yapmış olduğu askeri harekâtı durdurmaları için bu üç ülkeye yapmış olduğu baskıyı artırmış, bir yandan da Sovyet'lerin söz konusu tepkiden sonra, Amerika'ya yönelik ortak bir Amerikan-Sovyet kuvvetlerinin çatışmayı durdurması yönündeki önerisini reddetmiştir.³⁷¹

Süveyş Bunalımı, bir yandan Mısır'a karşı saldırıya geçen devletlerden İngiltere'nin Bağdat Paktı üyesi olması, diğer yandan da Süveyş Kanalı'nda geçişi düzenleyen 1888 İstanbul Anlaşması'nın taraflarından birisi olması dolayısıyla, Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Ayrıca, 1954 İngiltere-Mısır Anlaşması, Kanal'dan İngiltere'nin faydalanabilme halleri sırasında Türkiye'nin bir saldırıya uğramasını da saydığı ve Mısır'ın kanalın yönetimine el koymasıyla ortaya çıkan

---

³⁶⁸ Oral Sender, *a.g.e.*, s.303; "How Britain, France and Israel Got Together," *Time*, 68/ 20 (12 Kasım 1956)

³⁶⁹ Oral Sender, *a.g.e.*, s.303.

³⁷⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.89; "The Threat Of War," *Time*, 68/23 (19 Kasım 1956)

³⁷¹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.89.

durum İngiltere'nin kanaldan yararlanabilmesini geniş ölçüde zorlaştırdığı için, Türkiye'nin ilgi ve endişesi söz konusu olmuştur.³⁷²

Nitekim Türkiye, Süveyş konusunun görüşüldüğü ilk Londra Konferansı'nda konu ile alakalı olarak tutumunu, Türk Delegatesi Muharrem Nuri Bilgin vasıtasıyla şu şekilde ifade etmiştir: "... Herhangi bir hükümler devletinin bittabi bütün dünyaca tanınmış bazı hukuk ve nasafet kaidelerine hürmet etmesi şartıyla millileştirme muamelesine tevessül etmek salâhiyetinin meşru bir hak teşkil ettiğini inkâr etmek mümkün değildir. Fakat mesele tamamen mücerret denilebilecek böyle bir zaviyeden dahi tetkik edildiği takdirde görülür ki, alâkadarlara herhangi bir taviz veya tazminat verilmemesi ve millileştirmeye müteallik olan Mısır Kanununda resmen cebrî mesainin emtedilrnesi muvacehesinde bu millileştirmenin usulüne uygun bir istimplâkin şartlarına uygun bulunduğu iddia olunamaz. Ayrıca şurası da var ki müşahhas olan Süveyş Kanalı meselesinde işin hususî mahiyetinin nazar-ı itibare alınmış olmasını icap ettiren bazı ahdî taahhütler mevcuttur. Meselenin bütün bu hukukî ve ahdî veçheleri, metinler zikri suretiyle çok salâhiyetli bir şekilde diğer hatipler tarafından izah edildiği cihetle zannedersenem teferruata girişmeğe lüzum kalmamaktadır. Böylece mesele sükûnetle, bitaraflıkla ve işin esası ile hiçbir alâkası olmayan mülâhazalara kapılmadan tetkik edilince görülür ki ortada düzeltilmesi lâzım gelen bir vaziyet vardır ve işlerin bugünkü halinde bırakılması mümkün değildir. ... Türkler, Müslüman dinine mensuptur. Türkiye, yalnız sözleri ile değil, hareketleriyle de bittabi Mısır da dâhil olmak üzere bütün Arap devletlerinin sadece mutlak hâkimiyetini ve istiklâlini değil, kuvvetli, müreffeh ve her nereden gelirse gelsin her türlü tecavüzden ve her şekilde olursa olsun tazyiklerden masun bulunmalarını hararetle arzu etmiştir. Eğer, kendisine karşı beslediğimiz hisleri tarif ettiğim Mısır milletinin, hâkimiyetine, istiklâline veya prestijine hâle getirilmesinin mevzu bahis olduğu hususunda en ufak bir şüphemiz olmuş olsa idi, bugün burada bulunmazdık. Bu vakıalar ve hislerden kuvvet alarak, yalnız bu masa etrafında bulunup da içlerinde bu hususa dair bir şüphesi olanları değil fakat

---

³⁷² Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.91.

bilhassa, burada bulunmayanları, hâlihazırda mevzuubahis olduğu şekilde kanal meselesinin, ne Mısır'ın ne de bir diğer devletin hâkimiyetini ve prestijini ilgilendiren veya bu hâkimiyet ve prestiji tehlikeye koyan bir mesele olarak telâkki etmemeğe davet ediyorum. Bu kadar basit bir vaziyet karşısında herhangi bir gerginliğe meydan vermeden çarenin süratle, ahenkli ve yakışık alır bir şekilde bulunabilmesi icap ederdi... Kanaldan geçişin beynelmilel mahiyetini teslim hususunda tam bir mutabakat mevcut olduğuna göre, tamamen kendisine münhasır bulunan hususiyetle: arzeden ve nevi şahsına mahsus olan vasıflarını göz önünde tutarak tetkik etmek mecburiyetinde bulunduğumuz önümüzdeki meselede, geçişlere müteallik muamelelerden birçoğunun tarafsız ve beynelmilel bir teminat altına alınması lüzumunu neden teslim etmemeli? Burada Mısır'ın hâkimiyeti ve prestiji ile telif kabul etmeyen ne vardır? Eğer bunda Mısır'a karşı haysiyet kırıcı bir emniyetsizlik eseri görenler varsa onlara cevaben derim ki, bu takdirde tarafların yekdiğerine birçok vaadini tazammun eden ve onların bizzarur karşılıklı olarak meseleleri kontrol etmeleri hususunda bazı haklar tesis eden beynelmilel anlaşmaların hepsini haysiyet kırıcı telâkki etmek icap eder... Bütün bu sebeplere binaen ve ihtilâfı soğukkanlılıkla ve tarafsızca tetkik etmiş olarak Türk delegasyonu, Hariciye Vekili Mister Dulles'in beyanatında ortaya koyduğu telkinlere, yapıcı ve munsifane bir müzakere esası olmak üzere iltihak etmektedir.”³⁷³ Bu demeçten de anlaşılıyor ki Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Dulles'in daha önceden değinilen planını desteklemiştir. Ayrıca Türkiye, Kanal'dan geçişlerin tarafsız ve teminat altına alınması gerektiğini de vurgulamıştır.³⁷⁴

Diğer taraftan, Bağdat Paktı'na üye olan bir ülkenin, bu saldırı içerisinde yer alması, paktta büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. Bağdat Paktı üyeleri, 7 Kasım'da Tahran'da İngiltere'nin çağrılmadığı bir toplantı yapmışlardır. Bu görüşmeler sonunda yayınlanan ortak bildiride şöyle denilmektedir: “Başvekiller, İsrail'in Mısır topraklarını işgal niyeti ile hücumla geçmek suretiyle işlediği tecavüz hareketini takbih etmişler ve İsrail kuvvetlerinin derhal mütareke hattına

³⁷³ *Ayn Tarihi*, 273/(Ağustos 1956), s.115.

³⁷⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.93.

çekilmeleri ve İsrail tarafından alınmış olan bütün Mısırlı esirlerin serbest bırakılmaları gerektiği neticesine varmışlardır. Başvekiller, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İngiliz Fransız kuvvetlerinin Mısır'a vaki üzücü silâhli müdahalesi hakkındaki kararlarını ve barış, adalet ve insanîyetin refahı hususunda insanlığın büyük arzusunu temsil eden yegâne dünya teşkilâtını zaafa düşürmek tehlikesini dikkat nazarına alarak, İngiliz ve Fransız hükümetlerini muhasamatı durdurmaya, kuvvetlerini Mısır topraklarından çekmeye ve Mısır'ın hükümrânlık, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına tamamen riayet ve hürmete davet etmeye karar vermişlerdir. Dört devlet, bölgede devamlı bir barış sağlamak maksadıyla Arap memleketleri ile İsrail arasındaki Filistin meselesinin tamamen halledilmesinin âcil lüzumunu belirtmişler ve Birleşmiş Milletler teşkilâtının 1947 yılında kabul etmiş olduğu karar suretinin bir anlaşma müzakeresine esas olabileceği mütalâasında bulunmuşlardır. Dört devlet, Birleşmiş Milletler'i kuvvetlendirmek ve bu teşkilâtı milletlerarası anlaşmazlıkların hallinde müessir bir vasıta haline getirmek hususundaki hararetli arzularına uygun olarak, Süveyş Kanalı anlaşmazlığının, diğer hususlar meyanında, Mısır'ın hükümrânlığına tam riayet şartıyla Süveyş Kanalı'ndan bütün milletlere serbest geçiş hakkı sağlayacak şekilde, Birleşmiş Milletler teşkilâtının delaletiyle Mısır'la yapılacak müzakereler yoluyla halledilmesi gerektiği kanaatinde olduklarını belirtmişlerdir. Dört devlet, 5 Kasım'da İngiliz hükümeti nezdinde yapmış oldukları müşterek teşebbüsün, 6 Kasım günü gece yarısı ateş kesmek kararı üzerinde müessir olduğunu bildiren İngiltere'nin Tahran Büyükelçisi tarafından verilmiş olan mesajı tasviple karşılaşmışlardır. Dört devlet bu kararı memnunlukla karşılamış ve harp bölgesine milletlerarası bir polis kuvvetinin yerleştirilmesi hususunda Genel Kurul'un kabul etmiş olduğu kararı tatbik mevkinde koymakta gecikilmeyeceği ümidini izhar etmiştir. Dört devlet, bu bölgede barışı korumak ve Birleşmiş Milletler'in ifade ettiği prensipleri desteklemek maksadıyla Birleşik Amerika'nın Birleşmiş Milletler teşkilâtında girişmiş olduğu süratli hareketi takdirle karşılamıştır. Dört devlet Birleşmiş Milletler anayasasının metnine ve prensiplerine imanlarını teyit, herhangi bir şekilde vuku bulacak tecavüze karşı takbihlerini beyan etmişler ve bütün milletlerin toprak bütünlüğü, hükümrânlığı ve bağımsızlığına hürmet

edilmesi ve korunması hususunda sarsılmaz inançlarını tekrarlamışlardır. Dört devlet, korunması başlıca gayeleri olan barış davası için gerek münferiden ve gerekse müştereken kendileri tarafından sarf olunan gayretleri kaydetmişlerdir. Dört devlet, ittifaklarının gayri tecavüzî vasfını belirterek bölgenin barış ve güvenliğini korumak için mümkün olanı yapmak niyetlerini bir kere daha teyit ederler. Bu bölgenin emniyet ve istikrarın bozmaya çalışan çevrelerden buna aykırı olarak ileri sürülecek bütün iddialar şayanı teessüftür.”³⁷⁵

Görüldüğü üzere, bu bildiri, İngiltere ve Fransa'nın İsrail'le birlikte giriştikleri hareketin Bağdat Paktı'nın Ortadoğulu üyeleri arasında büyük bir endişe yarattığını açıklıkla ortaya koymuştur.³⁷⁶ Nitekim bildiriye İsrail kuvvetlerinin Mısır topraklarını derhal terk etmelerini, aynı biçimde İngiliz ve Fransız hükümetlerinin çatışmayı durdurmaları ve Mısır'ın egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı göstermelerini isteyen sözler, Bağdat Paktı ülkelerinin Ortadoğu'da çıkacak geniş bir silahlı çatışmadan duydukları endişeyi açıkça göstermiştir.³⁷⁷

Süveyş Krizi karşısında Türkiye, Tel Aviv'deki Büyükelçisini geri çekmiştir. Bu konudaki Dışişleri Bakanlığı bildirisinde şöyle denilmiştir: “Türkiye Hükümeti, Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kararları dairesinde halledilmesini öteden beri desteklemiş ve bu yolda gerek Birleşmiş Milletler örgütü içerisinde, gerek dışında devamlı gayretler sarf etmiştir. Yakınşark'ta çok esaslı bir huzursuzluk ve tehlike unsuru olmakta devam eden bu meselenin halen halledilmemiş olmasını esefle kaydeden Türkiye Hükümeti, Filistin işi adilane ve nihai surette bir hal şekline raptedilenciye kadar vazifesi başına avdet etmemek üzere, Tel Aviv'deki elçisini geri çağırmağa karar vermiştir.”³⁷⁸ Türkiye bu tutumunun Bağdat Paktı'nı kuvvetlendirmek amacını güttüğünü ve Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkileri etkilemeyeceğini vurgulamıştır.³⁷⁹ Türkiye bunu bu şekilde vurgulasa da, büyük elçisini çektiği için İsrail ile olan ilişkileri

³⁷⁵ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s.303.

³⁷⁶ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s.304.

³⁷⁷ *A.g.e.*, s.305.

³⁷⁸ *A.g.e.*, s306.

³⁷⁹ *A.g.e.*, s.306.

yara almıştır. Aynı zamanda, Arap dünyasını ve özellikle de Mısır'ı kazanmak isteyen Türkiye, bu politikasından da sonuç alamamıştır.³⁸⁰

Sonuç olarak Süveyş Krizi, 1919 ve 1939 yıllarını kapsayan iki savaş arası dönemden beri, Ortadoğu'da söz sahibi olan iki Batılı ülkenin durumunda önemli bir değişiklik yapmıştır. Söz konusu kriz, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'dan kesin bir şekilde geri çekilmelerini ve onların boşluğunu ise Amerika Birleşik Devletleri'nin doldurmasını sağlamıştır.³⁸¹ Türkiye ise İngiltere ve Fransa'nın tutumunun Sovyetler Birliği'ni bölgeye çekmesinden endişe duymuştur. Türkiye bu krizde, temelleri İnönü döneminde atılan politikalara uygun olarak, o dönemin uluslararası yapısını göz önünde tutarak Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında yer almıştır. Bağdat Paktı bildirisinde de değinildiği gibi, Amerika'nın Birleşmiş Milletler'e başvurusunu desteklemiştir.

Süveyş Krizi'nin sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz; üçbin askerinin ölmesine rağmen, Mısır bu savaştan kazançlı çıkmıştır. Süveyş Bunalımı, her şeyden önce Süveyş Kanalı üzerinde Mısır'ın tam denetimini sağlamıştır. Mısır, İngiliz üslerini geri aldırması ve Mısır'da 1881 yılından bu yana süren İngiliz etkisine son vermiştir. Mısır, Arap dünyasının en etkili ve güçlü ülkesi durumuna yükselmiştir. Ayrıca Nasır, Bağlantısızlar Blok'unun liderliğine oynamaya başlamıştır. Batılıların Mısır'a ve kanal bölgesine yapmış olduğu saldırıyı sert dille kınayan Sovyetler'in Ortadoğu'da prestiji artmış ve Mısır giderek bu devlete yakınlaşmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, gerek saldırının karşısında açıkça yer alması gerekse bölgede emperyalist bir geçmişinin bulunmaması yüzünden, tıpkı Sovyetler gibi bir prestij kazanmış, ancak bölgede Sovyet politikasına karşıt olarak oluşturacağı ve Süveyş Krizinin bir sonucu olarak değerlendirilebilecek Eisenhower Doktrini, Arapların gözünde, Batı'nın çıkarlarını korumaya yönelik bir düzenleme biçiminde yorumlanmış ve bölgedeki Amerikan prestijini uzun vadede düşürmüştür.³⁸²

---

³⁸⁰ A. g. e, s.306.

³⁸¹ Ömer Kürkçüoğlu, a. g. e, s.90.

³⁸² Oral Sender, a. g. e, s.304.

II. Eisenhower Doktrini

Daha önce de değinildiği üzere, Eisenhower Doktrini, 1956 Arap-İsrail savaşı olarak da bilinen Süveyş Krizi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü, Süveyş Krizi sonrası Ortadoğu'daki durum Amerika Birleşik Devletleri'ni endişelendirmiştir. Bölgede, varolan Batı prestiji azalmış, Sovyet Rusya ise, Arap dünyasının kurtarıcısı konumuna gelmişti. Önceden de değinilen Sovyet Rusya Başbakanı Bulganin'in, Başkan Eisenhower'a gönderdiği Sovyet ve Amerikan kuvvetlerinin, İngiliz, Fransız ve İsrail saldırılarını durdurmak için, birlikte bölgeye gitmeleri gerektiği yönündeki isteği, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Sovyetler'in Ortadoğu'ya asker sokmak için, fırsat aramalarının bir örneği olarak yorumlanmıştır. Bu şartlar altında Eisenhower, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarını giderilmesine yardımcı olmak suretiyle bu ülkeleri güçlendirmek ve bu ülkelere komünizm hegemonyasının neler getirebileceğini anlatarak, karşı koymalarını sağlamak yoluna gitmiştir.³⁸³ Çünkü, Amerika Birleşik Devletleri Süveyş Bunalımı'ndan sonra Sovyetler Birliği'ni çevreleyen bölgeleri bölgesel hareketle koruyamayacağını ve Ortadoğu'nun içine girdiği devrimci değişiklik döneminde, yalnız askeri nitelikte olan Truman Doktrini gibi bir doktrine bağlı kalarak duruma hakim olamayacağını anlayarak, bölgesel halkların güvenini kazanacak ve "sömürgeci" olgusunu temizleyecek yeni bir siyasal program ve bu programı destekleyecek yeni bir ekonomik yardım yoluna gitmiştir.³⁸⁴

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957 tarihinde Amerikan Kongresi'ne sunduğu ve "Eisenhower Doktrini" olarak anılacak olan mesajında, Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerini almak yolunda önemli bir karar almış oluyordu.³⁸⁵ Eisenhower söz konusu mesajında, Ortadoğu'nun zamanla istikrarsız bir bölge haline getirildiğini belirttikten sonra, bu istikrarsızlığın, "uluslararası komünizm" tarafından kullanıldığını öne

³⁸³ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri ...*, s.240.

³⁸⁴ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964) ...*, s.149-150.

³⁸⁵ Ömer Kürçüoğlu, *a.g.e*, s.114; ayrıca b.k.z Eisenhower Doktrini'nin Metni için Ek 7, s.195.

sürmüştür. Eisenhower, “Rusya’da Çarlık devrinde de Bolşevikler devrinde de yöneticilerin daima Ortadoğu bölgesini ele geçirmeğe çalıştıklarını” söylemiş ve Rusya’nın, bu bölgeden kendisine yönelik bir saldırı yönelmeyeceğinden emin olmasını, ABD’nin ise hiçbir zaman böyle bir şey düşünmediğini belirtmiştir. Eisenhower, Rusya’nın Ortadoğu’da ekonomik çıkarının olmadığını belirtmiş ve 1955 yılında Rusya’nın, Süveyş Kanalı trafiğinin yüzde bir’inden daha az bir kısmını kullandığını söylemiştir. Eisenhower konuşmasına Rusya’nın Ortadoğu petrollerine de ihtiyacı olmadığını söyleyerek devam etmiş ve kendisinin petrol ihraç eden bir ülke olduğunu belirtmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı Eisenhower, Rusya’nın Ortadoğu’ya karşı ilgisinin tamamen politik amaçlardan doğduğunu öne sürerek, Rusya’nın bu bölgeyi stratejik özelliğinden dolayı ele geçirmek istediğini vurgulamıştır.³⁸⁶ Bu sebeplerden dolayı Başkan, Kongre’ye dört maddeden oluşan önerisini sunmuştur. Bunlar; bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak, bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak, bu ülkelerin istemeleri şartıyla, milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması ve 1958-59 yılları için, ikiyüz milyon dolarlık tahsisatın onaylanarak Başkan’ın emrine verilmesidir.³⁸⁷ Söz konusu öneriler, Amerikan Kongresi tarafından 1957 Mart ayında kabul edilerek kesinleşerek Eisenhower Doktrini meşrulaşmıştır. Eisenhower Doktrini’ni onaylayan Amerikan Kongresi ortak kararları ise şu şekilde açıklanmıştır. “Başkan, bundan böyle genel olarak Ortadoğu bölgesinde ulusal bağımsızlığını sürdürebilmek amacıyla ekonomik gücünü geliştirmek için yardım isteyen herhangi bir ulus ya da uluslar grubuna yardımda bulunmaya ya da işbirliği yapmaya yetkili kılınmıştır.

Başkan, Ortadoğu’da genel olarak yardım isteyen ulus ya da uluslar grubu ile askeri yardım programı üzerinde anlaşmaya yetkilidir. Bundan başka, Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu uluslarının bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin korunması kendisi ve dünya barışı için yaşamsal önemde sayar. O nedenle,

---

³⁸⁶ *A.g.e*, s.115.

³⁸⁷ Hüseyin Bağcı, *a.g.e*, s.85.

herhangi bir ulus ya da uluslar grubu komünizm kontrolündeki bir ülkeden gelecek saldırıya karşı yardım isterse, Başkan'ın gerekli gördüğü durumlarda, Amerika Birleşik Devletleri silahlı kuvvet kullanmaya hazırdır. Ancak, bu davranış, Amerika Birleşik Devletleri'nin antlaşmalarla üstlendiği sorumluluklarına ve Amerika Birleşik Devletleri anayasasına uygun olacaktır. Başkan, 1957 yılı bütçesindeki 1954 'Karşılıklı Güvenlik Yasası' hükümlerini yerine getirebilmek üzere bu ortak kararla ayrılmış herhangi bir ekonomik ve askeri yardım, ikiyüz milyon doları aşmamak koşuluyla, kullanmaya yetkilidir. Başkan, yasalar ve yerleşmiş politikalar çerçevesinde, bölgede silah bırakışını korumak üzere, Ortadoğu ile ilgili Birleşmiş Milletler kuvvetlerine kolaylık ve askeri yardım sağlamayı sürdürecektir. Başkan her yıl Ocak-Temmuz ayları arasında Kongre'ye bu konudaki çalışmalarını ilgili rapor verecektir. Kongre'nin, her iki meclisinin bunu izleyecek bir kararı ile daha önce yürürlükten kaldırılması durumu dışında, Başkan'ın genel olarak Ortadoğu bölgesindeki ulusların barış ve güvenliğinin ister Birleşmiş Milletler'in davranışı, ister başka biçimde, yeterince güvence altına alındığına karar vermesiyle bu Ortak Karar sona erer.³⁸⁸

Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye, Eisenhower Doktrini'ni Ortadoğu ülkelerinin içişlerine doğrudan müdahale, siyonizm tarafından beslenen emperyalist bir manevra olarak görmüşler, Nasır ve milliyetçilik karşıtı bir plan olarak yorumlamışlardır. Doktrin, Lübnan, Libya, Türkiye, İran ve Irak tarafından ise desteklenmiştir.³⁸⁹

Menderes Hükümeti için bu yeni doktrin, 1947 yılında Truman Doktrini'nin açıklanması ile başlayan askeri ve ekonomik yardımın, ABD'nin, şimdi Türkiye'nin yanı sıra, diğer Ortadoğu ülkelerine de genişlemesi olarak yorumlanmıştır.³⁹⁰ Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi de 21 Ocak'ta doktrini desteklediğini ilan etmiştir.³⁹¹ Cumhuriyet Halk Partisi söz konusu tarihte yayınlamış olduğu bildiri de bu konu ile ilgili olarak: "...Birleşik Amerika'nın

---

³⁸⁸ İsmail Soysal, *a.g.m.*, s.232-233.

³⁸⁹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.152.

³⁹⁰ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.85-86.

³⁹¹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.153.

Ortadoğu'da sulhun korunması ve kurulması için alâkadar olmasını memnuniyetle karşılarız. Cumhuriyet Halk Partisi Ortadoğu bölgesinin müdafaası için, ilân edilmiş olan, Eisenhower Doktrini'nin kıymetini takdir etmektedir. Ortadoğu bölgesi içinde ve âzası arasında yıllardan beri süren barışsızlık ve huzursuzluğun bir an evvel sona ermesini umumî sulh için ciddî bir ihtiyaç olarak kabul etmekteyiz. Türkiye ihtilâfları arttırmaktan sakınan bir itidal politikası ile Ortadoğu'da barışın kurulmasında faydalı hizmetler yapabilir,”³⁹² diyerek Eisenhower Doktrini'ni desteklediğini ve olumlu bulduğunu belirtmiştir.

Eisenhower Doktrini, Türk basınınca da memnuniyetle karşılanmıştır. *Zafer* gazetesi için genel anlamda doktrin, “güttüğü prensip, Ortadoğu'nun Ortadoğululara ait kalacağı; getirdiği kefalet, Amerika'nın askeri kudreti, vadettiği iyilik de, büyük yardım tahsisleri sayesinde Ortadoğu'nun ekonomi alanında kalkınmasını sağlayacak bir yer haline gelmesidir.”³⁹³

Vatan gazetesinde “Ortadoğu ve Amerika” adlı bir yazıda Ortadoğu'da Sovyetler'den kaynaklanan bir endişenin hâkim olduğu ve bu endişenin Eisenhower'ın bildiriyle dağılacağı ve söz konusu olan endişenin önlenmesi için, herkese görev düştüğü belirtilerek şöyle denilmektedir: “1956 yılı bütün dünya için sıkıntılı bir sene oldu. Vakit vakit ufuklar karardı, ortalığa yeni macera heveslerinin hâkim olmasından korkuldu. Bereket zamanında alınan tedbirler bu kötü ihtimallerin tahakkuk etmesine meydan vermedi, yeni yıla daha emniyetle girdik. Fakat, vaziyette hafif bir iyilik olmakla beraber gerginlik devam ediyor. Ortadoğu'nun vaziyeti bilhassa endişe doğuruyor. Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, yeni yıl münasebetiyle yayınladığı mesajda bu endişeye tercüman olarak demiştir ki: “Orta Doğu'nun Sovyet nüfuzu altına girmesine mâni olmak için Amerika'ya mühim vazifeler düşüyor. Burada yaşayan milletlerin iktisadî kalkınmasına hizmet etmek gayesiyle yeni mesuliyetler yükleneceğiz.” Amerika Cumhurbaşkanı'nın bu mevzudaki açık ve kati beyanatından sonra Dışişleri Bakanı'nın bu sözleri endişeleri büyük ölçüde dağıtmaktadır. Amerika, her

³⁹² *Ayn Tarihi* (Ocak 1957), 21 Ocak 1957.

³⁹³ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.204.

bakımdan dünyanın en kuvvetli memleketidir. Fakat sulhu korumak hususunda bütün gayreti Amerika'ya bırakmamak, her hususta ona yardım etmek lâzımdır. Yapılacak ilk şey aradaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaktır.³⁹⁴ 04 Ocak 1957 tarihli *Zafer*'de ise "Eisenhower Doktrini" adlı yazıda, bu doktrinin amacının Ortadoğu'ya yardım etmek olduğu vurgulanarak şöyle denilmiştir: "... Evvelâ şunu kaydedelim ki, bu doktrin de, tıpkı Monroe Doktrini gibi, sâde ve açıktır. Zira, güttüğü prensip, Ortadoğu'nun Ortadoğululara ait kalacağı; getirdiği kefalet, Amerika'nın askerî kudreti; vâdettiği iyilik de, büyük yardım tahsisleri sayesinde Ortadoğu'nun, iktisadî mânada mevcut ve mütekellim bir hale gelmesidir."³⁹⁵ *Ulus* gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın "Amerika ve Avrupa" adlı yazısında, Ortadoğu'daki buhranın ancak Amerika ile önlenebileceğini vurgulayarak şöyle demiştir: "...Dünya sulhunu temin hususunda bu kadar iyi niyet ve fedakârlık gösteren Amerika müsbet bir neticeye varmak ve sulhu gerçekten kurtarmak istiyorsa Rusların cesaretini ve ümidini kırarak surette açık ve kesin bir lisan kullanmak kararını vermelidir."³⁹⁶ Bu yazıdan anlaşılan, Eisenhower Doktrini ile birlikte Amerika, Ortadoğu'daki barışı sağlayacaktır. Numan Menemencioğlu'nun 7 Ocak 1957 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan "Eisenhower Doktrini" adlı yazısında, Ortadoğu'nun Amerikan çıkarları için hayati önem taşıdığı vurgulanarak burada bir tatsızlık çıkması durumunda bunun bir dünya savaşına dönüşmesinin muhtemel olduğu belirtilmiştir. Yine aynı yazıda, böyle bir ihtimalin Amerika tarafından düşünülme istenilmediği ve Eisenhower Doktrini ile bu bölgede Amerika'nın, barışı tesis etmek istediği vurgulanmıştır.³⁹⁷ Falih Rıfkı Atay'ın *Dünya* gazetesinde yayımlanan "Tarihi Karar" adlı yazısında ise Eisenhower Doktrini'nin ne olduğu, neden gerekli olduğu açıklanarak ve bu doktrine karşı olanlar eleştirilerek şöyle denilmiştir: "...Eisenhower Doktrini nedir? Ortadoğu'da bir tecavüz olursa, Amerika bu tecavüzün bağımsızlığını tehdit ettiği memlekete silâhlı kuvvetleri ile yardım edecektir... Orta Doğu'nun kalkınma

³⁹⁴ "Ortadoğu ve Amerika", *Vatan*, 03 Ocak 1957'den *Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s.245.

³⁹⁵ "Eisenhower Doktrini", *Zafer*, 04 Ocak 1957'den *Ayın Tarihi*, 278/(Ocak-1957), s.432-433.

³⁹⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Amerika ve Avrupa", *Ulus*, 05 Ocak 1957'den *Ayın Tarihi*, 278/(Ocak-1957), s.432-433.

³⁹⁷ Numan Menemencioğlu, "Eisenhower Doktrini", *Cumhuriyet*, 07 Ocak, 1951'den *Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s.433-435.

ve gelişmesi için bu memleketlere para verecektir. Eğer Amerika müdahale etmeseydi, İsrail orduları Sina'dan, Fransız ve İngiliz orduları Süveyş'ten çekilecekler miydi?... Bilâkis şimdi çoktan Kahire'ye girmiş olacaklar, Nasır'ın yerinde yeller esecekti. O halde neden Suriye ve Mısır Eisenhower Doktrini'nin aleyhindedirler? Dedikleri gibi, maksatları varlıklarını ve bağımsızlıklarını korumaktan ibaret olsa, bilâkis bu doktrini en başta onların savunmaları lâzım gelirdi. Suriye'nin sözde korkusu nedir? Irak'ın tecavüzüne uğramak. Eisenhower Doktrini gereğince eğer böyle bir tecavüz olursa küçücük Suriye koskoca Amerika'yı yanında bulacaktır. Ürdün'ün korkusu nedir? Ya İsrail, ya Irak tarafından tecavüze uğramak. Amerikan yardımı böyle bir tecavüze karşı da en tesirli teminat değil midir?"³⁹⁸ *Zafer* gazetesinde ise, Burhan Belge'nin "Bağdat Paktının Ehemmiyeti Bir kere Daha Sabit Olmuştur" adlı yazısında, Eisenhower Doktrini'nin genel olarak iyi karşılandığı vurgulanmış ve bu doktrin, Bağdat Paktı açısından değerlendirilerek şöyle denilmiştir: "... Hele Bağdat Paktı bakımından, son Amerikan kararı, verilebilecek müessir garantilerin en güzel düşünülmüşü ve en kestirmesidir. Moskof yayılmasına karşı bir sed vazifesi gören Beşli İttifak, otomatik olarak Amerikan silâhli kuvvetlerinin derhal yardım ve müdahalesini bulacağına göre, bir tecrit kuşağı olarak, statik manasında da, potansiyel manasında da çok daha kuvvetlenmiş olacaktır. Sızmalara karşı tedbirlerin alınması lüzumu, bununla reddedilmiş değildir. Ayrıca, bu neviden tehlikelere karşı da, asla mütecaviz olmadan, tesirli tedbirler bulunmasına, zerre kadar mâni yoktur. Bilakis, sızmaları önlemenin ilk çaresi, su geçirmeyen bir tabakanın ihdasıdır. Böyle bir tabaka arkasında, temel takviyeleri çok daha büyük bir emniyetle yapılabilir. Bu suretle Bağdat Paktı'nın, nasıl iyi düşünülmüş bir barış payandası olduğu, bir kere daha meydana çıkmış oluyor demektir."³⁹⁹

Soğuk Savaş'ın yeniden hızlanması yönünde bir basamak oluşturan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye müdahale imkânlarını artıran Eisenhower Doktrini Amerika açısından beklenen sonucu vermemiştir. Bunda daha öncede

³⁹⁸ Falih Rıfki Atay, "Tarihi Karar", *Dünya*, 08 Ocak 1957'den *Ayn Tarihi*, 278 (Ocak-1957), s.246-247.

³⁹⁹ Burhan Belge, "Bağdat Paktının ehemmiyeti birkere daha sabit olmuştur", *Zafer*, 08 Ocak1957'den *Ayn Tarihi*,278 (Ocak 1957), s.245-246.

değınilen, Suriye ve Mısır'ın, doktrini, Ortadoğu'nun iç işlerine müdahale olarak görmesinin önemli rolü olmuştur. Hatta, bu politikalarından dolayı Suriye ve Mısır Sovyetler Birliği'ne yaklaştı, söz konusu yaklaştıma sonucu Suriye'de komünizm artmış ve bu durum Türkiye'de endişeler yaratmıştır.⁴⁰⁰

III. 1957 Suriye Krizi

Süveyş Krizi sonrasında ve Eisenhower Doktrini'nin açıklanmasından önceki Suriye-Sovyetler Birliği yakınlaşması, Ankara ve Washington'da kaygıyla karşılanmıştır. Suriye Hükümeti'nin Sovyet yanlısı çizgisi ve Suriye'ye Sovyet yapısı silahların gönderilmesi Türkiye'yi ve diğer Bağdat Paktı üyelerini güvensizliğe itmıştır. Suriye sadece Türkiye ile komşu olmakla kalmayıp, aynı zamanda sürekli bir siyasi istikrarsızlık da göstermiştir. Suriye'deki Sovyet varlığı Türk Hükümeti'ni endişelendirmiştir. Türkiye'nin Batı'da Bulgaristan ve kuzeyde ise Sovyetlerle sınır komşuluğu olduğundan, Sovyetler'in Suriye'ye egemen olması durumuyla Türkiye'nin güneyden de kuşatılması, Türkiye'nin üç taraftan çember altına alınması demektir. Türk Dışışleri yayınladığı bir bildiri de Sovyetler'in Suriye topraklarında asker bulundurması durumunda Türkiye'nin gerekli önlemleri alacağını söylemiştir.⁴⁰¹

Ağustos'un son haftasında, Irak Kralı Faysal ile Ürdün Kralı Hüseyin İstanbul'a gelerek Cumhurbaşkanı ve Başbakan ile görüşmüştür. Bu görüşmelere Amerika Birleşik Devletleri Dışışleri Bakan Yardımcısı Henderson da katılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, Adnan Menderes'e gönderdiği mesajda Sovyetler'in Türkiye'ye saldırmaları durumunda Amerika'nın Türkiye'ye yardım edeceğini söylemiştir. Amerika, Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana'daki üslere gönderdiği gibi, Altıncı Filo da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçmişti. Türkiye bu arada Suriye'ye bazı uyarılar yapmak için, Türkiye'nin güney sınırlarında bazı askeri manevralar yapmıştı. Çünkü Türkiye,

---

⁴⁰⁰ Oral Sander, *a.g.e.*, s.152.

⁴⁰¹ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.90.

Sovyetler'in hem güneyden ve hem de kuzeyden baskısı altına girmek üzereydi. Türkiye'nin tedbirleri Suriye'yi yumuşatmak yerine, aradaki ilişkileri germiştir. Amerika'nın Türkiye tarafında olduğunu açıklaması Sovyetler'i harekete geçirmiştir. Sovyetler, Suriye üzerindeki bütün etkisini kullanarak baskı yapmıştır. Sovyet Başbakanı Bulganin, Eylül 1957'de Başbakan Menderes'e gönderdiği mesajda, Türkiye'nin Suriye sınırına yakın yerlere yapmış olduğu askeri yığıntıdan ve Amerika'nın Türkiye'ye yapmış olduğu askeri yardımda Sovyetler'in endişe duyduğunu söylemiştir.⁴⁰² Başbakan Menderes ise cevaben, Suriye'nin makul olmayan sınırlar ölçüsünde silahlanmasının Türkiye üzerinde endişe yarattığını belirterek, Suriye'nin ihtiyaç halinde başkaları tarafından kullanılabilir bir silah deposu haline getirildiğini dikkat çekmiştir.⁴⁰³

Ekim ayında Türkiye-Sovyetler Birliği gerginliği ve Suriye Krizi daha da şiddetlendi. Kruşçev 9 Ekim'de bir Amerikan gazetesine verdiği demeçte: “Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ama siz değil. Silahlar ateş almaya başlayınca, roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak,” diyordu. Buna cevaben Amerika ise: “Aradaki mesafeye rağmen, Birleşik Amerika'nın bir dostu ve müttefiki olan Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri hafife almayacağı belirtilmekteydi.⁴⁰⁴ Böylece, 1957 Ekiminde, bir yandan Ortadoğu ile ilgili olarak Eisenhower Doktrini'nin uygulanabileceği belirtilirken diğer yandan, Sovyetler Birliği ile ilgili olarak NATO'nun harekete geçebileceği açıklanmış oluyordu. Böylece, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin arkasına desteğini tam olarak koymuştu.⁴⁰⁵

Bu sıralarda Sovyetler Birliği ve Suriye, sorunu Birleşmiş Milletler gündemine getirmişlerdir. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromyko, Türkiye-Suriye sınırına bir araştırma komisyonu gönderilmesini istemiş ve bu istek Türkiye tarafından derhal kabul edilmiştir.⁴⁰⁶ Diğer yandan, Suudi Arabistan,

---

⁴⁰² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.508.

⁴⁰³ *A.g.e.*, s.509.

⁴⁰⁴ *A.g.e.*, s.509.

⁴⁰⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s.162.

⁴⁰⁶ *A.g.e.*, s.163.

Suriye ile Türkiye arasında arabulucu rolü üstlenmeye başlamıştı.⁴⁰⁷ Suudi Arabistan'ın başlattığı bu girişim, Suriye'nin olumsuz tutumundan dolayı başarılı olamamıştı.⁴⁰⁸

Kasım ayında Suriye'nin, Sovyetlerle birlikte, Birleşmiş Milletler araştırma komisyonunun Türkiye-Suriye sınırına gönderilmesi ile ilgili isteğinin üçte iki çoğunluğu sağlayamayacağını anlaması ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper'in taahhütleri nedenleriyle konuyu Birleşmiş Milletler gündeminden geri çekmesiyle birlikte Birleşmiş Milletler'deki tartışmalar son bulmuştur. Türkiye ise Kasım ayı itibariyle, güney bölgesine yığılmış olduğu birlikleri geri çekince, bunalım ortadan kalkmıştır.⁴⁰⁹

Suriye Krizine gerçek bir gözle bakılınca, şu hususların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu kriz, 1945-1947 yıllarından sonra iki blok arasında başlayan ve sonradan gittikçe büyüyen nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Ortadoğu'da patlak veren bir görüntüsüdür. Gerçekten, uzun bir soğuk savaş biçiminde beliren bu nüfuz ve kuvvet yansıması, zaman zaman dünyanın çeşitli bölgelerinde iki bloğu dolaylı olarak karşı karşıya getirmiştir ki, Suriye Krizi sırasında görülen de bundan başka bir şey değildir. Suriye'nin iç durumundan faydalanan Sovyetler Birliği bu ülkeyi kendi nüfuzunu Ortadoğu'ya yaymak için elverişli bir alan olarak seçmiş; fakat komünizmi bu bölgeye indirmek istemeyen Batılılar da Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yerleşmesine engel olmak istemişlerdir. Bu işle, Batılılar arasında en yakından ilgilenen devlet de, şüphesiz Türkiye olmuştur. Çünkü Türkiye'nin Suriye ile uzun bir sınırı olduğu gibi, Suriye'de kurulacak bir komünist düzen de, en önce Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecekti. Bu bakımdan, Türkiye Suriye'de olup bitenleri, yalnız bu devletin iç gelişmeleri olarak değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin kendisine yönelttiği davranışlardan biri olarak değerlendirmiştir.⁴¹⁰

---

⁴⁰⁷ A.g.e, s.163.

⁴⁰⁸ Ayşegül Sever, a.g.e, s.203.

⁴⁰⁹ Oral Sander, a.g.e, s.163.

⁴¹⁰ Mehmet Gönübol, a.g.e, s.299.

Ayrıca Suriye Krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Eisenhower Doktrini çerçevesinde komünist tehlikesine maruz kalan Ortadoğu ülkelerine yardıma geleceğini göstermişti. Türk Hükümeti'nin Amerikan yanlısı politikasının doğru olduğunu gösteriyordu. 27 Ekim 1957'de yapılacak seçimleri kazanabilmek için Menderes'in Amerika Birleşik Devletleri'ne siyasi ve ekonomik ihtiyacı vardı. Menderes'in seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanması ile Suriye Krizi'nin devamını istemesi için hiçbir neden kalmamıştı. Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü, özellikle Eisenhower Doktrini'nden sonra Menderes'in durumunu daha da güçlendirmişti. Menderes'e göre, uluslararası komünizm tehlikesi ile mücadele etmeye devam etmek gerekiyordu. Paris'te Aralık 1957'de yapılan NATO ülkeleri başbakanları konferansında, Menderes bu tehlikeye işaret ediyordu. Bu konferans NATO'nun kuruluşundan bu yana yapılan en büyük NATO konferansı idi. Çünkü, bu 1919'daki Versailles Barış Konferansı'ndan bu yana yapılan en büyük "üst düzey uluslararası konferans" niteliğini taşıyordu. Menderes Sovyetler Birliği'nin 1955'ten itibaren Ortadoğu politikası hakkında bilgi veriyor ve Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'yu ele geçirmek istemekle suçluyordu. Menderes'e göre, Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki yakınlaşma Ortadoğu'daki barış ve istikrar için bir tehlike idi ve bu konuda şöyle demişti: "Eğer bugün Suriye'de bir komünist rejim tam olarak kurulamadıysa ve eğer memleket klasik veya tipik bir Rus uydusu haline gelmediyse bu yalnızca belirli bir taktik yüzündendir. Suriye'nin komünistleştirilmesi, uydulaştırılması, fethedilecek diğer ülkelerde karşı koymayı sertleştirerek, sonuçta arzu edilen amacın gerçekleştirilmesini geciktirecekti. Rusya'nın gerçekte istediği Ortadoğu'yu büyük zorluklara meydan verecek herhangi bir müdahale olmaksızın ele geçirmektir."⁴¹¹

Menderese göre, Suriye konusuna kapandı gözüyle bakılmaması gerekiyordu. Aksi takdirde bu Türkiye'nin etrafının çevrilmesine yol açar ve aynı zamanda Irak'ı, Ürdün'ü, Lübnan'ı, Suudi Arabistan'ı ve İran'ı tehdit

---

⁴¹¹ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.97-98.

edebilirdi. Menderes NATO ile Bağdat Paktı arasında bir bağlantının gerekliliğinden bir defa daha söz ederek, konuşmasına şöyle devam ediyordu: "Müslüman ölkelerin komünist etkilere karşı direnme bakımından kuvvetli konumları olduğuna inanmak ve buna güvenmek büyük hata olur. Tam anlamıyla uzun süreli bir saldırganlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldığımızın bilincinde olmak gerekir. Suriye'deki durumu bir oldubitti olarak kabul etmemeli ve bununla baş edebilecek önlemleri almalıyız,"⁴¹² demiştir.

Ayrıca bununla beraber Türk Hükümeti, Suriye'nin Mısır ile birleşmesini resmen tanımıştır. Türk Hükümeti bu mevzuda Amerikan Hükümeti ile aynı görüşü paylaşmıştır.⁴¹³ Amerikan Hükümeti bu birleşmenin, Suriye'de bir darbeyi önleyebileceği düşüncesinde olduğundan, söz konusu birleşmeyi olumlu olarak değerlendirmiştir.⁴¹⁴ Türk Hükümeti ise bu birleşme sonucunda Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin iyileştirileceğini sanmıştır. Ama 1958 Irak Devrimi, Türkiye-Mısır ilişkileri açısından aksi sonuçlar doğurmuştur.⁴¹⁵

IV. 14 Temmuz 1958 Irak Devrimi

Haziran 1958 tarihinde Lübnan'da hükümete karşı yer yer büyük ayaklanmalar olmuş ve hükümet bu ayaklanmaları bastırmakta güçlük çekmiştir. Bu ayaklanmaların amacı Devlet Başkanı Camile Chamon'un istifasını ve hükümetin kuruluş sisteminin yeniden değiştirilmesini amaçlıyordu. Ayaklanmaların gittikçe artmasıyla bu ayaklanmaları bastıramayan Camile Chamon, Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı devletlerden yardım istemiştir.⁴¹⁶

Amerika Birleşik Devletleri bu yardım teklifini geciktirmeksizin kabul ederek Irak'tan Lübnan'a askeri birlik göndermesini istemiş ve bunun üzerine

---

⁴¹² A.g.e,s.97-98.

⁴¹³ A.g.e,s.98.

⁴¹⁴ Oral Sander, a.g.e, s.165.

⁴¹⁵ Hüseyin Bağcı, a.g.e,s.98.

⁴¹⁶ Jawad Jafer, a.g.e, s.79.

Nuri Sait Paşa Lübnan hükümetine yardım amacıyla 19. ve 20. Tugaylara hareket emrini vermiştir.⁴¹⁷

Araplar nazik konu olan Lübnan'daki hükümet sisteminin varlığı hususunda her ne kadar suskun olsalar da, Hıristiyan' ı, Müslüman'dan üstün tutan bu sistemin korunması için Nuri Sait Paşa'nın asker göndermesine karşı çıkmışlardır. Tugay komutanları Lübnan'a gidecekleri yerde Bağdat'taki hükümetin üzerine yönelmiş ve radyo istasyonunu da işgal etmişlerdir. 14 Temmuz 1958'de Bağdat'ta General Abdülkerim Kasım başkanlığında kurulan hükümet, Irak'ta cumhuriyet rejiminin kurulduğunu tüm dünyaya şu sözlerle ilan etmiştir: "Yüce Allah'ın yardımıyla, halk ve silahlı kuvvetlerin iradesiyle Irak, bu saatten itibaren sömürgeci emperyal güçler tarafından işbaşına getirilen hain yöneticilerin tahakkümünden kurtarılmış ve ülkede cumhuriyet ilan edilmiştir. Yeni kurulan cumhuriyet Bandug Konferansı kararlarına aynen uyacak ve Irak'ın çıkarlarına uygun düşen bilumum milletlerarası yükümlülüklerine sadık kalarak Arap devletleri ile kardeşlik bağlarına dayalı münasebetler tesis edeceklerdir. Yaşasın halk ve halkın bağrından fıskıran ve halkla beraber olan silahlı kuvvetler."⁴¹⁸

Devrim esnasında Irak Kral'ı II. Faysal, Veliahd Prens Abdülillah ve Başbakan Nuri Said Paşa öldürülmüştür.⁴¹⁹ Devrimin sebepleri, "Sabık Irak rejimi zimandarları müstemirren Arap ülkeleri arasındaki birlik ve dayanışma fikir ve emellerine karşı olmuşlar ve Araplar arasında kurulması tasarlanan birliğe engel olmuşlardır. Sabık Irak hükümeti halkın muhalefetine karşın yabancı güçler ve askeri paktlara bağlantı kurmakta ısrarlı olmuşlardır. Arapların bidayetten beri alışkın oldukları eleştiri ve düşünce, söz ve yazı özgürlüğünün yok edilmesi, ülkenin her alanda geri kalmışlığı, refah ve hayat standardının mevcut ekonomik potansiyele rağmen çok düşük olması, Irak topraklarının yabancı güçler, özellikle

---

⁴¹⁷ A. g. e, s.80.

⁴¹⁸ A. g. e, s.80.; Ayrıca b.k.z, Mehmet Gönübol, a. g. e, s.322.

⁴¹⁹ Mehmet Gönübol, a. g. e, s.322.

İngilizlerin kullanılması ve tasarruflarda bulunma olanaklarının geliştirilmesi”⁴²⁰ olarak belirtilmiştir.

Irak Devrimi'nin bir diğer sebebi ise, Mısır'ın Irak'ın iç işlerine karışması olmuştur. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın sahip olduğu “Pan-Arabizm” ya da diğer adıyla “Kavmiye” akımı, Irak'ta hâkim olan, “Vataniye” olarak adlandırılan ve vatana dayalı milliyetçiliği esas alan politikayı, emperyalizmin bir kumpası olarak değerlendirmiştir. Mısır, “Kavmiye” olarak adlandırılan ve sadece etnik kökene dayanan bir milliyetçilik akımının, bütün Arap dünyası için daha iyi olacağını savunmuştur. Böylece Arap dünyası, tek bir yönetim altında birleşmiş ve böylelikle Arap Sosyalizmi sağlanmış olacaktı. “Kavmiye” akımı, siyasal bakımdan aktif genç Iraklıların, onların kahramanı olan Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın ve Suriye ve Irak'taki “Yeniden Diriliş” olarak adlandırılan “Baas” hareketinin dayanağı olmuştur. 1958 Irak Devrimi'nin kökenlerinde esasen bu iki akımın çatışması yatmaktadır.⁴²¹

Irak Başbakanı Nuri Said'e göre, “Kavmiye” anlayışı, Irak'ın bağımsızlığını zayıflatıcı bir anlayıştı, çünkü Irak'ın sosyolojik yapısı dikkate alındığında, bu akım, Irak'ı bölebilirdi. Bundan dolayı da “Vataniye” akımının ısrarlı bir takipçisi olmuştur. Fakat Irak'lı subaylara göre, Başbakan Nuri'nin bu tutumu bir nevi ihanetti. Onlar “Kavmiye” anlayışına inanmışlardı. Başbakan Nuri ise bu soruna iki şekilde yaklaşmıştır. Önce, artan petrol gelirlerini kullanarak, özellikle subayların geldiği toplumsal kesimlerin yararına işleyen kalkınma projelerine ağırlık vermiştir. Diğer yandan da Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO standartlarına yakın bir ölçekte askeri donanım vermesini sağlayarak ordunun taleplerini karşılamaya yönelmiştir. Başbakan Nuri'nin bu girişimlerine rağmen, üzerindeki ihanet damgası hiçbir zaman silinmemiştir.⁴²²

1956 Süveyş Savaşı ile birlikte Irak'ta meydana gelen sivil ayaklanmaları, Irak Hükümetinin şiddet uygulayarak bastırma yoluna gitmesi, muhalefetin

---

⁴²⁰ Jawad Jafer, *a.g.e*, s.81.

⁴²¹ William R. Polk, *a.g.e*, s.119.

⁴²² *A.g.e*, s.121.

tepkisini çekmiş ve Suriye kanalı ile Irak siyasetine giren “Baas” akımı adı altında birleşmesini sağlamıştı. Fuat Rikabi adlı bir Iraklı mühendisin önderliğinde hareket geçen “Baas” hareketi, İngilizlerin çıkardıkları “Aşiret Anlaşmazlıkları Nizamnamesi” ve 1932 yılında çıkan 28 sayılı “Çiftçilerin Haklarını ve Ödevlerini Düzenleme” adlı yasalara karşı olan tutumlarını sertleştirmişlerdi.⁴²³ Söz konusu tutum, daha sonraları Tuğgeneral Abdülkerim Kasım liderliğinde de sürmüş ve Mısır’ın “Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni” ilanı ile birlikte, sonu darbeye gidecek olan farklı bir çizgiye girmişti.⁴²⁴

Devrimin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra, hareketin lideri General Abdül Kerim Kasım bir Batılı gazeteciye verdiği demeçte bu Devrimin Batıya yöneltilmiş olmadığını, iki tarafın menfaatlerinin gerektiği sürece, Irak’ın Batıyla olan ilişkisi devam edeceğini açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Abdül Cebbar ise Irak’ın yabancılara ait mülkleri devletleştirmeyeceğini söylemiştir. Milletlerarası yükümlülüklerle bağlı kalacaklarını vurgulamışlardır.⁴²⁵

Irak’taki rejim değişikliği Bağdat Paktı üyeleri arasında da endişe uyandırmıştır. Bağdat’ta Kral II. Faysal ile Prens Abdülillah ve Nuri Sait Paşa’nın öldürüldüğü günlerde, İstanbul’da Bağdat Paktı’nın Müslüman üyeleri arasında önceden kararlaştırılan bir toplantı yapılacaktı. Bu toplantıya katılmak üzereyken Kral Faysal, havaalanında tutuklanmış ve öldürülmüştür. Bunun üzerine Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları Irak olayları üzerinde görüşmeler yapmışlar ve bir ortak bildiri yayınlamışlardır. Bu ortak bildiride açıklandığına göre: “müttefik bir memlekette hariçten mühlhem olan yıkıcı faaliyetlerin, müttefikler arasındaki müzakeratta kıymetli irşatları daima şükran ile hatırlanacak mümtaz şahsiyetlerin hunharca katline müncer olan en son tecellisini, büyük endişe ile müşahede etmişlerdir.”⁴²⁶

Irak halk muhalefeti Bağdat Paktı’na karşı olmuştu. Bunun en önemli nedenleri arasında şunları söyleyebiliriz: İngilizlerin Irak’ı devralırken uygulamış

---

⁴²³ A.g.e, s.123.

⁴²⁴ A.g.e, s.123.

⁴²⁵ Memet Gönübol, a.g.e, s.322.

⁴²⁶ A.g.e, s.323.

olduğu vesayet sistemine halk tepki duymuştu. En ufak halk birimlerinin dahi halk çıkarları için aldıkları kararların İngiliz siyasi komiserlerinin onayına sunulması, İngilizlerin hiç bir zaman Irak kamuoyuna değer vermemesini halk unutmamıştı. Bu devletin, Irak henüz egemenliğine kavuşmuşken tekrar bir siyasi manevrayla pakt adı altında yine Irak'ın içişlerine karışması olanağının doğması halkın dikkatinden kaçmamıştı. Irak'ın Bağdat Paktı'na katılımı bir taraftan emperyalist ülkelerin bölgedeki politikalarını ve sömürgeci eğilimlerin bölgedeki uygulamalarına zemin hazırlarken diğer taraftan Irak'ın, Batı'nın Ortadoğu'daki emir kulu, maşası olduğu izlenimini veriyordu. Bağlantısız ülkelerin dünya siyasi konjoktöründe hatırı sayılır bir kuvvet olmaları karşısında Irak, Ortadoğu'daki tarafsız Arap ülkeleri birliğinin çalışmalarını zayıflatan karşıt güç bir devlet olarak belirmişti. 3. Madde de anılan Irak hükümetinin niteliği, Arap ülkeleri nezdinde Irak'a karşı doğal olarak kuşku yaratıyor. Irak'ın en iyi niyetli girişimleri bile Arap ülkelerince şüpheyle karşılanıyordu. “Acaba bu girişim sömürgeci ülkeler tarafından Irak eliyle ileriye sürülmüş olmasın” gibi bir şüphenin doğmasına neden olmuştu.⁴²⁷ Bu sebeplerden dolayı, Irak halkı Bağdat Paktı'ndan hoşnut olmamıştır. Nitekim yeni Irak Hükümeti'nin devrimden kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği, Komünist Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurması, Irak'ın çok geçmeden Bağdat Paktı'ndan ayrılacağını gösteren belirtilerdi. Öte yandan Bağdat Paktı Konseyi'nin Irak'ın katılmadığı 23 Ekim 1958 Ankara toplantısından sonra yapılan açıklamada, bugünkü şartlar karşısında, konsey merkezinin geçici bir süre için Ankara'ya alınacağı bildirilmiştir. Irak Bağdat Paktı'nın bundan sonraki toplantılarına da katılmamış, fakat 1959 Martı'na kadar bu devletin pakttan çekildiği hususunda bir açıklama da yapmamıştır. Nihayet, General Kasım Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekildiğini 24 Mart 1959'da Bağdat'taki İngiliz, İran, Pakistan ve Türk büyükelçilerine resmen bildirmiştir.⁴²⁸

Irak Devrimi karşısında Türkiye'nin tutumuna gelince; bu devrim Türkiye'de muhalefet ve iktidar çevreleri olmak üzere iki türlü tepki yaratmıştır.

---

⁴²⁷ Jawad Jafer, *a.g.e*, s.81-82.

⁴²⁸ Mehmet Gönübol, *a.g.e*, s.307.

İktidar çevreleri, başlangıçta devrimi bir dış tahrike bağlı olarak değerlendirmişler ve devrimi “hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin tecellisi” olarak görmüşlerdir. İktidar organlarına göre, devrimi yapan “siyaset eşkıyaları” bu hareketleri ile Ortadoğu’da önemli bir barış ve istikrar unsuru olan Bağdat Paktını da vurmak istemişlerdir. Devrim gününün seçilişi bu “mel’ün kasdi” göstermeye kâfidir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Irak’ın pakttan ayrılıp ayrılmayacağı hususundaki bir soruyu şöyle cevaplandırmıştır: “Bize göre yeni bir Irak hükümeti bahis mevzuu değildir. Bugünkü günde Irak-Ürdün Federasyonunun⁴²⁹ reisi Kral Hüseyin’dir ve meşru hükümeti de Kral Hüseyin’in idaresi altındaki hükümettir.”⁴³⁰ Bu konu ile alakalı olarak Fatin Rüştü Zorlu Meclis’te yapmış olduğu bir konuşmasında da şöyle demiştir: “Elbette ki bu son hadiseler en ziyade Ortadoğu memleketlerini ilgilendirmektedir. Zannediyorum hepimizin kanaati odur ki, bu meseleler Ortadoğu’yu çok aşarak bütün hür cepheyi ilgilendirmektedir ve dünya harbinin bitmesinden beri sulh cephesiyle mütearrız cephe arasında devamdegelmekte olan mücadelenin yeni bir safhasından ve bu mücadelenin Ortadoğu’ya intikal etmiş bir merhalesinden başka bir şey değildir. Hepimiz biliyoruz ki, son seneler zarfında Ortadoğu memleketlerinin bir kısmını teşkil eden Arap devletleri üzerinde beynelmilel komünizmin sızma faaliyeti çok kuvvetli olmuştur. Ortadoğu’da bulunan ve bizim kendilerine daima kardeş gözüyle baktığımız bu Arap devletleri yakın tarihte istiklallerine kavuşmuş memleketlerdir. Bunların henüz bünyeleri tamamıyla teşekkül etmemiş ve milli arzuları tamamıyla tahakkuk etmemiştir. Bunların birtakım arzuları ve birtakım ihtiyaçları vardır ve onların tahakkukuna çalışmaktadırlar. Türkiye, Ortadoğu ’da Arap devletlerinden başka milletlerin de mevcut olduğunu ve Arap milliyetçiliğinin ancak bu devletlerin huzur ve sükûnunu ve onların emniyetini haleldar etmediği müddetçe sempatiyle karşılanması lazım geldiğini kabul eden ve tanıyan bir devlettir.”⁴³¹

---

⁴²⁹ Irak-Ürdün Federasyonu Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasına bir tepki olarak, Haşimi Krallık arasında 1958 Şubat’ında kararlaştırılıp Mart’ında kurulmuş bir federasyondur. Türkiye bu oluşumu tanıyan ilk ülkedir. B.k.z bu konuda, (Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.324)

⁴³⁰ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.324.

⁴³¹ *TBMM Tutanak Dergisi...*, s. 832.

Irak'taki devrimi “milletlerarası bir haydutluk” olarak nitelendiren Türkiye, 17 Temmuz'da Amerika'ya başvurup Irak'a müdahaleye kararlı olduğunu bildirmiş ve Amerika'nın kendisini maddi ve manevi olarak desteklemesini istemiştir. Daha sonra değinileceği üzere, Ürdün de Türkiye'nin Irak'a müdahalesini istemekteydi. Türkiye'nin Irak'a müdahaleye niyetlenmesi Sovyetler'i harekete geçirdi. Sovyetler derhal ağırlıklarını General Kasım tarafına koyarak 18 Temmuz'da Türk Hükümeti'ne gönderdiği bir notada Türk Hükümeti'ni Irak'taki yeni rejime karşı askeri harekâtlar planlamakla suçluyordu.⁴³² Sovyetler, aynı sertliği sadece Türkiye'ye karşı değil, aynı zamanda Amerika'ya ve İngiltere'ye karşı da gösterdiler ve bu yüzden yeni bir Doğu - Batı gerginliği ortaya çıktı. Bu gerginlik üzerine, Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, kendi inisiyatifi ile Türkiye, İran ve Pakistan'a, Türkiye'nin Kafkaslar bölgesinden Hayber Geçidi'ne kadar olan 3.000 millik bir sınır bölgesinin savunma garantisini verdi. Nitekim Sovyetler de daha ileriye gitmediler. Çünkü Türkiye'nin Irak'a müdahalesi mümkün olmadı. Zira, Amerika böyle bir müdahaleye taraftar olmadığı gibi Türkiye'de muhalefet ve aydınlar Türkiye'nin Irak'a yapacağı bir müdahale ile girişeceği bir maceraya şiddetle karşı gelmişler ve bu da hükümetin cesaretini kırmıştır.⁴³³

İktidarın bu tutumuna karşın muhalefet ve bazı basın yayın organları Irak Devrimini bir dış tahrik değil, istibdat ve baskıya karşı direniş olarak nitelendirmişlerdir. Örneğin, Cumhuriyet Millet Partisi Genel İdare Kurulu 4 Ağustos 1958'de yayınladığı bir bildiri de şöyle demektedir: “... Irak'ta, istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya başvuranların hareketlerini şekavet diye vasıflandırmak... basiret ve teenni ile kabili telif değildir.” Böyle düşünenlere göre, Türkiye yeni Irak rejimine karşı takınacağı tavra çok dikkat etmelidir. Eğer takınılan tavır çok sert olursa Irak rejimi ya Birleşik Arap Cumhuriyetine katılıp, ya da Sovyetlere dayanarak Batıya karşı cephe almaktan başka çare göremeyecektir. Fakat takınılan tavır daha yumuşak olursa, başında kim olursa

---

⁴³² Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s.513.

⁴³³ *A.g.e*, s.513.

olsun, Batıyla daha yumuşak ilişkiler geliştirecektir.⁴³⁴ İnönü kendisinin ve grubunun görüşlerini 2 Ağustos 1958'de şöyle açıklamıştır: "... Irak İhtilali ve Nuri Said idaresine Başbakan başından beri yakın ilgi göstermiştir. Bizim bu meselede alakamız, Nuri Said idaresinin heves edilecek yeri olmadığını Başbakan'a anlatmaya çalışmak ve Irak İhtilaline silahlı mücadelede bulunmak arzusunun önüne geçmek olmuştur. Irak'a silahla müdahale etmek, müttefik neşriyatı ile ve bunu doğrulayan, memleket için hareketlerle sabittir. Şimdi size iktidarla dış politikada görüş birliği halinde olmadığımız en mühim noktayı söyleyeyim. Biz maceracı bir politikada memleket için her türlü tehlikeler bulunduğu samimi olarak kaniiz... Yeni idareyi red ve meyas etmeye hakkımız yoktur. Hele aleyhine tarafımızdan askeri ve zecri harekete tevessül edilmesi haksız olduğu gibi çok da zararlıdır".⁴³⁵ Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise 20 Ağustos'ta Mecliste yapmış olduğu konuşmasında bu konuya cevaben şöyle demiştir: "Türkiye'nin Irak'a asker gönderme ve saire gibi hareketleri mevzubahis değildir. Böyle bir vaziyet mevzubahis olsa idi elbette ki, seferberlik, fevkalade tedbir hali alınmak icap ederdi. Böyle haller alınmış mıdır? Hayır... Ama Türkiye Cumhuriyeti bu hadise karşısında müteyakkız bulunmadı mı ve dostlarını ikaz etmedi mi? Elbette ki etti. Bizim politikamız hadiseler karşısında miskinane kabuğuna çekilmek değildir".⁴³⁶

Türkiye yeni Irak yönetimini, 31 Temmuz 1958'de yapılan Bağdat Konferansı toplantısında tanımıştır.⁴³⁷ Diğer taraftan, Irak'taki devrim, Türkiye, özellikle de Menderes yönetimi için özel bir konum arz ediyordu. Irak komşumuzdu ve Türkiye'nin sınırlarında ciddi bir güvenlik sorunu doğmaktaydı. Nasır ve Sovyetler çemberi daraltıyorlardı.⁴³⁸ Bundan dolayı, Türkiye'nin yeni Irak rejimine karşı tutumunu yumuşatıp onu tanıması, Türkiye için önemli bir adım olmuştur.

---

⁴³⁴ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.324.

⁴³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1950-64) ...*, s.347.

⁴³⁶ *TBMM Tutanak Dergisi ...*, s. 849.

⁴³⁷ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.324.

⁴³⁸ Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.227.

Türkiye'nin yeni Irak yönetimini tanımasında Amerika'nın etkisini de unutmamak gerekir. İnönü her ne kadar Türkiye'nin Irak'a müdahalesini yukarıda da belirttiğim gibi Mecliste eleştirse de, Türkiye'yi bu düşünceye iten kökenleri 1945'lere kadar giden ve devam eden, Sovyetler'in yayılmacı politikası olmuştur. Çünkü Sovyetler Birliği yeni Irak yönetimini koruması altına amıştı. Hatta yukarıda da belirttiğim gibi Türkiye'nin müdahalesine sert tepki vereceğini duyurmuştu. Bu tepki karşısında Amerika'nın desteğini arkasına alan Türkiye, Amerika'nın da telkinleriyle birlikte yeni Irak yönetimini tanımıştı. Eğer Bu dönemde Demokrat Parti'nin yerinde Cumhuriyet Halk Partisi olsaydı, o da aynı politikayı izleyecekti. Çünkü Irak Devrimi karşısında Türkiye'nin gösterdiği tepki ve bu tepki sonucu izlediği politikanın temelleri tek parti döneminde atılmıştı. O dönemin şartları gereği Türkiye'nin yukarıda da belirttiğim gibi Amerika'nın telkinlerini dinlemesi, Türkiye ile Amerikanın Ortadoğu'da birlikte adım attıklarının en güzel örneğini oluşturmuştur.

V. 1958 Lübnan Krizi

A. Amerika'nın Lübnan'a Girmesi ve Türkiye'nin Tepkisi

Suriye ile Irak'la karşılaştırıldığında, Lübnan, 1950'li yılların ortalarına kadar Türkiye'nin Ortadoğu politikasında özel bir konuma sahip olmamıştır. Türkiye, Lübnan'ın 1945'te bağımsızlığını kazandığı dönemde, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Sovyet taleplerinden dolayı tedirgindi ve kendisini daha güçlü hissetmek için yeni dostlar arıyordu. Lübnan ile Türkiye'nin ilişkileri ise bu süreç içerisinde başlamıştı. Lübnan ile Türkiye'nin diplomatik ilişkileri 1946 yılında iki ülkenin birbirlerinin başkentlerinde elçilik açmasıyla başlamış ve Haziran 1946'da Lübnan Cumhurbaşkanı Besara El-Huri'nin Türkiye'ye gelmesiyle de ilk resmi ziyaret gerçekleşmiştir.⁴³⁹

---

⁴³⁹ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.217-218.

Bağdat Paktı'na kadar olan sürede Türkiye-Lübnan ilişkilerinde fazla bir gelişme olmamıştır. Bağdat Paktı ile birlikte Türkiye, Lübnan'ı Pakt'a üye yapmak için, bu ülkeye karşı bir dostluk kampanyası başlatmıştı. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın resmi davetiyle Nisan 1955'te Türkiye'yi ziyaret etmiş, buna karşılık Bayar ise Haziran 1955'te iade-i ziyaret için Lübnan'a gitmiştir.⁴⁴⁰ Böylelikle Lübnan ile ilişkiler gelişmeye başladıysa da, Lübnan Pak'ta katılmaya temkinli yaklaşmış ve kabul etmemiştir.

Lübnan'ın Batı taraftarı olarak görünmemek için, Amerika'nın ve Batı'nın desteklediği örgütlere katılma konusunda izlemiş olduğu politika, Eisenhower Doktrini'nin ilanıyla birlikte değişmiş ve Lübnan, Irak'tan sonra söz konusu doktrini onaylayan ikinci Arap ülkesi olmuştur.⁴⁴¹ Eisenhower Doktrini'nin Lübnan'da onaylandığı günlerde, Lübnan'da genel seçimler yapılmış ve Cumhurbaşkanı Camille Chamoun bu seçimlere hile karıştırarak hem Eisenhower Doktrini'ni destekleyecek ve hem de, 1958 Eylül'ünde süresi bitecek olan cumhurbaşkanlığının anayasa gereğince bir dört yıl daha uzatılması mümkün olmadığı halde, bunu sağlayacak bir parlamentonun seçilmesini sağlamıştır. Kaldı ki, bu seçimlerde muhalefetin en mühim şahsiyetleri parlamento dışı bırakılmıştı. Hâlbuki yarısı Hıristiyan, yarısı Müslüman olan Lübnan halkının Müslüman - Arap kesimi esas itibarıyla, Nasır taraftarı idi ve Eisenhower Doktrini'ni desteklememişlerdi.⁴⁴²

Chamoun'un bu seçim oyunları kendisine karşı şiddetli bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi, Lübnan halkını da ikiye bölmüştür. Durum bu şekilde iken 8 Mayıs 1958 günü muhalefete mensup bir gazetecinin öldürülmesi, ortalığın karışmasına yetmiş, Nasırcılar bu cinayeti hükümetin tertip ettiğini ileri sürerek Beyrut ve Trablus'ta grevlere gitmişler ve bu grevler gerçek anlamında bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Ayaklanma Batı

---

⁴⁴⁰ A.g.e, s.218.

⁴⁴¹ A.g.e,s.218.

⁴⁴² Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.511.

aleyhtarlığına dönüşmüş ve gösteriler sırasında Beyrut'taki Amerikan Haber Merkezi yakılmıştır.⁴⁴³

14 Temmuz 1958 Irak Devrimi'nden bir gün sonra ise, iç karışıklık içerisinde bulunan Lübnan'a Cumhurbaşkanı Chamoun'un Eisenhower Doktrini'ne dayanarak Amerika'ya yapmış olduğu davet üzerine, Amerikan deniz piyadeleri bu ülkeye çıkarma yapmışlardır.⁴⁴⁴ Amerikan Başkanı Eisenhower'da Kongre'ye göndermiş olduğu mesajda askeri çıkarmanın, Lübnan'ın isteği doğrultuda gerçekleştirildiğini açıklamıştır.⁴⁴⁵

Lübnan'daki Amerikan askerlerinin sayısı 15 bine yaklaşmıştır. Bu arada Irak'taki devrimin mimarlarından Abdülkerim Kasım, Irak'ın Batı ile iyi ilişkiler kuracağını söylemesi Chamoun'u yumuşatmış ve Amerika'nın da yaptığı baskılar neticesince Chamoun cumhurbaşkanlığı süresini uzatmaktan vazgeçmiştir. Bunun üzerine Lübnan parlamentosu 31 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı General Şahab'ı büyük çoğunlukla cumhurbaşkanlığına seçti. General Şahap, 8 Mayıs'ta hadiselerin patlak vermesinden beri, silahlı kuvvetleri tam bir tarafsızlık içinde tutmuş, iç mücadeleye karışmamış, lakin hadiselerin bir iç savaş halini almamasına da dikkat etmişti. Bu suretle Mayıs başında patlak veren Lübnan buhranı Temmuz sonunda yatışmış bulunmaktaydı⁴⁴⁶

Türkiye, Lübnan'ın Eisenhower Doktrini'ni onaylamasını olumlu olarak değerlendirmiştir. Çünkü, Türkiye'de, Lübnan'ın Bağdat Paketi'ne katılmayarak kaçırdığı fırsatı, doktrini onaylamasıyla yakaladığı inancı doğmuştur. Bundan dolayı Türkiye, Lübnan Hükümetinin söz konusu kararını devamlı bir şekilde desteklemiştir.⁴⁴⁷ Daha önceden de değinildiği gibi, Sovyetler Birliği Türkiye için tehdit oluşturduğundan dolayı, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı çıkarlarını, kendi çıkarları ile bir görmek durumunda kalmıştı. Bundan dolayı, Eisenhower Doktrini'ni kabul ederek Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki Batı yanlısı bir tutum sergileyen Lübnan'daki Cumhurbaşkanı Chamoun'un

---

⁴⁴³ A.g.e, s.511.

⁴⁴⁴ Oral Sander, a.g.e, s.166.

⁴⁴⁵ Mehmet Gönübol, a.g.e, s.302.

⁴⁴⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.511.

⁴⁴⁷ Ayşegül Sever, a.g.e, s.218-219.

yönetiminin geleceğinden endişeye kapılmıştır. Türkiye'nin endişeye kapılmasının en önemli sebebi ise Lübnan'daki Mısır kaynaklı iç karışıklıklar olmuştur. Bundan dolayı Adnan Menderes yönetimi müttefiklerini uyararak "Lübnan'ın bağımsızlığı kısa zamanda Nasır tarafından ciddi olarak tehdit edilebilir ve Irak-Ürdün Birliği'yle Ürdün'e karışmakta geçici bir süre duraklayan Nasır büyük bir ihtimalle dikkatini Lübnan'a çevirecektir" demiştir.⁴⁴⁸ Bundan dolayı Lübnan Devlet Başkanı Camille Chamoun'un daveti üzerine Beyrut'ta Amerikan deniz piyadelerinin çıkarıldığı önerilir önerilmez Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bir demeç vererek şunları söylemiştir:

"Türkiye Hükümeti, Birleşik Amerika Devletlerinin Lübnan Hükümeti'nin talebi üzerine ve bu memleketin istiklalinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla, Lübnan'a kuvvet gönderilmiş olmasını tamamiyle tasvip etmekte ve bundan memnunluk duymaktadır. Türkiye Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu hareketini Eisenhower Doktrini'nin bir tatbikatı telakki etmektedir."⁴⁴⁹

Öte yandan Dışişleri Bakanı Zorlu, Lübnan ve Ürdün'e hava yolları ile Türk askerlerinin indirildiği yolunda bir yabancı ajansın verdiği haberle ilgili olarak kendisine sorulan bir soruyu da, bu haberin aslı olmadığını söyleyerek cevaplandırmıştır.⁴⁵⁰

Lübnan'a yapılan Amerikan çıkarması sırasında Adana'daki İncirlik havaalanının kullanılması Türkiye içinde ve dışında çeşitli tepkilere yol açmıştır. Türk muhalefet partileri, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi, Ortadoğu olaylarıyla beraber İncirlik (Adana) hava üssünün kullanılışı hakkında TBMM'de bir genel görüşme açılmasını istemiştir; Fakat 26 Temmuz'da yapılan olağanüstü toplantı İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanı Vekili Dr. Namık Gedik'in konuşmasından sonra herhangi bir tartışma açılmadan sona ermiş ve Meclis yeniden tatile girmiştir. Ancak muhalefet buna rağmen konunun peşini bırakmamış ve yayınlanan çeşitli bildiri ve verilen çeşitli demeçlerle iktidarı bilgi vermeye zorlamıştır. Örneğin, muhalefet lideri İsmet İnönü, *Akis*

⁴⁴⁸ A.g.e, s.219.

⁴⁴⁹ Mehmet Gönübol, a.g.e, s. 304.

⁴⁵⁰ A.g.e, s. 304.

dergisine verdiği bir demeçte şöyle demektedir: "Meclis'teki hükümet beyanatının her vatandaşın görebileceği açık (eksik demek istiyor) bir tarafını söyleyeyim: Son günlerin hadiseleri arasında Amerikan askeri uçaklarının ve silahlı kuvvetlerin Adana'ya geldiği üzerine memlekete bir bilgi vermek vazife değil midir?.. Herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir açık olan bu nokta hükümet beyanatının eksik ve kifayetsiz olduğuna sadece bir delildir... Öğrenmek istediğimiz şudur; Amerikan birlikleri Adana'ya bizim hükümetimizin talebi ile mi gelmişlerdir, yoksa kendileri mi bizim hükümetimizden müsaade talep etmişlerdir?"⁴⁵¹ Hükümet ise bu konuda, müttefiklerin tedbir almak için Adana üssünün verildiğini, Türkiye'nin Almanya, İtalya, Yunanistan ve İsrail nasıl hareket ettiyse aynı şekilde hareket ettiğini, bu olayın doğrudan doğruya davet üzerine yardıma giden bir kuvveti misafir etmekten başka bir şey olmadığını ve herhangi bir savaşın yaşanmadığını söylemiştir.⁴⁵²

VI. 1958 Ürdün Krizi ve İngiltere'nin Ürdün'e Müdahalesi

1958 Ürdün Krizi'nde de Türkiye, o dönemin uluslararası yapısı gereği, Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte hareket etmek durumunda kalmıştı. Bu kriz de Ortadoğu'daki Sovyet yayılcılığının örnekleri arasında yer almıştı. Türkiye ise İnönü döneminden itibaren Sovyet yayılcılığına karşı Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşmak durumunda kalmıştı. Şimdi üzerinde duracağımız Ürdün Krizi, Amerika ile Türkiye ilişkilerinin Ortadoğu'da uyumlu olarak hareket etmesi bağlamında önemli yer almaktadır.

Türkiye ile Ürdün'ün ilişkileri, Ürdün'ün İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, 1946 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. Ürdün'ün bağımsızlığını ilan etmesinden sonra bile askeri ve ekonomik açıdan İngiltere'ye olan bağımlılığının devam etmesi, İngiltere ve Ürdün arasındaki ilişkilerin dostça devam etmesine olanak sağlamıştı. Türkiye ise savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin talepleri karşısında hem Amerika ve hem de İngiltere'nin dostluğuna

---

⁴⁵¹ A.g.e, s.304-305.

⁴⁵² TBMM Tutanak Dergisi ..., s.849-857.

önem vermek durumunda kalmış ve bu arada Irak, Lübnan ve Ürdün ile olan ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.⁴⁵³

Bu bağlamda Türk Hükümeti Ürdün Kralı'nı Ocak 1947'de Türkiye'ye davet etmiş ve ardından 11 Ocak 1947'de de iki ülke arasında bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye daha sonra Bağdat Paktı'na üye olması için Ürdün ile olan ilişkilerini sıklaştırmış ve bu amaçla Cumhurbaşkanı Celal Bayar 2-8 Kasım 1955'de⁴⁵⁴ Ürdün'e resmi bir ziyaret gerçekleştirerek, Ürdün'ü Bağdat Paktı'na davet etmiştir. Söz konusu davet karşısında, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır taraftarı olan muhalefet sert tepki göstermiştir. Bu tepkiden dolayı Kral Hüseyin Bağdat Paktı'na katılmayı çıkarları için uygun bulmamıştır.⁴⁵⁵

1956 Sonbahar'ında Süveyş Krizi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte, Ürdün Kralı Hüseyin'in Batı ile aynı safta yer alması zorlaşmıştı. Kral Hüseyin bunun üzerine Mısır'ın propagandalarına karşı durabilmek için Amerika'nın desteğini aramaya başlamıştır. Amerika ise Ürdün'deki olaylara doğrudan müdahale etmediyse de, destek bağlamında Doğu Akdeniz'e 6. Filo'yu göndermiştir. Bunun yanı sıra Amerika, Türkiye'ye Suriye'nin Ürdün'deki kritik durumundan çıkar sağlamasını engellemek için, Suriye sınırına asker konuşlandırmaya teşvik etmişti. Türkiye ise Amerika'nın söz konusu çağrısı üzerine Suriye sınırına 5. Zırhlı Tugayı ve 28. Piyade Birliği'ni konuşlandırmıştı.⁴⁵⁶ 1957 yılında olan bu gelişmeleri, 1958 yılında Mısır ile Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurması ve Kral Hüseyin'in bundan endişe duyması izlemiştir. Bu gelişme üzerine Kral Hüseyin Irak ile bir federasyon kurmuştu. Söz konusu "Irak-Ürdün Federasyonu" Türkiye tarafından hemen tanınmıştır.⁴⁵⁷ Türkiye Irak'la birleştiği için Ürdün'ü 14 Temmuz 1958'de İstanbul'da yapılacak olan Bağdat Paktı zirvesine davet ettiyse de, Kral, Ürdün'ün iç karışıklığını bahane ederek toplantıya katılmamıştır.⁴⁵⁸

---

⁴⁵³ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.231

⁴⁵⁴ Mehmet Arif Demirer, *Demokrat Parti İktidarının 1950-1960 Günlüğü ...*, s.16.

⁴⁵⁵ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.232.

⁴⁵⁶ *A.g.e.*, s.233.

⁴⁵⁷ *A.g.e.*, s.233.

⁴⁵⁸ Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.181.

Irak ile Federasyon kurulması nedeniyle kendisini daha güvende hisseden Ürdün Kralı Hüseyin, 14 Temmuz 1958 Irak Devrimi ile birlikte kendisini yine güvende hissetmeyip, kendisini Irak-Ürdün Federasyonu'nun lideri olarak ilan etmiş ve müttefiklerine yeni Irak rejimini tanımamalarını istemiştir.⁴⁵⁹ Bunun yanı sıra Kral Hüseyin, Türkiye'den Suriye ya da Irak üzerine bir askeri harekât yapmasını istemiş ve kendisinin de destek vereceğini kaydetmiştir. Kral böylelikle, Türkiye ile Ürdün'ün güçlerini birleştirerek, Irak'taki eski rejimi tekrar canlandırmayı hedeflemiştir. Buna gerekçe olarak da "Irak yitirilirse, biz de mahvoluruz" demiştir.⁴⁶⁰ Türkiye ise bunun üzerine İran ve Pakistan ile birlikte Ürdün'e, Birleşmiş Milletler anayasasının 51. Maddesi'ne dayanarak, Ürdün'ün bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak üzere, İngiltere ve Amerika'dan askeri kuvvet talep etmesini telkin etmiştir.⁴⁶¹ Bu durum karşısında Kral Hüseyin'in yardım talep etmesi üzerine İngilizler Ürdün'e çıkarma yapmışlardır. Ertesi gün yaptığı bir radyo konuşmasında, Kral Hüseyin Ürdün'ü sınırlarını çevreleyen düşmanlardan ve beynelmilel komünizmden korumak için aldığı "geçici bir tedbir" niteliğindeki bu kararın, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesi'nde tamamen meşru müdafaa hakkında uygun olduğunu ileri sürmüştür. Yine aynı konuşmada belirtildiğine göre Ürdün'e dost Batılı devletlerden yardım isteme kararı, Ürdün parlamentosu ile hükümetinin oybirliği ile onayı alındıktan sonra verilmiştir.⁴⁶²

Türk Hükümeti İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'e yaptıkları çıkarmayı da tıpkı Lübnan çıkarmasını gördüğü açıdan değerlendirmiştir. İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Dr. Namık Gedik, TBMM'nin 26 Temmuz 1958'de yaptığı olağanüstü toplantıda bu konuda şöyle konuşmuştur: "Ürdün ile olan gayet yakın ve dostane münasebetlerimiz muvacehesinde bu devletin istiklal ve bütünlüğünün korunmasına büyük bir ehemmiyet atfetmekteyiz. Bu sebepledir ki, İngiltere'nin Ürdün'ün müracaatı üzerine aldığı tedbirleri yerinde bir hareket olarak telakki ediyoruz"⁴⁶³

---

⁴⁵⁹ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.234.

⁴⁶⁰ Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.183.

⁴⁶¹ *A.g.e.*, s.184.

⁴⁶² Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s.303.

⁴⁶³ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s.304.

Burada, Ürdün çıkarmasından sonra geçen bir olaya da değinelim. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 18 Temmuz'da, Londra'da yayınlanan *Daily Mail* gazetesinin özel muhabiri ile bir konuşma yapmış ve bu gazetenin 19 Temmuz 1958 tarihli sayısında, Zorlu'nun bu konuşma sırasında Ürdün'deki İngiliz harekâtının Irak'a teşmil edileceği ümidini belirttiği yazılmıştır. Zorlu'nun bu demeci Türk kamuoyunda olumsuz tepkiler yaratmış, bunun üzerine ortaya Dışişleri Bakanı'nın istifa edeceği yolunda söylentiler çıkmıştır. Fakat bu söylentilerin aslı çıkmadığı gibi, Dışişleri Bakanlığı tarafından 22 Temmuz'da yayınlanan bir bildiriye, Fatin Rüştü Zorlu'nun *Daily Mail* muhabirine özel bir demeçte bulunmadığı, aynı gün yerli ve yabancı gazetecilerle yaptığı basın konferansındaki demeci çerçevesini aşmayan bir konuşma yaptığı, bu itibarla adı geçen gazetenin 19 Temmuz 1958 tarihli sayısında çıkan metnin basın konferansındaki demece nazaran değişiklik gösteren kısımlarının gerçeğe uymadığı ileri sürülmüştür.⁴⁶⁴

Asım Us'un 18 Ağustos 1958 tarihinde *Vakit* gazetesinde yayınlanan "Ortadoğu Buhranı" adlı yazısında, Ürdün'ün durumunun daha hassas bir durum olduğunu, İngiltere tarafından gelen yardımlara rağmen Kral Hüseyin'in yerinde nasıl tutunabileceğinin bilinmediğini ve Ürdün'de krallık rejimi tehlikeye düştüğü takdirde, yerine kurulacak olan idarenin Nasırcıların eline geçme ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu vurgulamıştır. Us yazısına Araplar'ın İsrail'e karşı açık bir savaş ilan etmemekle beraber, milliyetçilik bayrağı altında adım adım ilerleyerek Yahudileri her taraftan sarma planını uyguladıklarını, Ürdün ve Lübnan hudutları da bir gün Nasırcıların eline geçecek olursa yeniden bir Arap - İsrail savaşının kaçınılmaz bir hale geleceğinin altını çizerek devam etmiştir. Us yazısını, Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda böyle bir tehlikeyi önleme çarelerini aradığını çünkü, Sovyet Rusya'nın Arap - İsrail anlaşmazlığını mümkün olduğu kadar batılı devletler aleyhine çevirerek "bulanık suda balık avlamaya" çalıştığını ve bunu engellemek için ise Ortadoğu'da barış ve güvenliği sağlamak için her

---

⁴⁶⁴A.g.e, s.304.

şeyden evvel yapılacak şeyin bölgenin güvenliğini Birleşmiş Milletler kontrolü altına almak olduğunu vurgulayarak bitirmiştir.⁴⁶⁵

Bu gerekçelerle Ortadoğu'daki durumu ve bölgenin güvenliği konularını görüşmek üzere 16 Ağustos'ta toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower Ortadoğu'daki güvenliğini sağlamak için altı maddelik bir plan sunmuştur. Söz konusu plan: “Üyelerimiz Lübnan ve Ürdün'ün tamamını tehlikeye atan son olaylar nedeniyle, bir Birleşmiş Milletler barış kuvvetinin Ortadoğu'da hazır bulundurulması; Ortadoğu milletleri için bir iktisadi kalkınma yardım fonunun tesis edilmesi; Ortadoğu memleketlerinde bozguncu ve propaganda gayesi güden radyo yayınlarının Birleşmiş Milletler tarafından kontrol altında bulundurulması; Birleşmiş Milletler'in Ortadoğu'daki hastalık ve yoksulluklarla mücadele etmesi; Amerikan askerlerinin geri çekilmesinden sonra Birleşmiş Milletler'in Lübnan'ın güvenlik ve bağımsızlığı hakkında garanti vermesi; Aynı şekilde Ürdün'ün bir devlet olarak devamını temin edici garantinin verilmesi ve bu memleketteki İngiliz askerlerinin yerine Birleşmiş Milletler personelinin gönderilmesi” olarak açıklanmıştır.⁴⁶⁶ Söz konusu plan dahilinde Amerikan ve İngiliz kuvvetleri belli aralıklarla Lübnan ve Ürdün'den çekilmişlerdir.

Amerikan Başkanı Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler'e sunduğu öneri Türkiye tarafından memnunlukla karşılanmış ve Amerika ile İngiltere'nin Ortadoğu devletlerinde mevcut olan tecavüzleri engellemek için yapmış oldukları girişimler Türkiye tarafından desteklenmiştir.⁴⁶⁷ Bunu Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun 21 Ağustos 1958 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'inde yapmış olduğu konuşmadan da anlıyoruz. Söz konusu konuşmada Zorlu şöyle demiştir: “ İki küçük devlet aynı bölgede kuvvetli bir tecavüz karşısında kalıyor. Bu tecavüzü yapanlar, o memleketlerde mevcut had bir milliyetçilik cereyanından veya bir muhalefetin tatmin olmamış hırsından istifadeye çalışıyorlar. Yardım ediyorlar, asker gönderiyorlar... Hududun bir kısmını ele geçiriyorlar ve oraya bazokalar, makineli

---

⁴⁶⁵ Asım Us, "Ortadoğu Buhranı", *Vakit* (18 Ağustos 1958)

⁴⁶⁶ *Vakit* (14 Ağustos 1958)

⁴⁶⁷ *Vakit*, (16 Ağustos 1958)

tüfekler gönderiyorlar... bil vasıta tecavüz karşısında meşru hükümete davet üzerine yapılan bir yardım ve bu yardımı yapanları desteklemek bir macera mıdır, yoksa macera peşinde koşan ve mütecaviz emeller besleyenleri inkisara uğratacak bir hareket midir? Elbette ki, macera peşinde koşanlar inkisara uğratacak bir harekettir. Eğer dünyada İkinci Cihan Harbi'nden evvel bu gibi hareketler yapılmış olsaydı, muhakkak ki İkinci Cihan Harbi çıkmazdı. Mr. Dulles'in iki gün evvel dediği gibi bu kabil hareketler bugün yapılmazsa Üçüncü Cihan Harbi'nin çıkması muhakkak bir emrivaki olacaktır. Binaenaleyh, bu gibi hareketlerle tesanüt cephesini takviye etmek, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti için en büyük vatani vazifedir.⁴⁶⁸

VII. CENTO'nun Kurularak Bağdat Paktı'nın CENTO Adını Alması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü

Az önce vurgulandığı üzere, 14 Temmuz Devrimi'nden sonra Irak'ın Bağdat Paktı içinde kalıp kalmayacağı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştı. Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte, Pakt'ın Irak hariç bütün üye ülkeleri, Ortadoğu'daki son yaşanan gelişmeleri görüşmek ve Irak'ın durumunu ele almak amacıyla, 28-29 Temmuz 1958 tarihleri arasında Londra'da toplanmış⁴⁶⁹ ve dört maddelik bir deklarasyon yayınlamışlardır.⁴⁷⁰

Söz konusu Londra Deklarasyonu'nun 1. Maddesi'nde, Irak İhtilali, Amerika'nın Lübnan'a asker göndermesi ve İngiltere'nin Ürdün'e asker çıkarması, "son olaylar" adı altında toplantıda incelenmiş ve Bağdat Paktı'nın gerekliliğinin önemine değinilmiştir. Üyeler, müşterek güvenliklerini korumaya, doğrudan ve dolaylı saldırılara karşı durmaya karar almışlardır.⁴⁷¹ Kısaca 1. Madde de, meşru tanınan hükümetlerin Irak örneği bir ihtilal ile devrilmesini

⁴⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi ..., s.834.

⁴⁶⁹ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*, s.305-306.

⁴⁷⁰ B.k.z Deklarasyon'un metni için Ek 8, s.202.

⁴⁷¹ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askeri, Siyasi) ...*, s. 171.

önlemek için dolaylı saldırı adı altında daha sıkı güvenlik ve müdahale önlemlerinin alınacağı kabul edilmiştir.⁴⁷²

Deklarasyonun 4. Maddesi'nde ise, Bağdat Paktı'nın 1. Maddesi'ne atıfta bulunarak, Amerika'nın kendi güvenlik ve savunmaları yolunda deklarasyon yapan bu ülkelerle işbirliği kurmak ve bunu yürürlüğe sokabilmek amacıyla yapılacak anlaşmalara derhal katılacağı vurgulanmıştır. Londra Deklarasyonu'nun bahsettiğimiz bu maddesi, sonra değineceğimiz 5 Mart 1959 Türkiye- Amerika İşbirliği Antlaşması'nın da dayanağını teşkil etmiştir.⁴⁷³

Toplantı boyunca Bağdat Paktı'nın bütün üyeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin de Pak'ta üye olması için baskı yapmışlar ama bu baskılara rağmen Amerika Birleşik Devletleri Pak'ta üye olmayı kabul etmemiş, fakat bunun yerine hem Pakt ile ve hem de Pak'tın bütün üyeleri ile olan ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmiştir.⁴⁷⁴ Böylelikle Amerika Birleşik Devletleri, Bağdat Paktı'ndan vaz geçmemiş ve Ortadoğu'da da etkin bir rol oynamayı sürdürmüştür.

Irak'ın Bağdat Paktı'ndan 24 Mart 1959 tarihinde resmen ayrılmasıyla birlikte, örgütün merkezi 18 Ağustos 1959'da Ankara'ya taşınmış ve adı da Merkezi Anlaşma Örgütü anlamına gelen Central Treaty Organization (CENTO) olarak değiştirilmiştir. CENTO'nun sürekli konseyi ilk toplantısını 7-9 Ekim 1959'da Washington'da Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Herter başkanlığında yapmış ve Ortadoğu'daki son durumlar görüşülmüştür. Ayrıca konsey toplantılarının her yıl yapılmasına karar verilmiştir.⁴⁷⁵

Bağdat Paktı'nın yaşamı üç yıl sürmesine rağmen, CENTO'nunki yirmi yıl sürmüştür. 1960'lı yıllarda Doğu ile Batı arasında başlayan yumuşama süreci CENTO'nun önemini azaltmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin yeterince askeri ve ekonomik yardım vermemesi ve bunun sonucunda Pakistan'ın Hindistan karşısında güçsüz duruma düşmesi, CENTO içerisinde bir takım huzursuzluklar

---

⁴⁷² A.g.e, s.172.

⁴⁷³ A.g.e, s.173.

⁴⁷⁴ Mehmet Gönübol, a.g.e, s.307.

⁴⁷⁵ İsmail Soysal, a.g.m, s.220-221.

yaratmıştır. 1979 yılında İran'da İslam Devrimi olmasıyla birlikte, yeni hükümet, Pakistan ile görüşmelerde bulunmuş ve 11 Mart 1979 tarihinde “yalnız emperyalistlerin çıkarlarını koruduğu gerekçesiyle” CENTO'dan çekilmiştir. Aynı şekilde Pakistan Hükümeti de Pakt'ın “Pakistan'ın güvenliğini koruyamadığı” gerekçesiyle 12 Mart 1979'da CENTO'dan çekilmiştir. Her iki devlet bu yoldaki kararlarını teammüller gereğince Türkiye'ye bildirmiş, bunu üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı da 13 Mart 1979'da yapmış olduğu bir açıklamayla “CENTO'nun bölgede işlevini fiilen yitirdiğini” belirterek, CENTO'nun sonlandırıldığını söylemiştir.⁴⁷⁶

VIII. 5 Mart 1959 Türkiye Cumhuriyeti – Amerika Birleşik Devletleri İşbirliği Anlaşması

1959 İşbirliği Anlaşması⁴⁷⁷, Ortadoğu'nun tehdit altında bulunan ülkelerini korumak amacıyla ilan edilmiş bulunan Eisenhower Doktrini'nin daha somut bir şekilde ortaya konusu olmuştur. Söz konusu anlaşma, Ortadoğu'da barış ve güvenliğin tehdit edilmesi ve bozulmasına karşı direnme tedbirlerinden biri olan Bağdat Paktı çerçevesinde ve Eisenhower Doktrini'nin Amerika Birleşik Devletleri Başkanına tanıdığı yetkilerin içinde gerçekleşmiş bir belgedir.⁴⁷⁸

Hükümetin 9 Mayıs 1960 tarihinde 1959 İşbirliği Anlaşması hakkındaki kanunun onaylanması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne vermiş olduğu gerekçede anlaşmanın önemi, Türkiye'nin herhangi bir tecavüz ile karşı karşıya kalması durumunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yardım edeceği, Türkiye'nin güvenliğini ve geleceğini, kendi çıkarları ile eşdeğer tutacağı ve Türkiye'nin ekonomik gelişmesi için ekonomik yardımda bulunacağını teyidi olarak belirtilmiştir.⁴⁷⁹ Aynı gerekçede 1959 İşbirliği Anlaşması'nın Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 51. Maddesi'nde vurgulanan ve milletlerin emniyet ve

---

⁴⁷⁶ A.g.m, s.221.

⁴⁷⁷ B.k.z, Anlaşma'nın Metni için Ek 9, s.204.

⁴⁷⁸ Oral Sander, a.g.e, s.171.

⁴⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi ..., s.2.

savunmaları için işbirliği yapma hakları ile alakalı olan karara uygun olduğu da belirtilmiştir.⁴⁸⁰ Söz konusu anlaşma ile alakalı kanun 9 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmıştır.⁴⁸¹

Anlaşmanın 1. Maddesi'ne göre, Türkiye'ye yapılacak bir saldırıda Amerika Birleşik Devletleri'nin yardım edebilmesi bazı koşulların gerçekleşmesine bağlanmıştır. Bunlar: Türk Hükümeti'nin böyle bir yardımı istemesi, yardım üzerinde karşılıklı anlaşmaya varılması, yardım, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dâhil, Eisenhower Doktrini ve ABD anayasasına uygun olması olarak belirtilmiştir. 2. Madde ise, Türkiye'ye verilecek askeri ve ekonomik yardımın koşullarını kapsamıştır. 3. Madde ise, Türkiye'nin vermiş olduğu garantileri kapsamıştır. Bunlar: Amerikan yardımı Londra Deklarasyonu'nun amaçlarına uygun biçimde kullanılması, bu yardımın, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını etkili bir şekilde teşvik etmesi ve söz konusu olan yardımın, Türk Hükümeti tarafından ulusal bağımsızlık ve bütünlüğünü korumak amacıyla kullanılması olarak belirtilmiştir.⁴⁸²

1959 İşbirliği Anlaşması'nın giriş bölümüne göre, önceden de değinildiği gibi, anlaşma 28 Temmuz 1958 tarihli Londra Deklarasyonu'na dayandırılmıştır.⁴⁸³ Söz konusu deklarasyon'da değinilen "Dolaylı Saldırı" deyimini anlaşma'da, "Mezkûr Pakt azalarının Londra Beyannamesi'nde emniyetlerini korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak bu anlaşmaları imzalamışlardır," şeklinde belirtilmiştir.⁴⁸⁴ Burada yer alan "doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüz" deyimini Türkiye'de özellikle muhalefet cephesinde anlaşmaya karşı bir güvensizlik havasının doğmasına yol açmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu'nda görevli bir yetkili, bu anlaşma gereğince doğrudan ya da dolaylı saldırı hallerinde ABD'nin silahlı yardımının sağlanacağını, hatta gizli ve yıkıcı faaliyetlerde dahi aynı garantinin

⁴⁸⁰ A.g.y, S Sayısı: 125,s.2.

⁴⁸¹ A.g.y, s.428.

⁴⁸² Oral Sander, *a.g.e*, s.172.

⁴⁸³ Haydar Tunçkanat, *a.g.e*, s.178.

⁴⁸⁴ Oral Sander, *a.g.e*, s.172.

söz konusu olabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine CHP Ankara Milletvekili Bülent Ecevit de Amerika Birleşik Devletleri ile ortak savunma düzenleri içinde bulunan hiçbir Avrupa devletinin, kendi hükümetine uluslararası komünizmin silahsız olarak dolaylı saldırı kavramının anlaşılmaz olduğunu ve bu nedenlerle anlaşmayı onaylamanın doğru olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Coşkun Kırca ise, “zaten NATO’ya dahil olan Türkiye’nin emniyetine, bu anlaşma fiili planda yeni bir şey katmış değildir” demiş, bunun üzerine Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise, bu anlaşmanın CENTO’nun takviyesi amacıyla yapılmış olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁶

Dışişleri Bakanı Zorlu’nun anlaşmanın CENTO’nun takviyesi amacıyla yapılmış olduğu sözü, ikili anlaşmanın, psikolojik bakımdan Türk yöneticilerine yarar sağlamış olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.⁴⁸⁷ Çünkü, 5 Mart 1959 Anlaşmasıyla, Türk Hükümeti kendi güvenliği için bir teminat sağlamak istemiştir. 14 Temmuz 1958 Irak Devrimi’nin başarıya ulaşmasının verdiği iç güvensizlik, endişe; ve bunu izleyen Lübnan ve Ürdün’deki karışıklıkların Amerika ve İngiliz kuvvetlerinin süratle müdahalesi ile atlatılmış olmasının verdiği başarı havası içinde Londra’daki toplantıda hazırlanan 28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyon’unda, ilk defa kullanılan “Dolaylı Saldırı” terimi ile Ortadoğu’da meşru sayılan bir hükümete karşı yapılacak bir ihtilal teşebbüsünün Amerikan silahlı kuvvetlerinin müdahalesi ile bastırılması kararlaştırılmış ve karar 5 Mart 1959 Anlaşmasıyla uygulama haline getirilmiştir.⁴⁸⁸

1945’ten 1960’a kadar olan dönemde ve özellikle de 1950’li yıllarda Türkiye’nin Ortadoğu ile ilişkilerine yön veren en büyük etken Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’ya sızma girişimleri olmuştur. Batı ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı Ortadoğu’da etkinliğini artırmaya çalışan Sovyetler Birliği, Arap devletlerinin koruyuculuğunu üstlenmeye çalışmıştır. Sovyetler

---

⁴⁸⁵ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.309.

⁴⁸⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, s.173.

⁴⁸⁷ *A.g.e.*, s.173.

⁴⁸⁸ Haydar Tunçkanat, *a.g.e.*, s.179.

Birliği bu politikasını, 1950’li yılların sonlarında meydana gelen Ortadoğu krizleri ile aktif haline getirmiştir. Sovyetler’in bu politikası, komünizmin Ortadoğu’ya girmesini engellemeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri ile güvenliğini sağlamaya çalışan Türkiye’nin tepkisine neden olmuştur. Sovyetler’in Mısır’daki Nasır yönetimi ve Suriye aracılığı ile Ortadoğu’da etkinlik kurmaya çalışması Türkiye’yi Amerika önderliğindeki Batı’ya daha fazla yaklaştırmıştır. Çünkü Sovyetler’in, Türkiye’nin güneyine inmek istemesi, Türkiye’de ciddi bir güvenlik endişesi yaratmıştır.⁴⁸⁹ Irak’ta meydana gelen devrimin sonucunda ortaya çıkan yeni yönetiminin, Sovyetler ile diplomatik ilişkiler kurması⁴⁹⁰ Türkiye’deki mevcut endişeleri artırmıştır. Böylelikle Türkiye, 1945’ten beri Sovyet istek ve tehditlerine maruz kalması nedeniyle ve 1950’li yılların sonlarında Sovyetler’in Ortadoğu buhranları ile bölgede aktif haline gelmesinden dolayı, kendi güvenliğini tekrar teminat altına almak ve bu konuda Amerika’nın siyasi ve askeri desteğini kazanmak amacıyla 5 Mart 1959 ‘İşbirliği Anlaşmasını’ imzalamak durumunda kalmıştır.

---

⁴⁸⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s.514.

⁴⁹⁰ Mehmet Gönlübol, *a.g.e*, s.307.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa ülkelerinin etkinliği kaybolmuştu. Yenedünya düzeninde Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği büyük güç olarak ortaya çıkmıştı. Böylelikle iki kutuplu dünya düzeni başlamış oluyordu.

Bu düzen içerisinde dünya devletleri uluslararası arenada tutunabilmek, toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını koruyabilmek için yeni iç ve dış politikalar oluşturma yoluna gitmişlerdi.

Türkiye ise bu düzene ayak uydurabilmek için İnönü döneminde iç politikasında köklü değişikliğe giderek daha önce denemelerinin başarısızlıkla sonuçlandığı çok partili siyasi hayata geçmiş, dış politikasında ise Atatürk dönemin de izlenen tarafsız dış politika anlayışından değişikliğe giderek aktif bir dış politika izlemiştir. Söz konusu aktif dış politika ise kendisini daha çok Amerika- Türkiye- Ortadoğu üçgeninde hissettirmişti.

Dünya'nın Soğuk Savaş'a geçiş dönemi yaşadığı 1945 ile 1949 yılları arasında ve Soğuk Savaş'ın yoğun olarak yaşanmaya başladığı 1950 ile 1960 yılları arasındaki dönemde Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan güç unsurlarından biri olan Sovyetler Birliği'nin tehdidi ile karşılaşmıştı.

Bu dönemde Sovyetler Birliği Türkiye tarafından endişe ile takip edilen ve kendisini daha çok Ortadoğu'da hissettiren bir yayılma politikası izlemiş, Boğazlardan ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden ise toprak taleplerinde bulunmuştu. Bu durum karşısında Türk dış politika yapıcılarını realist bir politika izlemişlerdi. Çünkü önlerinde iki tane gerçekçi seçenekten birini seçmek durumunda kalmışlardı. Yani Türkiye ya gelen Sovyet taleplerini kabul edecek ve böylelikle toprak bütünlüğünden taviz verecek ya da bu gücü dengelemek amacıyla alternatif bir güce yaslanacak yani güç dengesi politikası izleyecekti. Türkiye konumu

gereği tarafsızlık politikası izleyemeyeceğinden dolayı Sovyetler Birliği'ne karşı Batı Blok'unun lideri olan Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşmıştı.

Bu yakınlaşma politikasının mimarı ise İsmet İnönü liderliğindeki tek parti iktidarı olmuştu. Dolayısıyla o dönemin uluslararası yapısını dikkate almadan güç dengesi politikasını “teslimiyetçilik” olarak nitelendirenlerin Demokrat Parti idaresine yüklenmeleri gerçekçi görünmemektedir. Ayrıca güç dengesi politikası gereği Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşması, yukarıda da değindiğim gibi, o dönemin şartları göz önünde tutulursa, izlenilmesi en doğru yol olmuştur.

Bu dönemde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerde güvenlik unsuru önemli rol oynamıştı. Her iki devlet için ortak bir dış tehdit söz konusu olmuştu. Bu devlet ise Sovyetler Birliği olmuştu. Sovyetler Birliği'nin talepleri ve Ortadoğu'da izlemiş olduğu yayılmacı politika, bu devletin hem Türkiye hem de Amerika Birleşik Devletleri açısından ortak bir dış tehdit haline getirmişti. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri için Ortadoğu, gerek stratejik özelliği gerekse de dünyanın enerji bankası olması özelliğinden dolayı çok önemliydi. Bölgeye hakim olmanın, dünya politikasına hakim olunacağı anlamına geldiğinden Soğuk Savaş döneminde bu bölge Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği tarafından daima göz önünde tutulmuştu. Rusya'nın amacının sıcak denizlere inmek olduğunu, ekonomik sebepler de eklenecek olursa bölgenin Rusya için değerli olduğunu ve Rusya'nın bu amacına ulaşabilmek için Mısır, Suriye gibi bölgedeki Arap ülkelerini etkilemeye çalıştığını bilen Amerika Birleşik Devletleri, elinden gelen bütün fırsatları kullanarak Rusya'nın bölgeye inmesine engel olmak istemişti.

Türkiye'nin sahip olduğu Boğazlar ve coğrafi konumu, bu dönemde Amerika ile olan ilişkilerinde önemli rol oynamıştı. Amerika için Türkiye coğrafi konumu gereği Sovyetler Birliği'nin Akdeniz ve Ortadoğu'ya inmesini engelleyecek tek yerdi. Çünkü Türkiye hem Sovyetler Birliği'ne hem de

Ortadoğu'ya yakındı ve Amerika Türkiye'de askeri s veya depolama tesisleri kurarak, olası bir Sovyet saldırısında Ortadoğu'ya lojistik destek sağlayabilirdi.

Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği'nin Balkanlar ve Ortadoğu'daki yayılmasını önlemek amacı ile bölgedeki Batı yanlısı devletleri desteklemek için askeri ve ekonomik yardım yapma yoluna gitmişti. Türkiye bu yardımlara stratejik konumundan dolayı dâhil edilmiişti. Türkiye'nin de bu yardımlara ihtiyaç duyması ilişkilerin bu çizgide de devam etmesine olanak sağlamıştı. Türkiye'nin İnönü döneminde 1947'de Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu'na ye olması, Truman Doktrini ile askeri ve Marshall Yardımıyla ekonomik yardım alması bu politikaların birer sonucuydu. Çünkü Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı büyük miktardaki askerini terhis edememiş, Sovyet tehditlerinden dolayı da savunma harcamalarını artırmıştı. Dolayısıyla ekonomik olarak sıkıntıya girmişti. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman bu durumu bildiğinden Yunanistan ile birlikte Türkiye'ye de yardım etmeye karar vermişti. Böylelikle Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı güçlendirmiş, bunun yanı sıra Marshall Yardımıyla birlikte Türkiye'yi ekonomik olarak da güçlendirme yoluna gitmişti. Böylelikle Sovyetler Birliği'nin Türkiye zerinden Ortadoğu'ya inmesini de zorlaştırmış oluyordu.

Batı Avrupa lkeleri, Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra askerlerini terhis etmediği için, kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla Batı Avrupa Birliği olarak adlandırılan bir ittifak kurmuşlardı. Daha sonra Amerika'nın bu ittifaka 1949 yılında katılmasıyla birlikte, ittifak Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) dnşmşti. Türkiye söz konusu olan bu ittifakın dışında kalmıştı. Türkiye Sovyetler Birliği'ne karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini kazanmıştı ama bunu askeri ve siyasi bir ittifakla desteklemek istiyordu. Amerika Birleşik Devletleri NATO'nun bir üyesiydi ve zamanla Türkiye ile ilişkileri zayıflayabilirdi. Böylelikle Türkiye Amerika Birleşik Devletleri'nden Sovyetler Birliği'ne karşı sağlamış olduğu askeri ve ekonomik yardımdan yoksun kalabilirdi. Bundan dolayı Türkiye hem güvenliğini sağlamak ve hem de söz

konusu yardımların devamını sağlamak için NATO'ya girmesini gerekli görmüştü.

Amerika Birleşik Devletleri'nin elinde olan silah üstünlüğünün 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin Atom bombasını bulmasıyla birlikte sarsılması ve Amerika'nın Sovyetler'e karşı önlem almak istemesi, Sovyetler Birliği'nin Çin ile ittifak anlaşması imzalaması, Kore Savaşı'nın çıkması ve Kominform'dan atılan Yugoslavya'ya karşı Sovyet tehdidinin olması, Amerika Birleşik Devletleri'ni NATO'nun güney kanadını güçlendirmek durumunda bırakmıştır.

Bu noktadan sonra Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği'ni kontrol altında tutabilmek ve Sovyetler Birliği'nin silah fabrikalarını vurabilmek için Türkiye'den üs talebinde bulunmuştu. Türkiye'nin söz konusu üs talepleri için NATO'ya girmeyi şart koşması ve Amerika'nın bunu kabul etmesi, İngiltere'nin ortaya attığı ve sonradan da Amerika'nın desteklemeye başladığı Ortadoğu Komutanlığı fikrine Türkiye'nin katılmayı kabul etmesi ve Türkiye'nin Kore Savaşı'na olan katkıları, Türkiye'nin NATO'ya yardım etmiştir. Böylelikle Türkiye NATO'ya girerek hem Batılı bir devlet statüsünü kazanmış ve hem de Ortadoğu Komutanlığı fikrine sıcak bakarak, paktlarla bölgenin güvenliğini sağlamak olan Ortadoğu politikasının ilk basamağını geçmiş oluyordu.

Arap dünyası olası bir tehlikeyi İsrail'den bekledikleri için 1949 ile 1950 yılı başlarına kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikası konusundaki uyarılarını dikkate almayarak Sovyetler Birliği ile ilişki kurmuş ve bu konuda Amerika Birleşik Devletleri'nin fazla tepkisini çekmemek için tarafsızlık politikasına dâhil olduklarını ilan etmişlerdi.

Tarafsızlık politikasını yeterli görmeyen Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'nun güvenliğini kendi güvenliği ile bir gördüğünden, bölgeyi savunmak için tüm askeri, siyasi ve ekonomik gücünü kullanmayı bir politika olarak belirlemiştir. Böylelikle bölge ile Sovyetler Birliği arasına görünmez bir duvar örerek, Sovyetler'i çevreleme politikası izlemiştir. Bu politikaya uygun olarak Amerika Birleşik Devletleri önceden de değinildiği üzere, bölgenin güvenliğini

sağlamak için paktlar kurma yoluna gitmişti. Türkiye ise hem Sovyetler Birliği'ne karşı kendi güvenliğini sağlamak hem de Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya inerek etrafının kuşatılmasını önlemek için Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile paktlar kurarak bölgenin güvenliğini sağlama politikasını benimsemişti.

Türkiye mevcut olan uluslararası yapıdan dolayı kendi konumunu Amerika'nın yanında olarak ayarladığı için Ortadoğu'daki aktif oyunculuğunu da Amerika Birleşik Devletleri ile aynı çizgide götürmek durumunda kalmıştı. Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerinin gelişmeye başlamasıyla birlikte Türkiye, Filistin konusundaki tutumunu değiştirmişti. Arap dünyasının karşı çıktığı Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda çalışarak, bu ülkelerin tepkisini çekmişti. Türkiye daha sonra Arap dünyasının karşı çıkmasına rağmen 1948 yılında kurulan İsrail devletini tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştu. Bu durum, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile Bağdat Paktı'nı kurarken önüne çıkacak en büyük sorunlardan biri olmuştu.

Ortadoğu bölgesinin güvenliğini paktlarla sağlama politikasının bir parçası olan Bağdat Paktı kurulurken, Pakt'ta bütün Arap ülkelerinin katılacağı varsayılmıştı. Hâlbuki Bağdat Paktı'na Arap ülkesi olarak sadece Irak katılmıştı. Irak'ı ise diğer Arap ülkeleri takip etmemişti. Bunda yukarıda da saydığımız Türkiye'nin İsrail'i tanınması, Mısır'daki "Panarabizm" ve Sovyetler Birliği'nin etkisi, Suriye ile olan "Hatay Meselesi" ve yine bu ülkeye yönelik Sovyet etkisi ve Ürdün ile Lübnan'ın Mısır ile Suriye'den çekinmesi büyük rol oynamıştı.

Bağdat Paktı Ortadoğu'da kurulduğunda, bölgeye Sovyetler Birliği'nin girmesinin engellenmesi amaçlanıyordu. Bu olmadığı gibi Bağdat Paktı'na yönelik Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın oluşturduğu bir blok oluşturuldu. Bu blok ve sonrasında meydana gelecek bölgesel krizler Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya girmesine zemin hazırlamıştı.

1956 Süveyş Krizi İngiltere ve Fransa'yı Ortadoğu bölgesinden tamamen çıkarmıştı. İngiltere'nin yerini ise Amerika Birleşik Devletleri almaya başlamıştı.

Bu kriz Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yerleşmesine imkân sağlamıştı. Çünkü Sovyetler, Mısır'daki Asvan Barajı'nı finanse ederek bölgeye adımını atmıştı. Amerika bu krizde İngiltere ve Fransa'ya destek vermese de ve hatta bu krize Sovyetler ile aynı tepkiyi verse de, Mısır üzerinde fazla etkili olamamıştı.

Bundan dolayı Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu'da aktif bir dış politika izlemeye karar vermişti. Bu karar sonrasında Eisenhower Doktrini doğmuştu. Amerika Birleşik Devletleri bu doktrin ile birlikte, bir komünist saldırıya karşı yardım isteyen devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak için Amerikan askeri kullanılması ve gerekli ekonomik yardımın yapılması konusunda Başkan'a yetki vermişti.

1958 yılında Suriye'nin Sovyet yapımı silahlar ile Sovyetler Birliği tarafından silahlandırılması Türkiye'de endişe yaratmıştı. Bu endişe üzerine Türkiye, Suriye sınırına asker konuşlandırarak kendi güvenliğini sağlama yoluna gitmişti. Sovyetler Birliği Suriye'ye yönelik olası bir Türk saldırısında kendisinin Suriye'ye destek vereceğini ilan etmişti. Amerika ise bunun üzerine olası bir Sovyet saldırısında Türkiye'nin yanında olduğunu ve söz konusu saldırının kendisine yapılmış olacağını söylemişti. Suriye Krizi herhangi bir çatışmaya sebep olmadan sona ermiş ve bu kriz sonunda Türk-Amerikan ilişkileri daha da gelişmeye devam etmişti. Suriye Krizi Amerika'nın Eisenhower Doktrini çerçevesinde komünist tehlikeye maruz kalan Ortadoğu ülkelerinin yardımına koşacağını açıkça göstermişti.

1958 yılına damgasını vuran gelişmelerden bir tanesi de 14 Temmuz 1958 Irak Devrimi olmuştur. Irak yönetiminin Batı tarafında olması ve Bağdat Paktı'na üye olması, Irak'lı aydınlar ve Irak'lı askeri çevrelerde huzursuzluk yaratmıştı. Bu huzursuzluk Nasır yanlısı "Kavmiye" yani "Panarabist" fikrini benimseyenlerin çalışmalarıyla toplum içerisinde daha da yaygınlaşmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak yönetiminden Lübnan'daki krizi bastırmaya yönelik asker göndermesini istemesi ve yönetiminde bunu kabul etmesi, Irak Devrimi'ni kaçınılmaz hale getirmişti. Türkiye bu devrime sert tepki göstermişti. Devrimden

sonra Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çıkması, Bağdat Paktı'nı Amerika'nın daha belirgin rol oynadığı CENTO'ya dnstrmşt. Süveyş, Suriye, Ürdün, Lübnan Krizleri ve Irak Devrimi'nden sonra, Türkiye güvenliğini tekrar pekiştirmek için Amerika Birleşik Devletleri ile 5 Mart 1959 'İşbirliği Anlaşması' imzalamıştı. Böylelikle o dönemde iktidarda olan Demokrat Parti ile muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi arasında dış politika bağlamında ilk görüş ayrılığı ortaya çıkmış oluyordu.

Sonuç olarak Türkiye, Soğuk Savaş'ın başladığı ve yoğun olarak yaşandığı bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerini tüm sıcaklığı ile devam ettirmiş, bağımsızlığını ve toprak btnlyđn koruma amacıyla Sovyetler ve onun destekçisi ülkeler karşısında güçlü bir müttefikin gücünü arkasına alarak gc dengesi politikası izlemişti.

KAYNAKÇA

GAZETE & DERGİLER

- Abadan, Yavuz, “Amerika’nın Mes’uliyeti”, *Yeni İstanbul*, 19 Ocak 1957 (*Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s.436-437.)
- Atay, Falih Rifki, “Barış Yolundaki En Büyük Bir Adım,” *Ulus*, 24 Nisan 1947 (*Ayın Tarihi*, 161 (Nisan 1947), s.145-146.)
- Atay, Falih Rifki, “Tarihi Karar”, *Dünya*, 8 Ocak 1957 (*Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s.246-247.)
- Belge, Burhan, “Bağdat Paktı’nın Ehemmiyeti Birkere Daha Sabit Olmuştur,” *Zafer*, 8 Ocak 1957 (*Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s.245-246.)
- Dülger, Bahadır, Hakimiyet, 28 Şubat 1955 (*Ayın Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s.107-108.)
- Erim, Nihat, *Ulus*, 26 Temmuz 1950 (*Ayın Tarihi*, 200 (Temmuz 1950), s.106-108.)
- “Eisenhower Doktrini”, *Zafer*, 4 Ocak 1957 (*Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s.431-432.)
- Karacan, Ali Naci, “Türkiye Irak Güvenlik Paktının Zaferi”, *Milliyet* ,8 Şubat 1955, (*Ayın Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s. 198-199.)
- Menemencioğlu, Numan, “Eisenhower Doktrini,” *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1957, (*Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s.433-435.)
- Nermi, M, “Dış Politikamızın Büyük Bir Başarısı”, *Yeni İstanbul* ,(8 Şubat 1955)
- Sadak, Necmeddin, “Dünya Ölçüsünde Bir Hadise,” *Akşam*, 21 Nisan 1947 (*Ayın Tarihi*, 161 (Nisan 1947), s. 144-145.)
- “Stalin, Boğazlarla Doğu’ya Göz Dikmiş”, *Vatan*, (2 Aralık 2007)
- “Ortadoğu ve Amerika,” *Vatan*, 3 Ocak 1957 (*Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s. 245.)
- Törehan, Halide Edip, *Yeni İstanbul*, 26 Şubat 1955 (*Ayın Tarihi*, 255 (Şubat 1955), s.197.)

Us, Asım, “Ortadoğu Buhranı,” 18 Ağustos 1958, *Vakit* (Ağustos 1958)

Yalçın, Hüseyin Cahid, *Tanin*, 24 Nisan 1947 (*Ayın Tarihi*, 161 (Nisan 1947), s.143-144.)

Yalçın, Hüseyin Cahid, “Amerika ve Avrupa”, *Ulus*, 05 Ocak 1957 (*Ayın Tarihi*, 278 (Ocak 1957), s. 432-433.)

Ayın Tarihi (Nisan 1947)

Ayın Tarihi (Nisan 1954)

Ayın Tarihi (Ocak 1955)

Ayın Tarihi (Şubat 1955)

Ayın Tarihi (Kasım 1956)

Ayın Tarihi (Ocak 1957)

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, 1/9, (Ankara, 28 Mayıs 1950)

TBMM Tutanak Dergisi, 4/1 (21 Ağustos 1958)

TBMM Tutanak Dergisi, 1/87 (21 Ağustos 1958)

TBMM Tutanak Dergisi, 9/3 (9 Mayıs 1960)

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1/1, 24 Nisan1920-1921 (Şubat 1921), (Albayrak, Mustafa, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3/2, Elazığ, (2005), s. 4-5)

İNTERNET

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP20.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP21.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP22.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP23.htm>
<http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm>
http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html

KİTAPLAR & MAKALELER

- Ağaoğlu, Samet, *Arkadaşım Menderes*, 2. Baskı (İstanbul: Alkım yayınları, 2004)
- Akalın, Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar-Belgeler(1945-1952)* (İstanbul: Kaynak yayınları, 2003)
- Aktaş, Melih, *1950-60 Demokrat Parti Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü* (İstanbul: Şema yayınları, 2006)
- Albayrak, Mustafa, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3/2, Elazığ (2005), ss.1-63.
- Aşgın, Sait, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Uluslararası İlişkileri”, *Yeni Türkiye*, 8/44 (2002), ss.562-570
- Apuhan, Recep Şükrü, *27 Mayıs’tan Yassıada Mahkemeline Menderes (Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler)* (İstanbul: Timaş yayınları, 2007)
- Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, 2. Baskı (İstanbul: Alfa yayınları, 2005)
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*,12. Baskı (İstanbul: Alkım yayınları, 2001)
- Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri* (Ankara: TTK yayınları, 1991)
- Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları* (Ankara: Türkiye İş Bankası yayınları, 1989)
- Armaoğlu, Fahir, “Ortadoğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paktına”, *Bellekten*, 59/224, Ankara, TTK yayınları (Nisan 1995), ss. 189-237.
- Attias, Jean Cristophe ve Esther Benbassa, *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail* (İstanbul: İletişim yayınları, 2002)

- Athanassopoulou, Ekavi “American-Turkish Relations Since the End of the Cold War”, *Middle East Policy*, 8/3 (Kasım 2001), ss.144-150.
- Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi(1838-1995)*, C:4, 4. Baskı (İstanbul: Tekin yayınları, 1979)
- Aydemir, şevket Süreyya, *İkinci Adam (1950-64)*, 2. Baskı (İstanbul: Remzi yayınları, 1975)
- Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış politikasında 1950’li Yıllar*, 2. Baskı (Ankara: METU yayınları, 2001)
- Balcı, Ali, “Filistin: Savaş ve Barış Arasında,” Kemal İnat (Der.), *Dünya Çatışma Bölgeleeri* (Ankara: Nobel yayınları., 2004)
- Behramoğlu, Namık, *Türkiye Amerika İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)* (İstanbul: Yar yayınları, yy)
- Burçak, Rıfka Salim, *Yassıada ve Öncesi* (Ankara: Demokratlar Kulübu yayınları, 1976)
- Chase, Robert S., Emily B. Hill, Paul Kennedy, “Pivotal States and U.S. Strategy”, *Foreign Affairs*, 75/1 (Ocak-şubat 1996), ss.47-57.
- Criss, Bilge ve Pınar Bilgin, “Turkish Foreign Policy Toward The Middle East”, *MERIA Journal*, 1/1, (Ocak-1997)
- Çavdar, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’de günümüze)*, 3. Baskı (Ankara: İmge yayınları, 2004)
- Çevik, Halis, *Kadim toprakların Trajedisi Ortadoğu* (Konya: NKM yayınları, 2005)
- Çetinsaya, Gökhan, “Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Yönelik Politikasına Bir Bakış (1923-1998)”, *ATA Dergisi*, 8 (1998), ss.43-52.
- Demirer Mehmet Arif, *Demokrat Parti İktidarının 1950-1960 Günlüğü* (Ankara, Demokrat Parti yayınları, 1995)
- Dikerdem, Mahmut, *Ortadoğu’da Devrim Yılları* (İstanbul: Cem yayınları, 1990)
- Dündar, Can, Mehmet Ali Birand, Bülent Çaplı, *Demirkırat*, 11. Baskı (İstanbul: Doğan yayınları, 2006)
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi*, 3. Baskı (Ankara: İmge yayınları,1998)

- George, McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, (çev: Belkıs Çorakçı) (Ankara: Bilgi yayımları, 1992)
- Gönlübol, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış politikası*, 9. Baskı (Ankara: SBF yayımları, 1996)
- Gözen, Ramazan, *Türkiye'nin Dış politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* (Ankara: Liberte yayımları, 2001)
- Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası* (Ankara: SBF yayımları, 1983)
- Hadawi, Sami ve Walter Lehn, "Siyonizm ve Filistin Toprakları", Türkkiye Ataöv (Der.), *Siyonizm ve Irkçılık* (Ankara: Birey Toplum yayımları, 1958)
- "How Britain, France and Israel Got Together", *Time*, 68/20 (12 Kasım 1956)
- İcra, Baside, *Demokrat Parti Tüzük ve Programı* (Ankara: 1992)
- Jawad, Jafer, **Bağdat Paktı** (Ankara, Gazi Üniversitesi, Master Tezi, 1998)
- Karaaslan, Tufan, *Ortadoğu'nun Coğrafyası* (İstanbul: Atlas yayımları, 1995)
- Kesmen, Batu, "US Foreign Policy Towards The Third World Countries During The Cold War", *Uluslararası İlişkilerde Olaylar Ve Yorumlar*, 8/32 (İlkbahar-1999), ss.105-106.
- Kılçık, Haluk, *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri ve Makaleleri*, C: 2-7, (Ankara: Demokratlar Klübü yayımları, 1992)
- Kissenger, Henry, *Diplomasi*, (çev: İbrahim Kurt) 2. Baskı (İstanbul: İş Bankası yayımları)
- Khadduri, Majid, "The Problem Of Regional Security In The Middle East: An Appraisal", *Middle East Journal*, 11/1 (Kış 1957), ss.12-22.
- Kunilhom, Bruce R, "Turkey and the United States: Views and Expectations," *Turkish-American Relations: Forty Years of Continuity and Change*, İstanbul, SİSAV (2-4 Nisan 1986) s. 32.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, (Ankara, SBF yayımları, 1982)
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası* (Ankara: SBF yayımları, 1972)
- "Road to Suez", *Time*, 68/17 (22 Ekim 1956)
- Oran, Baskın, *Türk Dış politikası*, C:1, 4.Baskı (İstanbul: İletişim yayımları, 2002)

- Öke, Mim Kemal ve Erol Mütercimler, *Düşler ve Entrikalar (Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası)* (İstanbul: 2004)
- Psomodies, Harry J., "Soviet Russia And The Orthodox Church In The Middle East", *Middle East Journal*, 11/4 (Sonbahar 1957), ss.371-381.
- Polk, William R., *Irak'ı Anlamak*, 2. Baskı, (çev: Nurettin Elhüseyini) (İstanbul: NTV yayınları, 2007)
- Sander, Oral, *Siyasi tarih(1918-1994)*, 14. Baskı (Ankara: İmge yayınları, 2005)
- Sander, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri(1947-1964)* (Ankara: SBF yayınları, 1979)
- Sander, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, 2. Baskı (Ankara: İmge yayınları, 2000)
- Sever, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu* (İstanbul: Boyut yayınları, 1997)
- Soysal, İsmail, *Türk Dış politikası İncelemeleri için klavuz (1919-1993)* (İstanbul: Eren yayınları, 1993)
- Soysal, İsmail, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkileri", *Belleten*, 41/162, Ankara, TTK yayınları (Nisan-1997), ss.259-276
- Soysal, İsmail, "1955 Bağdat Paktı", *Belleten*, 55/212, Ankara, TTK yayınları (Nisan 1991), ss.179-236.
- Soysal, İsmail, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-75)*, (İstanbul: 1977)
- Şamiloğlu, Ali Rasizade, "Türkiye Açısından Truman Doktrini Ve Stalin Diplomasininin Hataları", (çev: Muhibbi Ahmedov) *Belleten*, 55/212'den ayrı basım, Ankara, TTK yayınları (Nisan-1991), ss.239-255.
- Lefebvre, Maxime, *Amerikan Dış Politikası* (İstanbul: İletişim yayınları 2005)
- Tamkoç, Metin, "The Impact Of The Truman Doctrine On The National Security Interests Of Turkey", *Foreign Policy*, 6/3-4, Ankara, TİSA yayınları (Ocak 1977), ss.18-40
- "The Threat Of War", *Time*, 68/23 (19 Kasım 1956)
- Truman, Harry S., *Memoirs: Year Of Decisions 1945* (Garden City New York: Doubleday & Company, 1956)
- Truman, Harry S., *Memoirs: Years Of Trial And Hope* (Garden City New York: Doubleday & Company, 1956)

- Tunçkanat, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askeri, Siyasi)* (Ankara: Ekim yayınları, 1970)
- Tümay, Bekir, *Menderes Devri Anılar* (İstanbul: Nilüfer yayınları)
- Türkman, Sayim, *ABD-Ortadoğu ve Türkiye* (Ankara: Nobel yayınları, 2007)
- Toker, Metin, *DP'nin Altın Yılları*, 2.Baskı (Ankara: Bilgi yayınları, 1999)
- Uslu, Nasuh, *Türk Amerikan İlişkileri* (Ankara: 21. Yüzyıl yayınları, 2000)
- Ülman, Haluk, *İkinci Cihan Harbi'nden Truman Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)* (Ankara: SBF yayınları, 1961)
- Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (çev.Yasemin Saner Gönen) 7.Baskı, (İstanbul: İletişim yayınları, 2000)

EK 1

AĞUSTOS 1946 SOVYET NOTASI

Sovyet Sosyalist Şuraları İttihadı Dışışleri Bakanlıđı Türkiye hűkűmetine ařađıdaki hususları bildirmekle űeref kazanır:

Geçen harp esnasında vuku bulan hadiseler Bođazlara műteallik olarak 1936 tarihinde Montreux'de imzalanan Montreux Antlařmasının tesisi ettiđi Karadeniz Bođazları rejiminin Karadeniz devletlerinin gűvenlik menfaatlarına tekabűl ve Bođazların Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek űartları temin etmediđini ađıkça ispat eylemiřtir.

Mihver devletlerinin bu harp esnasında harp ve muavin gemilerini Bođazlardan Karadeniř'e ve aksi istikamette geçirdiklerine dair birçok misal zikretmek műmkűndűr ki bu haller zamanında Sovyet hűkűmetinin Türkiye hűkűmeti nezdinde teřebbűs ve protestolarda bulunmasını mucip olmuřtu.

9 Temmuz 1941 tarihinde Alman komutanlıđı Bođazlardan Karadeniz'e "Seefalke" adlı Alman sahil muhafaza gemisini geçirmiř ve Bođazlara dair anlařamının ađır bir űekilde ihlali demek olan bu keyfiyet Sovyet hűkűmetinin Tűrk hűkűmeti nezdinde teřebbűste bulmasını mucip olmuřtu.

Ađustos 1941 ayında Tűrk makamları "Tarviso" adlı İtalyan muavin harp gemisine Bođazlardan Karadeniz'e geçmesi keyfiyetinin Bođazlara műteallik antlařmanın ihlali demek olacađı hususunda Tűrk hűkűmetinin nazarı dikkatini celbeden bir teřebbűs yapmasına sebep olmuřtu.

4 Ekim 1942 tarihinde Sovyet hűkűmeti, Almanya'nın cem'an yekűn 140.000 tona baliđ olan muavin harp gemilerini ticaret gemisi űeklinde Bođazlardan Karadeniz'e geçirmek niyetinde olduđuna dair Tűrk hűkűmetinin tekrar nazarı dikkatini celbetmiřti. Bu gemiler mihver devletlerinin silahlı kuvvetlerinin ve harp malzemesinin Karadeniz'e nakline tahsis olunmuřtur. Teřebbűsűnde, Sovyet hűkűmeti "yukarıda mezkűr gemilerin Bođazlardan

Karadeniz'e müruruna müsaade keyfiyetinin, bu gemiler Alman hükümeti emrine verilmiş bulunduğu ve esasında muavin harp gemileri demek olduğundan, Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de imzalanan Anlaşmanın sarıh bir surette ihlalini tazammun edeceğini" tebarüz ettirmiştir.

Haziran 1945 ayında Sovyet hükümeti Karadeniz'de askeri harekatı iştirak etmiş bulunan "Ems" tipi (8 tane) ve "Kriegstransport" tipi (5 tane) muhtelif tonajda Alman harp ve harp muavin gemisinin Mayıs ayı sonlarında ve Haziran ayı başlarında Karadeniz'den Ege Denizine Boğazlardan geçmeleri hadiselerini protesto etmiştir.

Yukarıdaki hadiselerde Almanya ve müttefiklerine karşı yapılan son harp esnasında Boğazlara müteallik Anlaşmanın düşman devletlerin Boğazları Sovyetler Birliği ve diğer müttefik devletler aleyhinde harp gayeleri için kullanmalarına mani olmadığı anlaşılmaktadır ki böyle bir vaziyetten dolayı Türk hükümeti gayri mesul bulunamaz.

Bu sebeplerdir ki Temmuz ve Ağustos 1945 aylarında Berlin'de yapılan üç devlet – Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği – konferansında, Sovyet hükümeti Montreux Anlaşmasının tesis ettiği Boğazlar rejiminin bugünkü şartlara uymadığı ve yeni bir Boğazlar rejimi tesis icap eylediği meselesinin münakaşasını teklif etmiştir.

Berlin'deki üç devlet konferansının aşağıdaki kararı aldığı malumdur:

- A. Üç hükümet, Boğazlara müteallik olarak Montreux'de imzalanan antlaşmanın, bugünkü şartlara tekabül etmemesi hasebile, tadil edilmesi lazım geldiğini kabul eylemiştir.
- B. Üç hükümet, müteakip merhalede, bu meselenin üç devletin her birine Türk hükümeti arasında doğrudan doğruya görüşmelere konu teşkil etmesini kararlaştırmıştır. Bu hususta Britanya hükümeti tarafından 21 Kasım 1945 tarihinde Türk hükümetine, verilen notanın muhtevası da Sovyet hükümetince malumdur.

Sovyet hükümeti de kendi namına, Boğazlar için aşağıdaki esaslara müstenid yeni bir rejim tesisini teklif etmektedir:

1. Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
2. Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
3. Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette değişim edilen haller müstesna, memnudur.
4. Karadeniz’e girmek ve Karadeniz’den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye’nin ve Karadeniz’e sahili bulunan diğer devletlerin salahiyyeti dâhilinde olmalıdır.
5. Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatiyle Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazların Karadeniz’de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler.

Sovyet hükümeti ve deklarasyondan Birleşik Amerika ve Büyük Britanya hükümetlerini haberdar eder.⁴⁹¹

---

⁴⁹¹ Melih Aktaş’ın *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk – Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü* adlı kitabından temin edilmiştir.

EK 2

BOĞAZLAR KONUSUNDA AMERİKANIN SOVYETLER BİRLİĞİNE 19 AĞUSTOS 1946 TARİHLİ NOTASI

Sir,

I acknowledge receipt of your note of August 7, 1946, which sets forth the text of the note addressed on the same day by the Government of the Union Of Soviet Socialist Republics to the Union of Soviet Socialist Republics to the Government of Turkey and express the appreciation of this Government in making this information available.

It will be recalled that the American Embassy in Moscow made available to the Soviet Government in November 1945 a copy of the note which the American Embassy in Ankara delivered to the Turkish Government on November 2, 1945.

This Government has given careful study to the views expressed by the Soviet Government in its note to the Turkish Government. It would appear from a comparison of this Government's note of November 2, 1945, with the Soviet note to the Turkish Government of August 7, 1946, that the views of the Governments of the United States and of the Soviet Union, while not in entire accord, are general agreement with regard to the three following proposals set forth in the Soviet note:

1. The Straits should be always open to the passage of merchant ships of all countries.
2. The Straits should be always open to the passage of warships of the Black Sea Powers.
3. Passage through the Straits for warships not belonging to the Black powers shall not be permitted except in cases specially provided for.

The fourth proposal set forth in the Soviet note does not appear to envisage a revision of the Montreux Convention, as suggested in our note to the Turkish Government of November 2, 1945, but rather the establishment of a new régime which would be confined to Turkey and the other Black Sea Powers. It is the view of this Government that the régime of the Straits is a matter of concern not only to the Black Sea powers but also to other powers, including the United States. This Government cannot, therefore, agree with the Soviet view that the establishment of the régime of the Straits should come under the competence of the Black Sea powers to the exclusion of other powers.

The fifth proposal set forth in the note of the Soviet Government was that Turkey and the Soviet Union should organize joint means of defence of the Straits. It is the firm opinion of this Government that Turkey should continue to be primarily responsible for the defence of the Straits. Should the Straits become the object of attack or threat of attack by an aggressor, the resulting situation would constitute a threat to international security and would clearly be a matter for action on the part of the Security Council of the United Nations.

It is observed that the note of the Soviet Government contains no reference to the United Nations. The position of the Government of the United States is that the régime of the Straits should be brought in to appropriate relationship with the United Nations and should function in a manner entirely consistent with the principles and aims of the United Nations.

The Government of the United States reaffirms its willingness to participate in a conference called to revise the Montreux Convention.

Accept....

Dean Acheson

Acting Secretary of State.⁴⁹²

---

⁴⁹² Fahir Armaoğlu'nun *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri* adlı kitabından alınmıştır.

EK 3

TRUMAN DOKTRİNİ / TRUMAN DOCTRINE

12 MART 1947

Mr. President, Mr. Speaker, Members of the Congress of the United States:

The gravity of the situation which confronts the world today necessitates my appearance before a joint session of the Congress. The foreign policy and the national security of this country are involved.

One aspect of the present situation, which I wish to present to you at this time for your consideration and decision, concerns Greece and Turkey.

The United States has received from the Greek Government an urgent appeal for financial and economic assistance. Preliminary reports from the American Economic Mission now in Greece and reports from the American Ambassador in Greece corroborate the statement of the Greek Government that assistance is imperative if Greece is to survive as a free nation.

I do not believe that the American people and the Congress wish to turn a deaf ear to the appeal of the Greek Government.

Greece is not a rich country. Lack of sufficient natural resources has always forced the Greek people to work hard to make both ends meet. Since 1940, this industrious and peace loving country has suffered invasion, four years of cruel enemy occupation, and bitter internal strife.

When forces of liberation entered Greece they found that the retreating Germans had destroyed virtually all the railways, roads, port facilities, communications, and merchant marine. More than a thousand villages had been

---

burned. Eighty-five per cent of the children were tubercular. Livestock, poultry, and draft animals had almost disappeared. Inflation had wiped out practically all savings.

As a result of these tragic conditions, a militant minority, exploiting human want and misery, was able to create political chaos which, until now, has made economic recovery impossible.

Greece is today without funds to finance the importation of those goods which are essential to bare subsistence. Under these circumstances the people of Greece cannot make progress in solving their problems of reconstruction. Greece is in desperate need of financial and economic assistance to enable it to resume purchases of food, clothing, fuel and seeds. These are indispensable for the subsistence of its people and are obtainable only from abroad. Greece must have help to import the goods necessary to restore internal order and security, so essential for economic and political recovery.

The Greek Government has also asked for the assistance of experienced American administrators, economists and technicians to insure that the financial and other aid given to Greece shall be used effectively in creating a stable and self-sustaining economy and in improving its public administration.

The very existence of the Greek state is today threatened by the terrorist activities of several thousand armed men, led by Communists, who defy the government's authority at a number of points, particularly along the northern boundaries. A Commission appointed by the United Nations security Council is at present investigating disturbed conditions in northern Greece and alleged border violations along the frontier between Greece on the one hand and Albania, Bulgaria, and Yugoslavia on the other.

Meanwhile, the Greek Government is unable to cope with the situation. The Greek army is small and poorly equipped. It needs supplies and equipment if it is to restore the authority of the government throughout Greek territory. Greece

must have assistance if it is to become a self-supporting and self-respecting democracy.

The United States must supply that assistance. We have already extended to Greece certain types of relief and economic aid but these are inadequate.

There is no other country to which democratic Greece can turn.

No other nation is willing and able to provide the necessary support for a democratic Greek government.

The British Government, which has been helping Greece, can give no further financial or economic aid after March 31. Great Britain finds itself under the necessity of reducing or liquidating its commitments in several parts of the world, including Greece.

We have considered how the United Nations might assist in this crisis. But the situation is an urgent one requiring immediate action and the United Nations and its related organizations are not in a position to extend help of the kind that is required.

It is important to note that the Greek Government has asked for our aid in utilizing effectively the financial and other assistance we may give to Greece, and in improving its public administration. It is of the utmost importance that we supervise the use of any funds made available to Greece; in such a manner that each dollar spent will count toward making Greece self-supporting, and will help to build an economy in which a healthy democracy can flourish.

No government is perfect. One of the chief virtues of a democracy, however, is that its defects are always visible and under democratic processes can be pointed out and corrected. The Government of Greece is not perfect. Nevertheless it represents eighty-five per cent of the members of the Greek Parliament who were chosen in an election last year. Foreign observers, including

692 Americans, considered this election to be a fair expression of the views of the Greek people.

The Greek Government has been operating in an atmosphere of chaos and extremism. It has made mistakes. The extension of aid by this country does not mean that the United States condones everything that the Greek Government has done or will do. We have condemned in the past, and we condemn now, extremist measures of the right or the left. We have in the past advised tolerance, and we advise tolerance now.

Greece's neighbor, Turkey, also deserves our attention.

The future of Turkey as an independent and economically sound state is clearly no less important to the freedom-loving peoples of the world than the future of Greece. The circumstances in which Turkey finds itself today are considerably different from those of Greece. Turkey has been spared the disasters that have beset Greece. And during the war, the United States and Great Britain furnished Turkey with material aid.

Nevertheless, Turkey now needs our support.

Since the war Turkey has sought financial assistance from Great Britain and the United States for the purpose of effecting that modernization necessary for the maintenance of its national integrity.

That integrity is essential to the preservation of order in the Middle East.

The British government has informed us that, owing to its own difficulties can no longer extend financial or economic aid to Turkey.

As in the case of Greece, if Turkey is to have the assistance it needs, the United States must supply it. We are the only country able to provide that help.

I am fully aware of the broad implications involved if the United States extends assistance to Greece and Turkey, and I shall discuss these implications with you at this time.

One of the primary objectives of the foreign policy of the United States is the creation of conditions in which we and other nations will be able to work out a way of life free from coercion. This was a fundamental issue in the war with Germany and Japan. Our victory was won over countries which sought to impose their will, and their way of life, upon other nations.

To ensure the peaceful development of nations, free from coercion, the United States has taken a leading part in establishing the United Nations. The United Nations is designed to make possible lasting freedom and independence for all its members. We shall not realize our objectives, however, unless we are willing to help free peoples to maintain their free institutions and their national integrity against aggressive movements that seek to impose upon them totalitarian regimes. This is no more than a frank recognition that totalitarian regimes imposed on free peoples, by direct or indirect aggression, undermine the foundations of international peace and hence the security of the United States.

The peoples of a number of countries of the world have recently had totalitarian regimes forced upon them against their will. The Government of the United States has made frequent protests against coercion and intimidation, in violation of the Yalta agreement, in Poland, Rumania, and Bulgaria. I must also state that in a number of other countries there have been similar developments.

At the present moment in world history nearly every nation must choose between alternative ways of life. The choice is too often not a free one.

One way of life is based upon the will of the majority, and is distinguished by free institutions, representative government, free elections, guarantees of individual liberty, freedom of speech and religion, and freedom from political oppression.

The second way of life is based upon the will of a minority forcibly imposed upon the majority. It relies upon terror and oppression, a controlled press and radio; fixed elections, and the suppression of personal freedoms.

I believe that it must be the policy of the United States to support free peoples who are resisting attempted subjugation by armed minorities or by outside pressures.

I believe that we must assist free peoples to work out their own destinies in their own way.

I believe that our help should be primarily through economic and financial aid which is essential to economic stability and orderly political processes.

The world is not static, and the status quo is not sacred. But we cannot allow changes in the status quo in violation of the Charter of the United Nations by such methods as coercion, or by such subterfuges as political infiltration. In helping free and independent nations to maintain their freedom, the United States will be giving effect to the principles of the Charter of the United Nations.

It is necessary only to glance at a map to realize that the survival and integrity of the Greek nation are of grave importance in a much wider situation. If Greece should fall under the control of an armed minority, the effect upon its neighbor, Turkey, would be immediate and serious. Confusion and disorder might well spread throughout the entire Middle East.

Moreover, the disappearance of Greece as an independent state would have a profound effect upon those countries in Europe whose peoples are struggling against great difficulties to maintain their freedoms and their independence while they repair the damages of war.

It would be an unspeakable tragedy if these countries, which have struggled so long against overwhelming odds, should lose that victory for which

they sacrificed so much. Collapse of free institutions and loss of independence would be disastrous not only for them but for the world. Discouragement and possibly failure would quickly be the lot of neighboring peoples striving to maintain their freedom and independence.

Should we fail to aid Greece and Turkey in this fateful hour, the effect will be far reaching to the West as well as to the East.

We must take immediate and resolute action.

I therefore ask the Congress to provide authority for assistance to Greece and Turkey in the amount of \$400,000,000 for the period ending June 30, 1948. In requesting these funds, I have taken into consideration the maximum amount of relief assistance which would be furnished to Greece out of the \$350,000,000 which I recently requested that the Congress authorize for the prevention of starvation and suffering in countries devastated by the war.

In addition to funds, I ask the Congress to authorize the detail of American civilian and military personnel to Greece and Turkey, at the request of those countries, to assist in the tasks of reconstruction, and for the purpose of supervising the use of such financial and material assistance as may be furnished. I recommend that authority also be provided for the instruction and training of selected Greek and Turkish personnel.

Finally, I ask that the Congress provide authority which will permit the speediest and most effective use, in terms of needed commodities, supplies, and equipment, of such funds as may be authorized.

If further funds, or further authority, should be needed for purposes indicated in this message, I shall not hesitate to bring the situation before the Congress. On this subject the Executive and Legislative branches of the Government must work together.

This is a serious course upon which we embark.

I would not recommend it except that the alternative is much more serious. The United States contributed \$341,000,000,000 toward winning World War II. This is an investment in world freedom and world peace.

The assistance that I am recommending for Greece and Turkey amounts to little more than 1 tenth of 1 per cent of this investment. It is only common sense that we should safeguard this investment and make sure that it was not in vain.

The seeds of totalitarian regimes are nurtured by misery and want. They spread and grow in the evil soil of poverty and strife. They reach their full growth when the hope of a people for a better life has died. We must keep that hope alive.

The free peoples of the world look to us for support in maintaining their freedoms.

If we falter in our leadership, we may endanger the peace of the world -- and we shall surely endanger the welfare of our own nation.

Great responsibilities have been placed upon us by the swift movement of events.

I am confident that the Congress will face these responsibilities squarely.⁴⁹³

---

⁴⁹³ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri* adlı kitabından alınmıştır.

EK 4

12 TEMMUZ 1947 ANLAŞMASI

Türkiye Hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla Birleşik Devletler Hükümetinin yardımını istediğinden ve

Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947 de tasdik edilen kanun ile, Birleşik Devletler Başkanına, Türkiye'ye her iki memleketin egemen bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğinden; ve

Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti böyle bir yardım yapılmasının Birleşmiş Milletler Antlaşmasının esas gayelerine ulaşmayı sağlayacağı gibi, münasebetlerinde hayırlı bir devre açarak Türk ve Amerikan Milletleri arasındaki dostluk bağlarını daha çok takviye edeceğine kani bulduklarından;

Bu maksatla kendi Hükümetleri tarafından usulü dairesinde verilmiş yetkileri haiz olan ve aşağıdaki imzası bulunan zevat şu hususları kararlaştırmışlardır:

Madde: 1

Birleşik Devletler Hükümeti, Birleşik Devletler Başkanının 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen Kongre Kanunu ve bunu değiştiren veya buna ek kanunlar hükümleri gereğince yapılmasına müsaade edebileceği yardımı Türkiye Hükümetine sağlayacaktır. Türkiye Hükümeti bu kabil herhangi bir yardımı, bu Anlaşma hükümleri gereğince fiilen kullanacaktır.

Madde: 2

Birleşik Devletler Başkanı tarafından bu maksatla tayin edilen bir Türkiye Misyonu Şefi bu Anlaşma gereğince sağlanacak yardıma müteallik meselelerde Birleşik Devletler Hükümetini temsil edecektir. Misyon Şefi bu Anlaşma gereğince peyderpey yapılacak olan muayyen yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye Hükümeti temsilcileriyle danışarak tespit edecektir. Ancak, yapılacak olan bu muayyen yardımın mali şartları, peyderpey, iki Hükümetin mutabakatı ile evvelden tespit edilecektir. Misyon Şefi, Türkiye Hükümetine, bu Anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayretlerinin elde edilmesine yarayabilecek malumatı ve teknik yardımı sağlayacaktır.

Türkiye Hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için bu Hükümet, Misyon Şefine ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahede şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır.

Madde: 3

Türkiye Hükümeti ile Birleşik Devletler Hükümeti, Türk ve Birleşik Devletler Milletlerine, bu Anlaşma gereğince yapılan yardım hususunda tam bilgi için işbirliği yapacaklardır.

Bu maksatla ve iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nisbette:

1. Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanımını serbestçe müşahede etmelerine ve bu müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir, ve
2. Türkiye Hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır.

Madde: 4

Bu Anlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malumatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer Hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri karşılıklı olarak alacaklardır.

Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiç bir madde veya malumatın mülkiyet veya ziyadeliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

Madde: 5

Türkiye Hükümeti bu Anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi, hibe veya diğer şekillerdeki yardımların hasılatının bir kısmını diğer herhangi yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resülmal veya faizinin tediyesinde kullanılmayacaktır.

Madde: 6

Bu Anlaşma gereğince yapılmasına müsaade olunana yardım kısmen veya tamamen,

1. Türkiye Hükümeti talep ederse;
2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, Birleşmiş Milletler tarafından alınan tedbir veya yapılan yardım neticesinde, bu Anlaşma mucibince Birleşik Devletler Hükümeti tarafından yapılan yardımın devamını lüzumsuz veya gayri matlup addetmesi halinde; ve

3. Yukarıda anılan Kongre Kanununun 5 inci bölümünde musarrah diğer herhangi bir vaziyette veya Birleşik Devletler Başkanının yardımının kesilmesini Birleşik Devletlerin menfaatlerine uygun görmesi halinde, Nihayet bulunacaktır.

Madde: 7

Bu Anlaşma bugünden itibaren yürürlüğe girecek ve her iki Hükümet tarafından tesbit edilecek tarihe kadar yürürlükte kalacaktır.

Madde: 8

Bu Anlaşma Birleşmiş Milletler nezdinde tescil edilecektir.

Türk ve İngiliz dillerinde, iki nüsha olarak, Ankara'da 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına: Hasan Saka

Birleşik Devletler Hükümeti adına: Edwin C. Wilson.⁴⁹⁴

---

⁴⁹⁴ Fahir Armaoğlu'nun *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri* adlı kitabından alınmıştır.

EK 5

TÜRKİYE ve PAKİSTAN DOSTANE İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI (KARACHİ ANLAŞMASI)

Türkiye ve Pakistan,

Birleşmiş Milletler anlaşmasının gayelerine ve prensiplerine bağlılıklarını ve daima bunların tatbiki ve tahakkuku uğrunda çalışmak azimlerini teyit ederek,

Aralarında teyemmünen mevcut samimî dostluktan doğan daha geniş işbirliğinden faydalanmak arzusuyla mütehallî olarak,

Memleketlerinin refahının ve emniyetinin, aralarında, bu gayelerin tahakkukuna matuf şekilde, her sahada, istişare ve işbirliği yapmalarını âmir bulunduğunu takdir ederek,

Böyle bir işbirliğinin bütün sulhsever milletlerin ve bilhassa bu milletlerden akit tarafların bölgesinde bulunanların da menfaatlerine uygun olacağına ve binnetice, tecezzi kabul etmeyen sulh ve emniyetin sağlanmasına hizmet edeceğine kani bulunarak,

Aralarında işbu dostane işbirliği anlaşmasının akdine karar vermişler ve bu maksatla,

Türkiye:

Türkiye Cumhuriyetinin Karaşi Büyük elçisi ekselans Salâhattin Arel'i

Pakistan:

Pakistan Hariciye Nazırı Sir M. Zafrullah Han'ı

Murahhasları olarak tayin eylemişlerdir. Bu murahhasları, Salâhiyetnamelerini teati edip usulüne uygun bulduktan sonra aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde: 1

Akit taraflar ve diğerinin dahilî işlerine her hangi bir şekilde müdahaleden ve diğerinin aleyhine müteveccih bir ittifaka veya faaliyetlere katılmaktan tevakki etmeyi taahhüt eylerler.

Madde: 2

Akit taraflar, müşterek menfaatlerini alâkadar edebilecek Milletlerarası-meselelerde istişarede bulunacaklar ve Milletlerarası icabet ve şartları göz önünde tutmak suretiyle azamî ölçüde işbirliği yapacaklardır.

Madde: 3

Akit taraflar kültür sahasında aralarında ayrı bir anlaşma ile tesis eyledikleri işbirliğini, icabında yine anlaşmalar akdi suretiyle, ekonomi, teknik sahalarında da inkişaf ettireceklerdir.

Madde: 4

Akit taraflar arasındaki savunma sahasına müteallik istişare ve işbirliği:-

- a) Teknik tecrübe ve terakkilerden müştereken istifade için bilgi teatisi,
- b) Silâh ve mühimmat imalinde, imkân nispetinde, tarafların ihtiyaçlarının tatminine çalışılması,
- c) Tahrik edilmeksizin kendilerine karşı hariçten bir saldırma vukuu takdirinde, Birleşmiş Milletler anlaşmasınının 51. Maddesine uygun olarak, ne şekilde ve ne nispette işbirliği yapılabileceğinin tetkik ve tesbiti hususlarında tecelli edecektir.

Madde: 5

Akit taraflar, her biri ile üçüncü bir devlet veya diğer devletlerarasında elyevm mer'i bulunan Milletlerarası taahhütlerin hiç birinin iş bu anlaşma hükümleriyle tenakuz halinde bulunmadığını ve iş bu anlaşmanın mezkûr taahhütler üzerinde tesir icra eylemeyeceğini ve icra edebilecek şekilde tefsir edilemeyeceğini beyan ve diğer taraftan, iş bu anlaşmaya muhalif olabilecek herhangi bir Milletlerarası taahhüde girişmemek mükellefiyetini deruhte ederler.

Madde: 6

İşbu anlaşmaya, akit taraflarca onun gayelerinin tahakkuku için iştiraki faydalı addedilecek devletler, akitlerle aynı şartlar tahtında ve aynı hakları haiz olmak üzere iltihak edebileceklerdir.

İltihak keyfiyeti, iltihaknamenin Türkiye Hükümetine, usulü veçhile tev-diinden sonra, bundan, diplomatik yolla Pakistan hükümetine Türkiye hükümetince resmî ihbarda bulunulması tarihinden itibaren hukuken te-kevvün etmiş olacaktır.

Madde: 7

İngilizce metni muteber olacak olan işbu anlaşma, akit taraflarca, kendi anayasalarındaki usule göre tasdik edilecek ve tasdiknamelerin An-kara'da teatisi tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

Yürürlüğe girmesi tarihinden itibaren geçecek beş senenin inkizasından bir yıl önce akit taraflardan birince, diğerine, diplomatik yolla resmen bir fesih ihbarında bulunulmaması takdirinde yeni bir beş senelik müddet için kendiliğinden uzatılmış olacak ve müteakip devreler aynı usul cari bulunacaktır.

Yukarıdaki hükümleri tasdiken, isimleri geçen yetkili murahhaslar işbu anlaşmayı imza eylemişlerdir.

Karachi'de, iki Nisan 1954 tarihinde iki nüsha olarak tanzim kılınmıştır.⁴⁹⁵

---

⁴⁹⁵ *Aynı Tarihi*, "Türk-Pakistan İşbirliği Anlaşması", 2 Nisan 1954.

EK 6

TÜRKİYE & IRAK KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI (TREATY OF MUTUAL COOPERATION BETWEEN TURKEY AND IRAQ)

Bağdad, 24 Şubat 1955

Türkiye ile Irak arasında mevcut dostluk ve kardeşlik münasebetlerinin resmî bir İhkisaf halinde bulunması hasebiyle ve iki memleket arasındaki sulh ve emniyetin bütün dünya milletlerinin ve bilhassa Ortadoğu milletlerinin sulh ve emniyetlerinin ayrılmaz birer parçasını teşkil kabul eden ve Türkiye Cumhuriyeti Reiscumhuru ile Majeste Irak Kralı arasında Ankara'da 9 mart 1946 de akdedilen dostluk ve iyi komşuluk anlaşmasını tamamlamak maksadıyla hareket ederek ve bunun her iki memleketin haricî siyasetlerinin esasını teşkil ettiğine kani olarak ve yine Arap Birliği devletler; arasındaki müşterek güvenlik paktı ve iktisadî işbirliği anlaşmasının 11. Madde'sinin, bu anlaşmanın herhangi bir hükmünün akit tarafların Birleşmiş Milletler anayasasından doğan hak ve vecibelerinin hiç birine herhangi bir şekilde hanel getirmeyeceğini veya tesir icra etmeği tasmin ekmediğini âmir bulunduğunu kabul ederek,

Birleşmiş Milletler anayasasının 51. Maddesi gereğince lüzumlu tedbirlerin alınmasını icap ettiren Ortadoğu bölgesinin sulh ve emniyetinin muhafazası ile ilgili Birleşmiş Milletler azası olmak sıfatıyla 'yüklen-dikler' büyük mesuliyetleri müdrük olarak,

Türkiye ve Irak bu gayelerin tahakkuku için bir anlaşma akdi lüzumuna tamamen kanaat getirmişler ve bu maksatla aşağıda adları yazılı tam salahiyeti murahaslarını tayin eylemişlerdir:

Ekselans Celal Bayar: Türkiye Reis-i Cumhuri

Ekselans Adnan Menderes: Başvekil

Ekselans Fuat Köprülü: Hariciye Vekili

Ekselans Majeste 2 inci Faysal: Irak Kralı

Ekselans Nuri Es-Said: Başvekil

Ekselans Burhaneddin Başayan: Hariciye Vekil Vekili

Bu murahhaslar usulüne uygar selâhiyetnamelerini ibraz ettikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde: 1

Yüksek akit taraflar, emniyet ve müdafaaları için Birleşmiş Milletler anayasasının 51. Madde'sine uygun şekilde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin tahakkuku için ittihaz etmeği kararlaştıracakları tedbirler aralarında hususî anlaşma mevzuu olabilir.

Madde 2

İşbu anlaşma yürürlüğe girer girmez yüksek akit tarafların salâhiyetli makamları 1 inci maddede derpiş olunan işbirliğinin tahakkuku ve tatbikini temin maksadıyla alınması gereken tedbirleri tayin ve tespit edeceklerdir. Bu tedbirler, yüksek akit tarafların hükümetlerince tasvibini müteakip derhal tatbik mevkiine girmiş addedileceklerdir.

Madde: 3

Yüksek akit taraflar yekdiğerinin dâhilî islerine herhangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüt ederler. Yüksek akit taraflar aralarında

zuhur edecek bütün ihtilâfları Birleşmiş Milletler anayasası gereğince sulh yolu ile halledeceklerdir.

Madde: 4

Yüksek, akit taraflar bu anlaşma hükümlerinin, içlerinden biri tarafından üçüncü bir devlet veya devletlerle giriştikleri beynelmilel taahhütlerden hiç birisi ile tearuz teşkil etmediğini beyan ederler. Bu hükümler akit tarafların yukarıda maruz beynelmilel taahhütlerine mugayir değildir ve mezkûr beynelmilel taahhütlere mugayir oldukları şeklinde de tefsir edilemezler. Yüksek akit taraflar işbu anlaşma ile gayri kabili telif herhangi bir beynelmilel mükellefiyet yüklenmemeyi taahhüt ederler.

Madde: 5

İşbu anlaşma Arap Birliği azası devletlerden herhangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devletin iltihakına acık bulunacaktır. İltihak namenin ilgili devlet tarafından Irak Hariciye Nezaretine tevdi tarihinden itibaren iltihak keyfiyeti tahakkuk etmiş addedilir.

İşbu anlaşmaya iltihak eden herhangi bir devlet, anlaşmaya taraf olan? bir veya daha fazla devletlerle 1. Madde'ye tevfikân hususî anlaşmalar yapabilir.

İltihak eden devletin salâhiyetli makamı 2 inci maddeye göre tedbirler tayin ve tespit edebilirler. Bu tedbirler ilgili tarafların hükümetlerince tasvip edilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler.

Madde: 6

Akitlerin adedi asgarî 4'ü bulduğu andan itibaren anlaşmayı alâkadar eden maksatlar dairesinde çalışmak üzere vekiller seviyesinde bir daimî konsey kurulacaktır.

Konsey alıısına usullerini kendisi tayin eder.

Madde: 7

Bu anlaşma beşer senelik müddetlerle yenilenebilmek üzere beş sene için meridir. Taraflardan herhangi birisi işbu anlaşmayı nihayete erdirmek arzusunda bulunduğunu diğer taraflara yazılı olarak, yukarıda maruz müddetlerden herhangi birisinin hitamından altı ay evvel bildirmek suretiyle bu anlaşmadan çekilebilir. Bu takdirde anlaşma diğer taraflar için meriyette kalır.

Madde: 8

İş bu anlaşma akit taraflarca tasdik olunacak ve tasdiknameler en kısa bir zamanda Ankara'da teati edilecektir. Tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren anlaşma meriyete girecektir.

Yukarıdaki hususları tasdik maksadıyla adları geçen salâhiyetli murahhaslar işbu anlaşmayı, her üç metin de aynı derecede muteber olmak ve ihtilâf halinde İngilizce metin hüküm ifade etmek üzere Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak imza eylemişlerdir.

İki nüsha olarak Bağdat'ta 1374 hicrî senesinin 2 recep tarihine tekabül eden 24 Şubat 1955 perşembe günü yapılmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı adına

Adnan Menderes

Fuat Köprülü

Irak Kralı adına

Nuri Es Said

Burhanettin Başayan⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ *Ayn Tarihi*, 255 (24 Şubat 1955)'den alınmıştır.

EK 7

**THE EISENHOWER DOCTRINE ON THE MIDDLE EAST: A MESSAGE
TO CONGRESS, JANUARY 5, 1957**

First may I express to you my deep appreciation of your courtesy in giving me at some inconvenience to yourselves, this early opportunity of addressing you on a matter I deem to be of grave importance to our country.

In my forthcoming State of the Union Message, I shall review the international situation generally. There are world wide hopes which we can reasonably entertain, and there are world wide responsibilities which we must carry to make certain that freedom- including our own- may be secure.

There is, however, special situation in the Middle East I feel I should, even now, lay before you.

Before doing so it is well to remind ourselves that our basic national objective in international affairs remains peace- a world peace based on justice. Such a peace must include all areas, all peoples of the world if it is to be enduring. There is no nation, great or small, with patience and in the determination to secure a better understanding between us. Out of such understandings must, and eventually will, grow confidence and trust, indispensable ingredients to a program of peace and to plans for lifting from us all the burdens of expensive armaments. To promote these objectives, our government works tirelessly, day by day, month by month, year by year. But until degree of success crowns our efforts that will assure to all nations peaceful existence, we must, in the interests of peace itself, remain vigilant, alert and strong.

I

The Middle East has abruptly reached a new and critical stage in its long and important history. In past decades many of the countries in that area were not fully self-governing. Other nations exercised considerable authority in the area and the security of the region was largely built around their power. But since the First World War there has been a steady evolution toward self-government and independence. This development the United States has welcomed and has encouraged. Our country supports without reservation the full sovereignty and independence of each and every nation of the Middle East.

The evolution to independence has in the main been a peaceful process. But the area has been often troubled. Persistent cross-currents of distrust and fear with raids back and forth across national boundaries have brought about a high degree of instability in much of the Mid East. just recently there have been hostilities involving Western European nations that once exercised much influence in the area. Also the relatively large attack by Israel in October has intensified the basic differences between that nation and its Arab neighbors. All this instability has been heightened and, at times, manipulated by International Communism.

II

Russia's rulers have long sought to dominate the Middle East. That was true of the Czars and it is true of the Bolsheviks. The reasons are not hard to find. They do not affect Russia's security, for no one plans to use the Middle East as a base for aggression against Russia. Never for a moment has the United States entertained such a thought.

The Soviet Union has nothing whatsoever to fear from the United States in the Middle East, or anywhere else in the world, so long as its rulers do not themselves first resort to aggression.

That statement I make solemnly and emphatically...

The reason for Russia's interest in the Middle East is solely that of power politics. Considering her announced purpose of Communizing the world, it is easy to understand her hope of dominating the Middle East...

International Communism, of course, seeks to mask its purposes of domination by expressions of good will and by superficially attractive offers of political, economic and military aid. But any free nation, which is the subject of Soviet enticement, ought, in elementary wisdom, to look behind the mask.

Remember Estonia, Latvia and Lithuania. In 1939 the Soviet Union entered into mutual assistance pacts with these then independent countries; and the Soviet Foreign Minister, addressing the Extraordinary Fifth Session of the Supreme Soviet in October 1939, solemnly and publicly declared that "we stand for the scrupulous and punctilious observance of the pacts on the basis of complete reciprocity, and we declare that all the nonsensical talk about the Sovietization of the Baltic countries is only to the interest of our common enemies and of all anti-Soviet provocateurs." Yet in 1940, Estonia, Latvia and Lithuania were forcibly incorporated into the Soviet Union.

Soviet control of the satellite nations of Eastern Europe has been forcibly maintained in spite of solemn promises of a contrary intent, made during World War II.

Stalin's death brought hope that this pattern would change. And we read the pledge of the Warsaw Treaty of 1955 that the Soviet Union would follow in satellite countries "the principles of mutual respect for their independence and sovereignty and non-interference in domestic affairs." But we have just seen the subjugation of Hungary by naked armed force. In the aftermath of this Hungarian tragedy, world respect for and belief in Soviet promises have sunk to a new low. International Communism needs and seeks a recognizable Success.

Thus, we have these simple and indisputable facts:

1. The Middle East, which has always been coveted by Russia, would today be prized more than ever by International Communism.
2. The Soviet rulers continue to show that they do not scruple to use any means to gain their ends.
3. The free nations of the Middle East need, and for the most part want, added strength to assure their continued independence.

IV

Under all the circumstances I have laid before you, a greater responsibility now devolves upon the United States. We have shown, so that none can doubt, our dedication to the principle that force shall not be used internationally for any aggressive purpose and that the integrity and independence of the nations of the Middle East should be inviolate. Seldom in history has a nation's dedication to principle been tested as severely as ours during recent weeks.

There is general recognition in the Middle East, as elsewhere, that the United States does not seek either political or economic domination over any other people. Our desire is a world environment of freedom, not servitude. On the other hand many, if not all, of the nations of the Middle East are aware of the danger that stems from International Communism and welcome closer cooperation with the United States to realize for themselves the United Nations goals of independence, economic well-being and spiritual growth. . .

V

Under these circumstances I deem it necessary to seek the cooperation of the Congress. Only with that cooperation can we give the reassurance needed to deter aggression, to give courage and confidence to those who are dedicated to freedom and thus prevent a chain of events which would gravely endanger all of the free world. . .

VI

The action which I propose would have the following features.

It would, first of all, authorize the United States to cooperate with and assist any nation or group of nations in the general area of the Middle East in the development of economic strength dedicated to the maintenance of national independence.

It would, in the second place, authorize the Executive to undertake in the same region programs of military assistance and cooperation with any nation or group of nations which desires such aid.

It would, in the third place, authorize such assistance and cooperation to include the employment of the armed forces of the United States to secure and protect the territorial integrity and political independence of such nations, requesting such aid, against overt armed aggression from any nation controlled by International Communism.

These measures would have to be consonant with the treaty obligations of the United States, including the Charter of the United Nations and with any action or recommendations of the United Nations. They would also, if armed attack occurs, be subject to the overriding authority of the United Nations Security Council in accordance with the Charter.

The present proposal would, in the fourth place, authorize the President to employ, for economic and defensive military purposes, sums available under the Mutual Security Act of 1954, as amended, without regard to existing limitations. .

..

VII

The proposed legislation is primarily designed to deal with the possibility of Communist aggression, direct and indirect. There is imperative need that any

lack of power in the area should be made good, not by external or alien force, but by the increased vigor and security of the independent nations of the area.

Experience shows that indirect aggression rarely if ever succeeds where there is reasonable security against direct aggression; where the government possesses loyal security forces, and where economic conditions are such as not to make Communism seem an attractive alternative. The program I suggest deals with all three aspects of this matter and thus with the problem of indirect aggression. . .

And as I have indicated, it will also be necessary for us to contribute economically to strengthen those countries, or groups of countries, which have governments manifestly dedicated to the preservation of independence and resistance to subversion. Such measures will provide the greatest insurance against Communist inroads. Words alone are not enough.

VIII

Let me refer again to the requested authority to employ the armed forces of the United States to assist to defend the territorial integrity and the political independence of any nation in the area against Communist armed aggression. Such authority would not be exercised except at the desire of the nation attacked. Beyond this it is my profound hope that this authority would never have to be exercised at all.

In the situation now existing, the greatest risk, as is often the case, is that ambitious despots may miscalculate. If power-hungry Communists should either falsely or correctly estimate that the Middle East is inadequately defended, they might be tempted to use open measures of armed attack. If so, that would start a chain of circumstances which would almost surely involve the United States in military action. I am convinced that the best insurance against this dangerous contingency is to make clear now our readiness to cooperate fully and freely with our friends of the Middle East in ways consonant with the purposes and principles

of the United Nations. I intend promptly to send a special mission to the Middle East to explain the cooperation we are prepared to give.

IX

The policy which I outline involves certain burdens and indeed risks for the United States. Those who covet the area will not like what is proposed.

Already, they are grossly distorting our purpose. However, before this Americans have seen our nation's vital interests and human freedom in jeopardy, and their fortitude and resolution have been equal to the crisis, regardless of hostile distortion of our words, motives and actions. . . .

In those momentous periods of the past, the President and the Congress have united, without partisanship, to serve the vital interests of the United States and of the free world.

The occasion has come for us to manifest again our national unity in support of freedom and to show our deep respect for the rights and independence of every nation - however great, however small. We seek, not violence, but peace. To this purpose we must now devote our energies, our determination, ourselves.⁴⁹⁷

---

⁴⁹⁷ Fahir Armaoğlu'nun *Belgelerle Tür-Amerikan Münasebetleri* adlı kitabından alınmıştır.

EK 8

28 TEMMUZ 1958 LONDRA DEKLERASYONU

LANCHESTER HOUSE, LONDRA

1. Londra'daki Bakanlar Konseyi toplantısına katılan Bağdat paktı üyeleri, son olayların ışığı altında durumlarını yeniden gözden geçirmişler ve paktı doğuran ihtiyaçların her zamankinden daha kuvvetli olduğuna karar vermişlerdir. Bu üyeler, müşterek güvenliklerini korumaya ve direkt ve endirekt saldırılara karşı durmaya kararlı olduklarını açıklamışlardır.
2. Bu pakt hükümleri gereğince kollektif güvenlik tedbirleri alınmıştır. Ortak askeri planlamalar geliştirilmiş ve bölge ekonomi projeleri genişletilmiştir. Ortak güvenlikle ilgili olan diğer hür dünya memleketleri ile de ilişkiler kurulmaktadır.
3. Pakt ve Teşkilatta önemli ölçüde değişiklik yapılması veya paktan olduğu gibi bırakılması hususları da ilgili hükümetlerce de incelenmektedir. Bununla beraber, Londra toplantısında temsil edilen memleketler, bölgedeki ortak savunma durumlarını bir kat daha kuvvetlendirmek azim ve kararlarını bir kere daha teyit etmişlerdir.
4. 24 Şubat 1955'de imzalanan Karşılıklı İşbirliği Anlaşmasının Birinci Maddesi hükümlerine göre, taraflar güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklar ve bu işbirliğini yürürlüğe geçirmek için alınması gerekli tedbirler ayrı anlaşmalara konu teşkil edebilecektir. Aynı şekilde ABD Hükümeti de dünya barışına olan ilgisi ve Kongre'den aldığı yetki uyarınca kendi güvenlik ve savunmaları yolunda deklarasyon yapan bu memleketlerle işbirliği tesis etmeği ve bu işbirliğini yürürlüğe sokabilmek amacıyla yapılacak anlaşmalara derhal katılmayı taahhüt etmektedir.

Manoucher Egbal

İran Başbakanı

Adnan Menderes
Türkiye Başbakanı

Malik Firoz Khan Noon
Pakistan Başbakanı

Harold MacMillian
İngiltere Başbakanı
John Foster Dulles
Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁸ Haydar Tunçkanat'ın *İkili Anlaşmaların İç Yüzü* adlı kitabından alınmıştır.

EK 9

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ HÜKÜMETİ ARASINDA İŞ BİRLİĞİ ANLAŞMASI

5 MART 1959

Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları Beyannameyi tatbik mevkiine koymayı arzu ederek;

24 Şubat 1955 tarihinde Bağdad'da imzalanan Karşılıklı İşbirliği Paktının 1. Maddesi gereğince bu Anlaşmayı imzalayan Tarafların emniyet ve müdafaaları için işbu Beyannameye katılan hükümetlerle iş birliğinde bulunmayı kabul ettiğini nazarı itibara alarak;

Karşılıklı İşbirliği Paktı azalarının yukarıda zikri geçen Beyannameye müşterek emniyetlerin korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak;

Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdad'da imzalanmış olan Karşılıklı İşbirliği Paktının başlıca komitelerinin çalışmasına iştirak ettiğini de kaydederek;

Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleri gereğince sulhun takviyesini arzu ederek;

Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 inci maddesi gereğince emniyet ve müdafaaları için işbirliği yapma haklarını teyidederek;

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin, Türkiye'nin istiklal ve tamamîyetini kendi milli menfaati ve dünya sulhu için telakki ettiğini nazarı itibara alarak;

1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu ve Ortadoğu'da Sulh ve İstikrarın İdamesine Mütedair Müşterek Karar Suretine tevfikan Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanına verilen gerekli yardımda bulunma yetkisini göz önünde tutarak; ve

İran ve Pakistan Hükümetleri ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında karşılıklı olarak aynı mahiyette anlaşmalara girişildiğini nazarı itibara alarak aşağıdaki hususlarda Anlaşmaya varılmıştır:

MADDE 1

Türkiye Hükümeti tecavüze mukavemet etmeye azimlidir. Türkiye'ye karşı tecavüz vukuunda, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, talebi üzerine Türkiye Hükümetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde ve Ortadoğu'da Sulh ve İstikrarı İdameyi İstihdaf Eden Müşterek Karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dâhil olmak üzere Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

MADDE 2

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti 1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu, Amerika Birleşik Devletlerinin alakalı kanunları ve Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak bu hususta kabili tatbik anlaşmalar gereğince, milli istiklal ve tamamîyetinin muhafazasında ve iktisadi gelişmesinin müessir şekilde idamesinde Türkiye Hükümetine yardım etmek maksadıyla Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askeri ve iktisadi yardımda bulunmaya devam edeceğini teyideyler.

MADDE 3

Türkiye Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından temin edilecek askeri ve iktisadi yardımı, 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da

imza edilen Beyannameye katılan hükümetler tarafından tespit edilen gaye ve maksatlara uygun bir şekilde ve Türkiye'nin iktisadi kalkınmasını müessir tarzda teşvik ve milli istiklal ve tamamiyetini muhafaza maksadı için kullanmayı taahhüdeder.

MADDE 4

Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bu Anlaşmanın kabili tatbik diğer ahkâmına tabi olmak üzere mütekabilen şayanı kabul olduğu hususunda anlaşmaya varılabilecek tedafüi tertipleri hazırlamak ve bunlara iştirak etmek maksadıyla 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imzalanmış olan Beyannameye katılan diğer hükümetlere iş birliği yapacaklardır.

MADDE 5

İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü diğer milletlerarası Anlaşma ve tertiplerde derpiş edilmiş olan iki Hükümet arasındaki iş birliğine tesir etmez.

MADDE 6

Bu anlaşma imza tarihlerinden itibaren meriyete girecek ve iki Hükümetten birinin diğerine, Anlaşmaya son vermek hususundaki niyetini bildiren yazılı ihbarın alınmasından itibaren bir yıl daha meriyette kalacaktır.

Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki nüsha olarak yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Adına

Fatin Rüştü Zorlu

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Adına

Fletcher Warren⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, C: 13, Devre: XI, İçtima: 3, 9 Mayıs 1960'dan alınmıştır.